

ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Π.Μ.Σ.: Ιδιωτικό διεθνές δίκαιο, δίκαιο διεθνών συναλλαγών και συγκριτικές νομικές σπουδές
ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: Συγκριτικών νομικών Σπουδών
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΕΤΟΣ: 2023-2024

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
Του Γεωργίου Χατζηλάμπρου του Παναγιώτη
A.M.: 7340182302007

*Το δίκαιο του ξένου: Άσυλο, Μειονότητες και Αποικιοκρατία στα
δίκαια των «Δυτικών» κρατών*

*The law of the Other: Asylum, Minorities and Colonization in the
Western legal orders*

Επιβλέποντες:

Ονοματεπώνυμο επιβλεπόντων

α) Ελένη Μουσταῖρα

β) Ανδρέας Χέλμης

γ) Φίλιππος Βασιλόγιαννης

Αθήνα, 14.01.2025

Copyright © [Γεώργιος Χατζηλάμπρου, 2025]

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Πίνακας περιεχομένων

Εισαγωγή	4
Ο ορισμός της Δύσης.....	5
Η αποικιοκρατία στο δίκαιο των μειονοτήτων.....	6
Η αποικιοκρατία στο δίκαιο του ασύλου	8
Η δόμηση της παρούσας ανάλυσης	9
Ενότητα 1: Δίκαιο των μειονοτήτων και αποικιοκρατία	10
Κεφάλαιο 1: Ρομά	10
1.1. Διώξεις και διακρίσεις: οι Ρομά ως Άλλοι	11
1.2. Ρομά και οριενταλισμός	12
1.3. Το δίκαιο των Ρομά	15
Κεφάλαιο 2: Οι Σάμι στα Σκανδιναβικά κράτη.....	17
2.1. Το διεθνές δίκαιο που αφορά στους Σάμι.....	17
2.2. Οι Σάμι ως ιθαγενείς	18
2.3. Διακρίσεις απέναντι στους Σάμι.....	20
2.4. Το δίκαιο των Σάμι	22
Κεφάλαιο 3:Οι αυτόχθονες της Αμερικής	23
3.1. Το διεθνές και τα εθνικά δίκαια για τους Αμερικάνους αυτόχθονες	24
3.1.1. Η αρχή της αφομοίωσης (assimilation)	25
3.1.2. Η αρχή της πολιτισμικής ακεραιότητας (cultural integrity)	27
3.1.3. Η αρχή του αυτό- καθορισμού (self- determination)	29
3.2. Το δίκαιο των Αμερικανών αυτοχθόνων	31
3.2.1. Γενικά χαρακτηριστικά του δικαίου των ιθαγενών	31
3.2.2. Η προστασία της φύσης μέσα από τον μύθο.....	33
3.2.3. Η ηθική της συντήρησης στις φυλές των ιθαγενών.....	35
3.2.4. Ιδιοκτησία και οικονομική ανάπτυξη στις φυλές των ιθαγενών.....	37
Ενότητα 2: Το δίκαιο του ασύλου σε ΗΠΑ, Ηνωμένο Βασίλειο και Ευρωπαϊκή Ένωση	40
Κεφάλαιο 1: Το δίκαιο ασύλου των ΗΠΑ.....	42
1.1. Μια ρεαλιστική προσέγγιση στο δίκαιο το ασύλου	42
1.2. Αποικιοκρατία, οριενταλισμός και δίκαιο του ασύλου	45
1.3. Επιμέρους ζητήματα αναφορικά με το δίκαιο του ασύλου στις ΗΠΑ.....	48
1.3.1. Ζητήματα διοικητικής και δικαστικής διαδικασίας.....	48
1.3.1.1. Η είσοδος στις ΗΠΑ	48
1.3.1.2. Τα αρμόδια όργανα	49

1.3.1.3. Ο καλά θεμελιωμένος φόβος δίωξης.....	49
1.3.2. Το ζήτημα της ασφαλούς τρίτης χώρας.....	51
Κεφάλαιο 2: Το δίκαιο ασύλου του Ηνωμένου Βασιλείου	52
2.1. Ο ευρωπαϊκός πλουραλισμός	52
2.2. Η αποικιοκρατία στο δίκαιο ασύλου του Ηνωμένου Βασιλείου	53
2.3. Επιμέρους ζητήματα αναφορικά με το δίκαιο ασύλου του Ηνωμένου Βασιλείου	56
2.3.1. Ζητήματα δικαστικής και διοικητικής διαδικασίας.....	56
2.3.1.1. Η εκτίμηση της αξιοπιστίας του αιτούντος	56
2.3.1.2. Η δυνατότητα δικαστικής και διοικητικής προσφυγής	57
2.3.2. Το ζήτημα της ασφαλούς τρίτης χώρας.....	58
Κεφάλαιο 3: Το δίκαιο ασύλου της Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	59
3.1. Το τελευταίο πλουραλιστικό σκαλοπάτι.....	59
3.2. Η ratio της αυστηρότητας	61
3.3. Επιμέρους ζητήματα αναφορικά με το δίκαιο ασύλου της Ευρωπαϊκής Ένωσης	62
3.3.1. Ζητήματα διαδικασίας.....	62
3.3.2. Το ζήτημα της ασφαλούς τρίτης χώρας.....	63
Επίλογος	65
Βιβλιογραφία.....	66

Εισαγωγή

Ως προς το ζήτημα της επιρροής της αποικιοκρατίας στο δίκαιο, η ελληνική βιβλιογραφία συνήθως- και δικαίως, καθώς αποτελεί μείζον ζήτημα ιδίως υπό το πρίσμα του συγκριτικού δικαίου- εστιάζει ως επί το πλείστον στις έννομες τάξεις που διαμορφώθηκαν κατά την «από- αποικιοποίηση» (*decolonization*)¹, ήτοι την περίοδο αμέσως μετά την έξοδο των Ευρωπαίων αποίκων κατά την επάυριο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Ωστόσο, η αποικιοκρατία ως σύλληψη και αντίληψη δεν ολοκληρώθηκε με την απο- αποικιοποίηση, αλλά λειτούργησε ως τραύμα που σημαδεύει την ενηλικίωση τόσο των τέως εξουσιαστών όσο και των τέως (;) υποταγμένων.

Στην πλειονότητά τους, οι μελέτες που έχουν εκπονηθεί στα ελληνικά εξετάζουν τη μία όψη του τραύματος, αυτή που αφορά στα νεοσύστατα κράτη- τέως αποικίες της Αφρικής και Νότιας Αμερικής. Το δράμα εκτυλίσσεται ως εξής: οι αποικιοκράτες επιβάλλουν την εξουσία τους στις

¹ H. I. Grossman, M. F. Iyigun, 1997, Population Increase and the End of Colonialism, *Economica*, New Series, Vol. 64, No. 255, σ. 483.

αποικίες, «μεταφυτεύουν» δικούς τους θεσμούς, επιβάλλοντάς τους στους «πολιτισμικά κατώτερους» υπηκόους και, έπειτα, μετά τη φυγή των ανώτερων βαρβάρων, τα νεοσύστατα μετα- αποικιακά κράτη βρίσκονται να ακροβατούν μεταξύ των δικών τους νομικών παραδόσεων και της αποικιακής τους κληρονομιάς².

Το παρόν πόνημα φιλοδοξεί να εξετάσει την άλλη όψη του δράματος: την επιρροή της αποικιοκρατίας στα δίκαια των κρατών που την επέβαλαν. Όπως θα δούμε εκτενέστερα, η αποικιοκρατία ως η πεποίθηση περί πολιτισμικής- και άρα δικαιοκτικής- ανωτερότητας ενός έθνους- κράτους επιβιώνει στις χώρες που έχουν αυτοχαρακτηριστεί ως Δυτικές. Η συγκεκριμένη δε αντίληψη μπορεί να βρει έκφραση στους εδώ εξεταζόμενους τομείς: αφενός στο δίκαιο του ασύλου και αφετέρου στο δίκαιο περί προστασίας των μειονοτήτων. Μάλιστα, η συγκριτική εξέταση των νομοθεσιών στα παραπάνω πεδία αποτελεί το πλαίσιο στο οποίο θα ξεδιπλωθούν όλες εκείνες οι αντιλήψεις που χαλύβδωσαν την ιδέα περί Δυτικής υπεροχής στα νεωτερικά έθνη- κράτη.

Ο ορισμός της Δύσης

Επομένως, θα εξεταστούν οι νομοθεσίες κρατών που αυτοπροσδιορίζονται ως «Δυτικά», αν και το «τι είναι Δύση» μόνο αυτονόητο δεν μπορεί να θεωρηθεί. Κατά τον Philippe Nemo, ο Δυτικός πολιτισμός συντίθεται από επιμέρους στοιχεία που αφορούν στην αρχαία ελληνική πόλη, στη Ρωμαϊκή αντίληψη περί νόμου, στον Χριστιανισμό, στην επιστήμη και τη φιλελεύθερη δημοκρατία³. Έτσι, όπως δέχεται ο Nemo και άλλοι/ες συγγραφείς, η αφετηρία της Δύσης έγκειται στον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό σε μια πορεία που καταλήγει στην Αναγέννηση, ως μια προσπάθεια αναβίωσης της κλασικής αρχαιότητας⁴.

Πέραν, όμως, όλων των παραπάνω χαρακτηριστικών, πίσω από τον όρο «Δύση» καιροφυλακτεί μια ανάγκη διαφοροποίησης σε σχέση με όλους τους άλλους- κατώτερους- πολιτισμούς⁵. Παράλληλα, η Δύση ως έννοια αξιοποιείται για να ορίσει και τους λοιπούς μη Δυτικούς πολιτισμούς, οι οποίοι προσδιορίζονται απλώς ως Άλλοι σε σχέση με το Δυτικό πρότυπο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο *οριενταλισμός*, όπως διατυπώθηκε από τον E. Said⁶, η τάση δηλαδή της Δύσης να ομογενοποιεί την Ανατολή και να την ορίζει ως ριζικά διαφορετική και, ως εκ τούτου, κατώτερη.

² Βλ. ενδεικτικά Ι. Γ. Βαρχαλαμά, 2019, Πώς η αποικιοκρατία επηρέασε τον τρόπο που βλέπουμε το δίκαιο, διπλωματική εργασία, ΠΜΣ Ιδιωτικό διεθνές δίκαιο, δίκαιο διεθνών συναλλαγών και συγκριτικές νομικές σπουδές, ειδίκευση συγκριτικών νομικών σπουδών, με επιβλέπουσα καθηγήτρια την κ. Ελένη Μουσταΐρα, σ. 13.

³ P. Nemo, 2004, What is West, μτφρ Kenneth Casler, εκδ. Duquesne University Press Pittsburgh, Pennsylvania, σ. 3- 4.

⁴ L. Birken, 1992, What is Western Civilization, The History Teacher, Vol. 25, No. 4, σ. 454.

⁵ W. H. McNeil, 1997, What we mean by the West, Western Civ in World Politics, σ. 513.

⁶ E. W. Said, 1978, Οριενταλισμός, Εισαγωγή, εκδόσεις Νεφέλη, 1^η έκδοση, σ. 13.

Για τις ανάγκες της συγκεκριμένης εργασίας, ίσως ο ασφαλέστερος τρόπος να ορίσουμε τα «Δυτικά κράτη» να μην είναι ο αντικειμενικός. Το να μπορούμε δηλαδή στη διαδικασία να κρίνουμε εμείς ποια κράτη είναι δυτικά και ποια όχι, πέρα από φλύαρο και χρονοβόρο, θα συνιστούσε και έναν μη αναγκαίο ετεροκαθορισμό των εξεταζόμενων κρατών. Ένα μάλλον καλύτερο κριτήριο θα ήταν το υποκειμενικό: Δυτικά είναι όσα κράτη θέλουν να χαρακτηρίζονται ως Δυτικά. Θα ήταν ενδεχομένως άδικο να παραλειφθεί η Ελλάδα από το παρόν πόνημα, επειδή ενδέχεται να παρουσιάζει προβλήματα στο κράτος- δικαίου, σε έναν δηλαδή σημαντικό μετρητή Δυτικού πολιτισμού⁷. Ως ένα κράτος, λοιπόν, που θέλει να «ανήκει στη Δύση», η Ελλάδα και η μεταχείριση που αυτή επιφυλάσσει λ.χ. στους Ρομά ή τους Μουσουλμάνους της Δυτικής Θράκης, δεν πρέπει να εξαιρείται από την παρούσα ανάλυση.

Η αποικιοκρατία στο δίκαιο των μειονοτήτων

Ειδικότερα, την πρώτη ενότητα της παρούσας θα αποτελέσει η διαχείριση των μειονοτήτων από τα Δυτικά κράτη, ως μία όψη της εφαρμογής της αποικιοκρατίας εντός Δυτικών συνόρων. Εισαγωγικά μόνο, αξίζει να αναφερθεί ότι αναγκαία προϋπόθεση για την ύπαρξη «μειονοτήτων» είναι η ύπαρξη κάποιας «πλειονότητας», η οποία δεν είναι άλλη από το πατρικό- Δυτικής έμπνευσης- έθνος κράτος. Τα Δυτικά έθνη κράτη διαθέτουν, λοιπόν, μια κυριαρχική ομάδα, η εθνική πεποίθηση και η γλώσσα⁸ της οποίας αυτόματα κρίνεται εκ των ων ουκ άνευ προϋπόθεση ύπαρξης του κράτους. Παράλληλα, ωστόσο, δεν είναι διόλου απίθανο η κυριαρχία αυτή να δέχεται ρωγμές, ιδίως αν εντός του κράτους συγκατοικούν και άλλες εθνικές ομάδες, οι οποίες έτυχε να μην είναι πολυπληθείς ή απλά να μην έχουν στη διάθεσή τους το όπλο της κρατικής βίας.⁹

Μάλιστα, με τη γέννηση του έθνους- κράτους, η οποία κατά πολλούς επήλθε στο τέλος του τριακονταετούς πολέμου (1618- 1648), υπήρξε πρόβλεψη για την ύπαρξη μειονοτήτων και η αναγνώριση σε αυτές ορισμένων ελευθεριών- προνομίων. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τη Συνθήκη της Βεσφαλίας (1648), ο Μονάρχης κάθε έθνους κράτους είχε την εξουσία να ορίσει ποια θρησκεία θα είναι η επίσημη θρησκεία του κράτους. Παράλληλα, όμως, προβλεπόταν και η ύπαρξη και άλλων ομάδων εντός του κράτους, οι οποίες θα μπορούσαν, έπειτα από παραχώρηση του Μονάρχη, να πιστεύουν στη δική τους θρησκεία και να διεξάγουν τις δικές τους θρησκευτικές εκδηλώσεις¹⁰. Επομένως, από τα σπάργανα του έθνους- κράτους είχε

⁷ Το κράτος δικαίου συνιστά ίσως έναν από τους σημαντικότερους δείκτες «Δυτικότητας». Βλ. M. Tushnet, 2021, *Critical legal studies and the rule of law*, Cambridge University Press, σ. 5.

⁸ S. S. A. H. Chimirala και U. Maheshwari, 2022, *Language rights of Indigenous Tribal Minorities (ITM) and their protection under the ambit of human rights law*, *Brazilian Journal of International Law*, vol. 19(3), σ. 208.

⁹ Για τις πλειονότητες, οι οποίες λόγω υλικής αδυναμίας αντιμετωπίζονται ως μειονότητες βλ. B. White, 2007, *The Nation-State Form and the Emergence of "Minorities" in Syria*, 7 *Stud. Ethnicity & Nationalism*, σ. 24.

¹⁰ S. Shammas, 2020, *Fact and Fiction: The Nation-State, Colonialism, and International Minority Law*, *The Palestine Yearbook of International Law* (2019 – 2020), σ. 87.

καταστεί αντιληπτή η ανάγκη συν- ύπαρξη διαφορετικών εθνικών ομάδων, πέραν της κυρίαρχης, εντός των ίδιων συνόρων.

Σήμερα, παρά το πέρασμα των αιώνων από τη Συνθήκη της Βεσφαλίας (1648), ακόμα δεν έχει δοθεί, στο επίπεδο του διεθνούς δικαίου, μια και ενιαία απάντηση όσον αφορά στη διαχείριση των μειονοτήτων. Η τάση που ακολουθείται σε μέρος της βιβλιογραφίας συνηγορεί υπέρ ενός συλλογικού δικαιώματος αυτό- καθορισμού (self determination), της εξουσίας δηλαδή των μειονοτήτων να αποφασίζουν για τα του οίκου τους αξιοποιώντας δικούς τους θεσμούς και, άρα, δικό τους δίκαιο¹¹. Ωστόσο, ένα τέτοιο δικαίωμα δεν έχει ακόμα θεσπιστεί με τρόπο πλήρως δεσμευτικό για τα κράτη που μετέχουν στη διεθνή κοινότητα.

Εν προκειμένω, αξίζει να γίνει μια αναγκαία διάκριση: το δίκαιο που διέπει τους αυτόχθονες πληθυσμούς (οι οποίοι είναι φυσικά και μειονότητες λ.χ. στις ΗΠΑ) δεν είναι απαραίτητα το ίδιο με αυτό που διέπει τις μειονότητες εν γένει. Τούτο έχει σημασία, διότι η αρχή του αυτο- καθορισμού, ως συλλογικού δικαιώματος μιας κοινότητας ανθρώπων με εθνικά χαρακτηριστικά, εκφράζεται με μεγαλύτερη σαφήνεια στην από 2007 Διακήρυξη του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα των αυτοχθόνων¹². Αντίθετα, για τις μειονότητες εν γένει δεν έχει θεσπιστεί τέτοια πρόβλεψη, καθώς το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα αναφέρεται μόνο στο ατομικό δικαίωμα των μειονοτήτων λ.χ. να μη δέχονται διακρίσεις και να τελούν απρόσκοπτα τις θρησκευτικές τους εκδηλώσεις¹³.

Η επιρροή που μπορεί να ασκήσει η αποικιοκρατία σε ένα τέτοιο πλαίσιο (ήτοι στη σχέση μεταξύ κυρίαρχης πλειονότητας και περιθωριακής μειονότητας) μπορεί να γίνει ξεκάθαρη αν αποφανθούμε αρχικά περί του τι είναι αποικιοκρατία. Κατά την ανθρωπολόγο Sally Engle Merry, αποικιοκρατία είναι η κυριαρχία των Ευρωπαϊκών κρατών σε πολιτισμικά ανομοιογενείς κοινότητες¹⁴. Στο εδώ και στο τώρα, τα ευρωπαϊκά κράτη μπορεί να μην ασκούν πλέον ηγεμονία σε άλλες χώρες του κόσμου, οι οποίες, σηματοδευμένες από το τραυματικό τους παρελθόν, πορεύονται σε συνθήκες σχετικής αυτονομίας. Ωστόσο, αυτό δεν σημαίνει ότι η αποικιοκρατία και το αίσθημα πολιτισμικής υπεροχής της Δύσης έχουν εξασθενήσει. Από την «εσωτερική αποικιοποίηση» των Ευρω- Αμερικάνων την επαύριο της Αμερικανικής Επανάστασης έως τη διαχείριση των εγκατεστημένων πλέον μεταναστευτικών πληθυσμών εντός των Ευρωπαϊκών κρατών, η Δύση έχει άπλετο χώρο να προβάλει στα μη Δυτικά στοιχεία εντός της αποικιοκρατικού της παρελθόν.

¹¹ T. Brower, 2016, Reframing Kurtz's painting: colonial legacies and minority rights in ethnically divided societies, *Duke Journal of Comparative and International Law*, Vol. 27:35, σ. 39.

¹² Βλ. άρθρο 19, Ψήφισμα Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ υπ' αριθμ. 61/295, 13/9/2007.

¹³ Βλ. άρθρο 27 International Covenant on Civil and Political Rights, Ψήφισμα Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ, 2200Α (XXI), 16/12/1966.

¹⁴ S. E. Merry, 1991, Law and Colonialism, *Law & Society Review*, 1991, Vol. 25, No. 4, σ. 890.

Η αποικιοκρατία στο δίκαιο του ασύλου

Στο σημείο αυτό μπορούμε να εντοπίσουμε και τη σύνδεση μεταξύ των εδώ εξεταζόμενων θεμάτων. Στην πρώτη ενότητα, θα εξεταστούν οι μειονότητες που είτε ζούσαν στα τωρινά έθνη-κράτη προ αποικιοκρατίας και μετά αναγκάστηκαν να ζουν ως ξένες στον τόπο τους είτε κατέληξαν να χτυπούν την πόρτα της Δύσης λόγω των μετακινήσεων που ακολούθησαν της απο- αποικιοποίησης στα μέσα του 20^{ου} αιώνα. Στη δεύτερη ενότητα, θα εξετάσουμε ακριβώς το δίκαιο που αφορά στις μειονότητες πριν γίνουν μειονότητες, την περίπτωση δηλαδή που ο Άλλος εκκινεί από την «πολιτισμικά κατώτερη»- συνηθέστατα πρώην αποικία- χώρα του και βρίσκεται στο κατώφλι ενός Δυτικού κράτους.

Τα πράγματα δεν ήταν, όμως, πάντα έτσι, ενώ το δίκαιο ασύλου φαίνεται πως είναι μάλλον νεότερη εφεύρεση. Κατά τον 15^ο και 16^ο αιώνα, στον Ευρωπαϊκό χώρο είχε επικρατήσει η προσέγγιση του Grotius αναφορικά με το φυσικό δικαίωμα της ελεύθερης κυκλοφορίας των- ακόμα και αλλόθρησκων- αλλοδαπών. Άλλωστε, μια τέτοια αρχή μπορούσε κάλλιστα να δικαιολογήσει τις αποικιακές βλέψεις των ευρωπαϊκών χωρών. Αυτό το *ius communicationis* (δίκαιο επικοινωνίας) κατά Francisco de Vitoria αποτέλεσε τον τέλειο «νόμιμο τίτλο», που θα βάπτιζε ως «επικοινωνία» την κατάκτηση των Δυτικών Ινδιών από τους Ισπανούς¹⁵.

Οι σύγχρονες νομοθεσίες ασύλου εκκινούν από το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και το σταδιακή εγκατάλειψη των αποικιών από τη Δύση. Σημαντική, μάλιστα, βιβλιογραφία επισημαίνει ότι η αυστηρή νομοθεσία ασύλου πολλών ευρωπαϊκών κρατών οφείλεται στην αποικιοκρατία, στην αντίληψη δηλαδή ότι οι αιτούντες/αιτούσες άσυλο είναι ξένοι και άρα κατώτεροι από τους «δικούς μας»¹⁶. Έτσι, τα Δυτικά κράτη καλούνται να αντιμετωπίσουν ένα σημαντικό ταυτοτικό δίλημμα: να προασπίσουν τα ατομικά (δυτικής προέλευσης)¹⁷ δικαιώματα των μεταναστών ή να προστατεύσουν τα σύνορά τους;

Στη διεκυστίνδα μεταξύ φιλελευθερισμού και προστασίας των συνόρων, συνήθως η πλάστιγγα γέρνει ξεκάθαρα προς τη δεύτερη. Όπως δε χαρακτηριστικά έχει υποστηρίξει η Mayblin¹⁸, οι περιοριστικές πολιτικές ασύλου, οι έλεγχοι των συνόρων και η υιοθέτηση του καθεστώτος μη εισόδου (*non entrée regime*) σχετίζονται άμεσα με την αποικιοκρατική αντίληψη ότι οι πολίτες των παλαιών αποικιών δεν θεωρούνται «άνθρωποι» ως υποκείμενα δικαίου (*men*), αλλά ξένοι- φτωχοί- άλλοι (*Other*), οι οποίοι επιθυμούν να διέλθουν των συνόρων μας και να γευτούν- παρά τη θέλησή μας- τον πολιτισμό και την οικονομική μας

¹⁵ Ε. Μουσταΐρα, 2020, Μετανάστες και Πρόσφυγες. Εθνικά δίκαια και πραγματικότητα, στο συλλογικό έργο «το αλλοδαπό στοιχείο στις εθνικές έννομες τάξεις», σ. 287.

¹⁶ E. G. Rodriguez, 2018, *The Coloniality of Migration and the "Refugee Crisis": On the Asylum-Migration Nexus, the Transatlantic White European Settler Colonialism-Migration and Racial Capitalism*, *Refuge* vol. 34, σ. 21.

¹⁷ L. G. Slyn, 2004, *The Development of Human Rights in the United Kingdom*, 28 *Fordham Int'l L.J.*, σ. 479.

¹⁸ L. Mayblin, 2017, *Asylum after Empire, Colonial Legacies in the Politics of Asylum Seeking*, Κεφ. 2, *The asylum "problem"*, Rowman & Littlefield Publishers / Rowman & Littlefield International, 1^η εκδ., σ. 16.

άνθηση¹⁹. Έτσι εξηγεί και η Mayblin τη διαφορετική μεταχείριση που επεφύλασσε το Ηνωμένο Βασίλειο στους μετανάστες που προέρχονταν από την Ανατολική Ευρώπη, την περίοδο της Ρωσικής Επανάστασης και στον απόηχο του Α' Παγκοσμίου Πολέμου²⁰ ή ακόμα και κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου²¹, συγκριτικά με τους μετανάστες που προέρχονταν από τις παλαιές αποικίες.

Η δόμηση της παρούσας ανάλυσης

Έπειτα από τα παραπάνω, προκύπτει ότι η ανάλυσή μας θα χωριστεί σε δύο ενότητες: στην πρώτη ενότητα θα εξεταστεί το δίκαιο των μειονοτήτων και η επιρροή της αποικιοκρατίας σε αυτό. Η δε πρώτη ενότητα θα χωριστεί σε δύο υπο- ενότητες: στην πρώτη θα εστιάσουμε στην αντιμετώπιση που επιφυλάσσουν οι χώρες της Νότιας και της Βόρειας Αμερικής στους Αμερικάνους αυτόχθονες (native americans) και στη δεύτερη θα επικεντρωθούμε σε μειονότητες που εντοπίζονται στην ευρωπαϊκή ήπειρο και ειδικότερα στους Ρομά και στους Σάμι των Σκανδιναβικών χωρών. Η δομή η οποία θα ακολουθηθεί σε κάθε μια από τις ενότητες αυτές είναι η εξής: πρώτα θα αναφερθούμε στις τυχόν προβλέψεις του διεθνούς δικαίου που ισχύουν για τις συγκεκριμένες εθνικές ομάδες, αν δε υπάρχει κάποια ιδιαίτερη διεθνούς δικαίου πρόβλεψη για κάποια συγκεκριμένη μειονότητα, τότε θα γίνεται ειδική μνεία στο οικείο υπο-κεφάλαιο. Έπειτα, θα αναλυθούν οι διακρίσεις που (ενδεχομένως) κάθε επιμέρους μειονότητα αντιμετωπίζει στο/στα κράτη που τη στεγάζουν. Και τέλος, θα γίνεται μνεία στο δίκαιο των μειονοτήτων αυτών και τη μεταχείρισή του ως Άλλου σε σχέση με τις «ορθές» παραδοχές των δικαίων των Δυτικών κρατών.

Η δεύτερη ενότητα συνίσταται στο δίκαιο του ασύλου υπό το πρίσμα της αποικιοκρατίας. Και πάλι η λογική της δομής θα είναι η ίδια, καθώς θα ακολουθηθεί χωρισμός σε δύο υπο-ενότητες: η πρώτη θα αφορά στο δίκαιο του ασύλου στις ΗΠΑ και η δεύτερη θα αφορά σε αυτό των κρατών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως πλέον θα εκφράζεται στο ενωσιακό δίκαιο ασύλου. Ξανά, η σκέψη μας θα πορευτεί από το γενικό (ήτοι το διεθνές δίκαιο που διέπει το άσυλο) στο ειδικό (ήτοι τις επιμέρους νομοθεσίες των εξεταζόμενων κρατών και τα πολιτισμικά στοιχεία που ενδεχομένως εκφράζονται μέσω αυτών). Συγκεκριμένα, πέραν των ΗΠΑ, θα εξεταστούν τα παραδείγματα του Ηνωμένου Βασιλείου και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενώ η προσέγγισή μας απέναντι στις επιμέρους νομοθεσίες δεν μπορεί παρά να είναι συγκριτική.

¹⁹ L. Mayblin, ο.π., σ. 42- 43.

²⁰ Τότε το Ηνωμένο Βασίλειο είχε πλήρως συμμορφωθεί με την πολιτική της Κοινωνίας των Εθνών για υποδοχή των μετακινούμενων πληθυσμών. Βλ. Mayblin, ο.π. σ. 15.

²¹ Οπότε και παγιώθηκε ο κατά την Chimni “Μύθος της διαφοράς” (Myth of Difference), ότι δηλαδή οι αιτούντες άσυλο που προέρχονται από τις χώρες του Τρίτου Κόσμου διαφέρουν σημαντικά από όσους προέρχονται από τον Ευρωπαϊκό χώρο (λ.χ. επειδή οι λόγοι που τους ωθούν στην μετανάστευση είναι κυρίως οικονομικοί) και γι’ αυτό πρέπει να τους επιφυλάσσεται διαφορετική αντιμετώπιση. Εξού και ο διαχωρισμός μεταξύ «οικονομικών μεταναστών» και «προσφύγων». Βλ. Chimni, B.S. 1998. ‘The Geopolitics of Refugee Studies: A View from the South.’ Journal of Refugee Studies.

Ενότητα 1: Δίκαιο των μειονοτήτων και αποικιοκρατία

Κεφάλαιο 1: Ρομά

Εκκινώντας την ανάλυσή μας σχετικά με τις μειονότητες που εντοπίζονται στον Ευρωπαϊκό χώρο, οι Ρομά συνιστούν ίσως την ιδανική περίπτωση για τους σκοπούς της παρούσας εργασίας. Και τούτο γιατί σε αυτούς βρίσκουν εφαρμογή αμφότερες οι αποχρώσεις της αποικιοκρατίας που αναφέρονται εν προκειμένω. Ήτοι, αφενός το ταξίδι ενός «ξένου» προς τις Δυτικές κοινωνίες και αφετέρου η εγκατάστασή του σε αυτές ως εθνικής μειονότητας.

Προτού προχωρήσουμε την διερεύνησή μας αναφορικά με τις διακρίσεις που δέχονται οι Ρομά στις χώρες της Ευρώπης, καθώς και προτού απαντήσουμε στο ερώτημα περί ύπαρξης δικαίου στις κοινότητες των Ρομά, αξίζουν κάποιες προκαταρκτικές παρατηρήσεις. Πρώτον, ο όρος Ρομά, αν και μάλλον προτιμότερος από τους όρους «τσιγγάνοι», «γύφτοι» ή «αθίγγανοι», δεν είναι απαραίτητως ορθός. Οι «Ρομά», όπως τους περιγράφουμε εμείς, συνιστούν μια ευρύτερη ομάδα, τα μέλη της οποίας χρησιμοποιούν μεν την ίδια γλώσσα²², ανήκουν δε σε διαφορετικές επιμέρους κοινότητες²³. Επίσης, σημειώνουμε ότι, αν και στο πλαίσιο της παρούσας δεν μας αφορά η προέλευση των Ρομά, φαίνεται πλέον η βιβλιογραφία να έχει κατασταλάξει στη φυλετική τους καταγωγή από τη Βορειοδυτική Ινδία²⁴, την οποία αναγκαστικά εγκατέλειψαν κατά τον 11^ο αιώνα μετά την εισβολή και τον εξανδραποδισμό τους από τους Γασναβίδες²⁵. Από την περίοδο αυτή και έπειτα, οι Ρομά ζουν σε αυτοκρατορίες (αρχικά) και έθνη- κράτη (μετέπειτα) ως Άλλοι/ες.

Δεύτερον, το μετά τον Β' παγκόσμιο πόλεμο διεθνές δίκαιο που αφορά στους Ρομά δεν είναι διαφορετικό σε σχέση με αυτό που, όπως προαναφέραμε, εφαρμόζεται για όλες τις εθνικές μειονότητες. Αξίζει, πάντως, να επισημανθεί ότι σύμφωνα με τις αρχές του διεθνούς δικαίου, συμπεριλαμβανομένου του άρθρου 27 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ICCPR), της Διακήρυξης για τα δικαιώματα των ατόμων που ανήκουν σε εθνικές, θρησκευτικές και γλωσσικές μειονότητες, η χαρακτηρισμός ως «μειονότητα» δεν εξαρτάται από την αναγνώριση από ένα κράτος, αλλά μάλλον από τον ατομικό τους αυτοπροσδιορισμό,

²² Ρομανικά ή Romani.

²³ European Network Against Racism, 2016, Frequently Asked Questions, Who are the Roma, ανάκτηση στις 18/08/2024, από <https://www.enar-eu.org/frequently-asked-questions-1167/>.

²⁴ B. Martínez-Cruz, I. Mendizabal, C. Harmant, R. de Pablo, M. Ioana, D. Angelicheva, A. Kouvats, H. Makukh, M. G. Netea, H. Pamjav, A. Zalán, I. Tournev, E. Marushiakova, V. Popov, J. Bertranpetit, L. Kalaydjieva, L. Quintana-Murci, D. Comas, 2015, Origins, admixture and founder lineages in European Roma, *European Journal of Human Genetics*, σ. 942.

²⁵ S. Sali, Roma as Postcolonial subjects: Romani Orientalist Representation in Europe, Central European University Conference "Critical Approaches to Romani Studies", σ. 4.

αν δηλαδή θεωρούν εαυτούς ως εθνική μειονότητα²⁶. Τούτο δε είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον στην περίπτωση των Ελλήνων Ρομά, οι οποίοι/ες επιθυμούν να μην αυτοπροσδιορίζονται ως μειονότητα αλλά ως «ευάλωτες ομάδες», δεδομένου ότι στα μάτια της ελληνικής κοινής γνώμης ο όρος «μειονότητα» έχει αρνητική χροιά²⁷.

Κατά τα λοιπά, δεν έχει τεθεί κάποιο εξειδικευμένο πλαίσιο για την αναγνώριση συλλογικών δικαιωμάτων στους Ρομά, καθιστώντας επομένως τα δικαιώματά τους ατομικού- και κυρίως αμυντικού- χαρακτήρα (όπως λ.χ. το δικαίωμα να μη δέχονται βία ή διακρίσεις)²⁸. Ακόμα λ.χ. και για το δικαίωμα αποτελεσματικής συμμετοχής στα πολιτικά πράγματα, η Ειδική Εισηγήτρια της Διεθνούς Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου υπογραμμίζει τον ατομικό και αρνητικό τους χαρακτήρα: το κράτος οφείλει να μη θέτει ή ακόμα και να εξαλείφει (με θετικά μέτρα) τα εμπόδια που τίθενται στην αποτελεσματική συμμετοχή ενός εξατομικευμένου Ρομά στην πολιτική ζωή²⁹.

1.1. Διώξεις και διακρίσεις: οι Ρομά ως Άλλοι

Ιστορικά, και συγκεκριμένα κατά τον 20^ο αιώνα, οι διώξεις ενάντια στους Ρομά έλαβαν τη μορφή αφενός της ολοκληρωτικής εξάλειψης και αφετέρου της πλήρους αφομοίωσης. Συγκεκριμένα, οι Ρομά υπήρξαν ένας από τους λαούς που στοχοποιήθηκαν περισσότερο από τους νόμους της φασιστικής Ιταλίας και της ναζιστικής Γερμανίας και, συνακόλουθα, επλήγησαν περισσότερο από το Ολοκαύτωμα. Σε ορισμένες δε χώρες, το 90% του πληθυσμού των Ρομά σκοτώθηκε σε στρατόπεδα συγκέντρωσης³⁰.

Εξάλλου, μετά τον Β' παγκόσμιο πόλεμο η πλειονότητα των Ρομά ζούσε σε χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, ιδίως δε στην κομμουνιστική Γιουγκοσλαβία, η οποία είχε ακολουθήσει τη στρατηγική της εξάλειψης των πολιτισμικών διαφορών εντός των συνόρων της και, ως εκ τούτου, την πολιτική της αφομοίωσης. Έτσι, στο όνομα του ιδεολογήματος ότι δεν υφίστανται εθνικές διακρίσεις- παρά μόνο ταξικές- οι Ρομά έπρεπε να αφομοιωθούν πλήρως στο κομμουνιστικό καθεστώς. Ειδάλλως, η μόνη λύση ήταν η εξάλειψη, είτε μέσω της περιθωριοποίησης λ.χ. σε «ειδικά σχολεία» είτε μέσω της εξαναγκαστικής στείρωσης³¹.

²⁶ Human Rights Council, 29^η συνεδρίαση, 2015, Report of the Special Rapporteur on minority issues, Rita Izsák, Comprehensive study of the human rights situation of Roma worldwide, with a particular focus on the phenomenon of anti-Gypsyism, σκ. 3.

²⁷ Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, 2009, Έκθεση και ροτάσεις για ζητήματα σχετικά με την κατάσταση και τα δικαιώματα των Τσιγγάνων στην Ελλάδα, σ. 14.

²⁸ Human Rights Council, 29^η συνεδρίαση, 2015, ο.π., σκ. 17.

²⁹ Human Rights Council, 29^η συνεδρίαση, 2015, ο.π., σκ. 39.

³⁰ E. G. Harrison, 2018, Italy's treatment of Roma people rooted in centuries-old prejudice, ανάκτηση στις 18/08/2024 από <https://www.theguardian.com/world/2018/jun/20/italys-treatment-of-roma-people-reflects-a-centuries-old-prejudice>.

³¹ J. A. Goldston, 2002, Roma rights, roma wrongs. Foreign Affairs, 81(2), σ. 148.

Την κατάρρευση του «σιδηρού παραπετάσματος» ακολούθησε η μετανάστευση των πληθυσμών Ρομά στην Κεντρική Ευρώπη, όπου η μεταχείρισή τους δεν υπήρξε καλύτερη. Στο πλαίσιο της μετα- αποικιοκρατίας (post- colonialism), οι Ρομά συνέχιζαν να υφίστανται διώξεις, ως θύματα πλέον του ιδεολογήματος που τους ήθελε να είναι πολιτισμικά κατώτεροι από τα Δυτικά κράτη στα οποία μετανάστευσαν. Όπως χαρακτηριστικά γράφει ο Ashton- Smith, οι Ρομά κατάφεραν να πείσουν θύματα μιας νέας μορφής αποικιοκρατίας, αυτής που καταδυναστεύει ανθρώπους και όχι ξένη γη³².

Πλέον, όμως, οι διώξεις ενάντια στους Ρομά μπορούσαν να λάβουν κι άλλες, πιο δυτικότροπες μορφές. Σε αντίθεση, λοιπόν, με τους Ναζί, οι οποίοι ήταν ειλικρινείς αναφορικά με τον λόγο εξάλειψης των Ρομά (ήτοι τη φυλετική τους κατωτερότητα), οι Ευρωπαϊκές χώρες προσπαθούν να δικαιολογήσουν τη στάση τους κρυπτόμενες πίσω από πιο «αποχρωματισμένες» πολιτικές έννοιες, ιδίως δε αυτή της «ασφάλειας»³³. Για λόγους, λοιπόν, ασφάλειας, το 2010 η Γαλλική κυβέρνηση κατέστρεψε μη αδειοδοτημένα καμπ Ρομά και προέβη σε απελάσεις πάνω από χιλίων Ρομά στη Ρουμανία και στη Βουλγαρία. Σύμφωνα δε με ρεπορτάζ της Kim Willsher στη Guardian, οι υποτιθέμενοι «λόγοι ασφάλειας» δεν ήταν τίποτε παραπάνω από εθνική στοχοποίηση, καθώς είχε δοθεί εντολή απέλασης όχι των παράτυπων μεταναστών, γενικώς και αορίστως, αλλά συγκεκριμένα των Ρομά³⁴.

Μάλιστα, κατά την Ο' Nions, το 2008 η Ιταλική κυβέρνηση προέβη σε καταστροφή οικισμών Ρομά και απελάσεις, πάλι με το πρόσχημα της ασφάλειας, στην πραγματικότητα όμως για πολιτισμικούς λόγους. Συγκεκριμένα, η Ο' Nions υποστηρίζει ότι ο λόγος που η ιταλική κυβέρνηση έβαλε κατά των Ρομά ήταν ο νομαδικός τρόπος ζωής τους, σε αντίθεση με το «νοικοκυρεμένο» ιταλικό *modus vivendi*³⁵. Ήδη νωρίτερα το ίδιο έτος, η ιταλική κυβέρνηση είχε νομοθετήσει την εξαναγκαστή συλλογή δαχτυλικών αποτυπωμάτων σε καμπ μεταναστών, ένα μέτρο το οποίο εφαρμόστηκε ως επί το πλείστον σε Ρομά, σύμφωνα με τον ιταλικό Ερυθρό Σταυρό³⁶.

1.2. Ρομά και οριενταλισμός

Πέραν δε αυτών των άμεσων διώξεων, οι Ρομά δέχονται επίσης άλλες, πιο διακριτικές μορφές βίας, οι οποίες ταιριάζουν σε αυτό που κοινωνιολόγος Pierre Bourdieu ονομάζει «συμβολική βία» (symbolic violence), δηλαδή την ανεπαίσθητη κυριαρχία που μια (ισχυρή) ομάδα ασκεί

³² A. Ashton-Smith, 2010, Colonized Culture: The Emergence of a Romani Postcolonialism, JPCS Vol.1.No.2, σ. 79.

³³ H. O'Nions, 2011, Roma expulsions and discrimination: the elephant in brussels. European Journal of Migration and Law , 13(4), σ. 380.

³⁴ K. Willsher, 2010, Orders to police on Roma expulsions from France leaked, ανάκτηση στις 18/08/2024 από https://www-theguardian-com.translate.goog/world/2010/sep/13/sarkozy-roma-expulsion-human-rights?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=el&_x_tr_hl=el&_x_tr_pto=sc.

³⁵ H. O'Nions, 2011, ο.π., σ. 377.

³⁶ H. O'Nions, 2011, ο.π., σ. 375.

σε μια άλλη (αδύναμη) μέσω λ.χ. της καθημερινής πρακτικής³⁷. Μια τέτοια μορφή βίας θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και ο οριενταλισμός, ήτοι ο τρόπος που οι Ρομά παρουσιάζονται στη βιβλιογραφία ως εγγενώς διαφορετικοί/ες και, άρα, κατώτεροι από την πολιτισμένη Δύση.

Προκειμένου να εντοπίσουμε στοιχεία οριενταλισμού στην αντιμετώπιση των Ρομά, θα πρέπει πρώτα να προχωρήσουμε στην αναγκαία οριοθέτηση της έννοιας. Ο όρος «οριενταλισμός» διατυπώθηκε πρώτη φορά από τον Παλαιστίνιο φιλόσοφο Εντουάρντ Σαΐντ στο ομότιτλο βιβλίο του. Ο δε υπότιτλος του βιβλίου συνιστά ήδη έναν πρώτο ορισμό, καθώς το έργο του Σαΐντ συνιστά «μια έντονη πολεμική της αντιμετώπισης που η Δύση επιφυλάσσει στην Ανατολή». Έτσι, ο οριενταλισμός δεν είναι παρά ένας τρόπος σκέψης, ο οποίος ερείδεται στη θεμελιώδη διάκριση μεταξύ Ανατολής και Δύσης. Στη διάκριση δε αυτή, η Ανατολή διαδραματίζει πάντα τον ρόλο του Άλλου, του κατώτερου³⁸.

Κύρια όψη, μάλιστα, της οριενταλιστικής πραγματικότητας αποτελεί το χάσμα εκείνο μεταξύ της (υποτιθέμενης) «καθαρής» και «πολιτικής» γνώσης. Ενώ δηλαδή η Δύση ισχυρίζεται ότι κατέχει μια γνώση αμερόληπτη, η οποία είναι αποχρωματισμένη από την οποιαδήποτε (πολιτική ή θρησκευτική) προκατάληψη, η γνώση της για την Ανατολή παρουσιάζεται διαρκώς χρωματισμένη. Ο Δυτικός μελετητής φέρει συνεχώς, κατά τη μελέτη της Ανατολής, τον δικό του ευρω- κεντρικό τρόπο σκέψης³⁹, τον οποίο πάντοτε προσδιορίζει ως ανώτερο. Έτσι, η οποιαδήποτε αναπαράσταση της Ανατολής είναι καταδικασμένη να αποτελεί μάλλον προϊόν δυτικής- αποικιοκρατικής προβολής, κάθε άλλο παρά καθαρής από πολιτικές στοχεύσεις.

Ο Δυτικός, λοιπόν, μελετητής παρατηρεί και μέσω της παρατήρησής του κυριαρχεί στο παρατηρούμενο αντικείμενο (αφού δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως κάτι άλλο πέρα από αντικείμενο). Ο Σαΐντ, μάλιστα, αναπαράγει τη διδασκαλία του Φουκώ περί γνώσης, σύμφωνα με την οποία η κατοχή γνώσης επί ενός πράγματος λειτουργεί ως μορφή κυριαρχίας επί αυτού⁴⁰. Ο Δυτικός μελετητής, λοιπόν, δεν ασκεί μόνο άμεσα, αλλά και έμμεσα εξουσία επί της Ανατολής⁴¹, εξωτερικεύοντας και αναπαριστώντας την, εφαρμόζοντας επί αυτής τις δικές του στερεοτυπικές αντιλήψεις, οι οποίες μπορεί άλλοτε να δυσφημίζουν κι άλλοτε να ρομαντικοποιούν. Όπως χαρακτηριστικά θέτει το ζήτημα ο Σαΐντ, «η εξωτερικότητα της αναπαράστασης κυβερνάται πάντα από μια εκδοχή της κοινοτοπίας ότι αν η Ανατολή

³⁷ P. Bourdieu, 2000, Site effects, Weight of the World: Social Suffering in Contemporary Society, Stanford University Press, σ. 126.

³⁸ E. W. Said, 1978, Οριενταλισμός, Εισαγωγή, εκδόσεις Νεφέλη, 1^η έκδοση, σ. 13.

³⁹ Ε. Γαζή, 1999, «Οριενταλισμός». Το κείμενο ως γεγονός, Μνήμων, σ. 238.

⁴⁰ Βλ. Β. Καλογιάννης, 2020, Ο Οριενταλισμός στο Δίκαιο και την Τέχνη: Το Παράδειγμα της Ινδίας μέσα από το έργο του E.M. Forster, Το Πέρασμα στην Ινδία, Ελληνική Δικαιοσύνη, τόμος 61, τεύχος 5^ο, σ. 1575, E. Said, ό.π., σ. 47.

⁴¹ Βλ. και C. G. S. Tan, Book review, how a lawless China made modern America: an epic told in Orientalism, Harvard Law Review, Vol. 128:1677, σ. 1680.

μπορούσε να αναπαραστήσει τον εαυτό της, θα το έκανε· αφού δεν μπορεί να το κάνει, η αναπαράσταση γίνεται έργο της Δύσης, και για τη φτωχή Ανατολή»⁴².

Αυτήν ακριβώς τη στερεοτυπική εικόνα περί Ρομά παρουσιάζουν οι έρευνες που τους αφορούν, όπως επισημαίνουν οι E. Marushiakova και V. Popov. Έτσι οι Ρομά μπορεί να απεικονίζονται από ημι- επιστημονικές έρευνες Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων ως μια φτωχή και περιθωριακή κοινότητα. Τούτο, όμως, δεν είναι πάντοτε αληθές, καθώς υπάρχουν παραδείγματα Ρομά που ζουν στα ίδια σπίτια και σε απόλυτη αρμονία με τους μη Ρομά⁴³. Το ζήτημα εν προκειμένω έγκειται στη γενικότητα της απεικόνισης, η οποία μάλλον δημιουργεί στερεότυπα, παρά συμβάλει στη λύση υπαρκτών προβλημάτων. Σύμφωνα με τους E. Marushiakova και V. Popov, προϋπόθεση για την επίλυση ζητημάτων που αφορούν στους Ρομά συνιστά η συγκεκριμένη ως προς τον τόπο και τον πληθυσμό έρευνα και περιγραφή των προβλημάτων και όχι η καταγραφή τους γενικά και αόριστα⁴⁴.

Παράλληλα, ορισμένες ανθρωπολογικές έρευνες τείνουν να ρομαντικοποιούν τον τρόπο ζωής των Ρομά, ο οποίος δήθεν κατορθώνει να διαφεύγει του κρατικού ελέγχου⁴⁵. Ωστόσο, αυτή η διαπίστωση δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα που έχει διαμορφωθεί κατά τον 20^ο και τον 21^ο αιώνα, κατά τους οποίους οι Ρομά προσπαθούν να υπάρξουν σε συγκεκριμένα κράτη και, ως εκ τούτου, υπάρχει κινητοποίηση- από τα ίδια τα κράτη και Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις- για την κοινωνική τους ένταξη⁴⁶.

Μπορούν, ωστόσο, τα διδάγματα περί οριενταλισμού να εφαρμοστούν και στο δίκαιο των Ρομά; Εν προκειμένω, αξίζει να γίνει η διάκριση μεταξύ οριενταλισμού εν γένει, όπως διατυπώθηκε από τον Said, και νομικού οριενταλισμού, όπως έχει περιγραφεί από τον T. Ruskola και αφορά στον τρόπο που οι νομικοί των ΗΠΑ αντιμετωπίζουν το δίκαιο της Κίνας ως κατώτερο. Σημαντική για τον Ruskola, όσον αφορά στο δίκαιο της Κίνας, είναι η διάκριση μεταξύ κράτους δικαίου (rule of law) και της έννομης τάξης όπου κυβερνούν απλά οι ενάρετοι άνδρες (rule of men)⁴⁷. Ωστόσο, η έννοια της ηγεμονίας του «ενάρετου άνδρα» δεν φαίνεται να υπάρχει στο δίκαιο των Ρομά, όπως θα αναλυθεί στη συνέχεια. Ωστόσο, ο οριενταλισμός,

⁴² E. Said, ο.π., σ. 34.

⁴³ E. Marushiakova και V. Popov, 2017, Orientalism revisited in Romani studies: the case of Eastern Europe στο H Kyuchukov & W New (eds), Languages of Resistance : Ian Hancock's Contribution to Romani Studies, Lincom Europa, σ. 6.

⁴⁴ E. Marushiakova και V. Popov, 2017, ο.π., σ. 7.

⁴⁵ Ως- αρνητικό- παράδειγμα τίθεται η έρευνα του ανθρωπολόγου J. Scott, 2009, The art of not being governed: An anarchist history of upland Southeast Asia. New Haven, CT: Yale University Press.

⁴⁶ E. Marushiakova και V. Popov, 2017, ο.π., σ. 19.

⁴⁷ Βλ. T. Ruskola, 2013, Legal orientalism, China, the United States and the modern law, Harvard University Press, σ. 6.

ως μια μορφή «συμβολικής βίας», δεν αποκλείεται να υπάρχει στον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζεται- σα να μην υπάρχει- το δίκαιο των Ρομά από το επίσημο κράτος.

1.3. Το δίκαιο των Ρομά

Έχουν, όμως, οι Ρομά δίκαιο και, αν ναι, αυτό τι ορίζει; Αρχικά, αν δεν δεχόμασταν οι Ρομά έχουν το δικό τους δίκαιο, αυτό που ταιριάζει στον τρόπο ζωής και την παράδοσή τους, θα πέφταμε στην παγίδα που ήδη από την εισαγωγή έχουμε τονίσει: η άρνηση ύπαρξης «δικαίου», απλώς επειδή αυτό δεν μοιάζει με το δικό μας, συνιστά αναγκαία απόρροια της αποικιοκρατίας και, εν προκειμένω, του νομικού οριενταλισμού. Δεν πρέπει, λοιπόν, να μας προξενεί έκπληξη το γεγονός ότι έχουν γίνει σχετικές έρευνες αναφορικά με το (εθιμικό)⁴⁸ δίκαιο των Ρομά, αλλά και τον τρόπο επιβολής του δικαίου αυτού μέσω δικαιοδοτικών μηχανισμών.

Συγκεκριμένα, θεμελιώδης στο δίκαιο των Ρομά είναι η διάκριση μεταξύ αγνότητας (*purity*, *vujo* κατά τον Ρομανικό όρο) και μόλυνσης (*pollution*, *marime*). Πηγές μόλυνσης είναι ως επί το πλείστον το κάτω μέρος του σώματος, ιδίως των γυναικών. Συχνά δε αναφέρεται το παράδειγμα της άρνησης των Ρομά να ζουν σε πολυκατοικίες, καθώς τούτο θα προϋπέθετε να βρίσκονται κάτω από διαμερίσματα όπου ζουν γυναίκες και, ως εκ τούτου, να βρίσκονται κάτω από τα μολυσμένα γυναικεία γενετικά όργανα⁴⁹. Το γεγονός, ωστόσο, ότι τα γυναικεία γενετικά όργανα θεωρούνται μολυσματικά μπορεί μεν να φαντάζει στα μάτια μας ως μια διάκριση μιας πατριαρχικού τύπου κοινότητας (και όντως να είναι), αλλά παράλληλα εξοπλίζει τις γυναίκες με μια σημαντική δύναμη: να μπορούν να απειλήσουν τους άνδρες με γδύσιμο. Έτσι, με την αφαίρεση των ρούχων, οι γυναίκες μπορούν να θέτουν *veto* σε τυχόν άδικες αποφάσεις των ανδρών⁵⁰.

Επίσης, ο συσχετισμός με άτομα εκτός της κοινότητας (*gaze*) μπορεί να προκαλέσει μόλυνση, καθώς τέτοια άτομα θεωρούνται απρόσεκτα και αγνοούν τους κανόνες των Ρομά. Τούτο καταδεικνύει δύο γεγονότα: την επιφυλακτικότητα των Ρομά απέναντι σε μη Ρομά πληθυσμούς (συνέπεια ιδίως του Ολοκαυτώματος και των αλληπάλληλων διώξεων που ανά τους αιώνες έχουν υποστεί), καθώς και την κύρια συνέπεια μη υπακοής στους κανόνες⁵¹. Έτσι, το άτομο που δεν τηρεί τα ήθη των Ρομά καθίσταται αυτόματα μολυσμένο, γεγονός που ενδέχεται να οδηγήσει σε εξορία από την κοινότητα⁵².

⁴⁸ J. B. Klakla, 2015, The attitudes towards the customary law within Roma groups in Central Europe, *The Polish Journal of the Arts and Culture* v. 14, σ. 84.

⁴⁹ A. Barnes, 2003, *Gypsy Law: Romani Legal Traditions and Culture*, *Marquette Law Review*, vol. 86, σ. 829.

⁵⁰ W. O. Weyrauch και Maureen Anne Bell, *Autonomous Lawmaking: The Case of the Gypsies*, *The Yale Law Journal*, vol. 103:323, σ. 32.

⁵¹ J. B. Klakla, 2015, ο.π., σ. 87.

⁵² Εξοστρακισμό, όπως αναφέρεται στον P. Leeson, 2012, *Gypsy Law, Public Choice*, Vol. 155, σ. 279.

Υπάρχει, ωστόσο, κάποιος φορέας ο οποίος θα αποφασίσει αν υπάρχει παραβίαση του εθιμικού δικαίου των Ρομά και θα επιβάλει την αντίστοιχη ποινή; Σε ορισμένες (σίγουρα όχι στις περισσότερες)⁵³ κοινότητες Ρομά, ιδίως στον χώρο της Ανατολικής Ευρώπης (λ.χ. στη Βουλγαρία), εντοπίζεται η λειτουργία ενός δικαιοδοτικού μηχανισμού ονόματι *kris*, ενός δηλαδή ιδιότυπου δικαστηρίου, αποτελούμενου από τους πιο αξιοσέβαστους άνδρες της κοινότητας⁵⁴.

Πάντως, το εν λόγω «δικαστήριο», ακόμα και όταν όντως υφίσταται, λειτουργεί μόνο κατ' εξαίρεση, καθώς οι περισσότερες υποθέσεις λύνονται *ad hoc*, μέσα από μια διαμεσολαβητική διαδικασία που γίνεται ενώπιον ενός κοινά αποδεκτού προσώπου αμέσως μετά τη διενέργεια της μόλυνσης. Μόνο αν η διαδικασία αυτή δεν καρποφορήσει, λαμβάνει χώρα η λειτουργία του δικαστηρίου⁵⁵. Εξάλλου, δεν είναι δεδομένο ότι το ως άνω δικαστήριο επιβάλλει ποινές και ποιες είναι αυτές, καθώς η υφή του εθιμικού δικαίου των Ρομά ταιριάζει περισσότερο στην έννοια της αυτο-δέσμευσης παρά στην έννοια της τιμωρίας που επιβάλλεται έξωθεν. Σε κάθε, μάλιστα, περίπτωση, από πουθενά δεν έχει προκύψει πειστικά ότι τα *kris* επιβάλλουν εξευτελιστικές για την προσωπικότητα ποινές ή ακόμα και τη θανατική καταδίκη⁵⁶.

Από όλα τα παραπάνω, προκύπτει σίγουρα η ύπαρξη μιας νομικής παράδοσης ενός λαού (ή πολλών λαών) που υπάρχουν εντός διαφορετικών κρατικών οντοτήτων και γαλουχούνται υπό συγκεκριμένες οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες, διαμορφώνοντας έτσι το δικό τους *habitus*⁵⁷. Ένα τέτοιο φυσικά *habitus* ενδέχεται να τελεί σε σύγκρουση με την επίσημη κρατική σφαίρα και, ως εκ τούτου, με το θεσμισμένο κρατικό δίκαιο (λ.χ. στις περιπτώσεις γάμων ανηλίκων κοριτσιών, τα οποία δεν έχουν καν φτάσει στη νόμιμη, κατά τα κρατικά δίκαια, ηλικία σεξουαλικής συναίνεσης). Μπορεί, λοιπόν, ένα Δυτικό κράτος να δεχθεί ανεπανόρθωτες πληγές στη δημόσια τάξη λόγω της επιλογής του να αναγνωρίσει τα έθιμα των Ρομά; Η απάντηση θα ήταν θετική, αν η κρατική αναγνώριση σήμαινε αυτόματα άνευ όρων αποδοχή, δίχως διαβούλευση, όλων των εθίμων που εντοπίζονται στις εν λόγω κοινότητες. Ωστόσο, η εξίσωση μπορεί να λυθεί, κατά τον Klakla⁵⁸, μέσω της διαβούλευσης των κρατικών φορέων με εκπροσώπους των κοινοτήτων Ρομά, με σκοπό την αναγνώριση (ως έναν βαθμό) των νομικών τους παραδόσεων από το επίσημο κράτος.

⁵³ Θα ήταν, άλλωστε, λάθος να αντιμετωπίζουμε τους Ρομά ως ένα ενιαίο όλο. Βλ. Μ. Ράντης, 2008, Οι μορφές οργάνωσης των Ελλήνων τσιγγάνων στο σύγχρονο ελληνικό κράτος, στο συλλογικό, Οι Ρομά στο σύγχρονο ελληνικό κράτος (επιμ. Σεβαστή Τρουμπέτα), σ. 189.

⁵⁴ E. Marushiakova και V. Popov, 2007, The Gypsy Court in Eastern Europe, *Romani Studies* 5, Vol. 17, σ. 79.

⁵⁵ E. Marushiakova και V. Popov, 2007, ο.π., σ. 78.

⁵⁶ E. Marushiakova και V. Popov, 2007, ο.π., σ. 88.

⁵⁷ Σύμφωνα με όσα υποστηρίζει ο κοινωνιολόγος P. Bourdieu, 1977, στο *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge and New York, Cambridge University Press, σ. 159- 197.

⁵⁸ J. B. Klakla, 2015, ο.π., σ. 98.

Κεφάλαιο 2: Οι Σάμι στα Σκανδιναβικά κράτη

2.1. Το διεθνές δίκαιο που αφορά στους Σάμι

Προχωρώντας την ανάλυσή μας αναφορικά με τις μειονότητες στον ευρωπαϊκό χώρο, μεταφερόμαστε στον Βορρά, στα κράτη που κατοικούν οι αυτόχθονες Σάμι (ή Σάαμι), γνωστοί σε κάποιους/ες ως Λάπωνες, μια πολιτικά μη ορθή ονομασία, την οποία η Σάμι θεωρούν ως υποτιμητική⁵⁹. Σε σύγκριση με τους Ρομά, οι Σάμι παρουσιάζουν μια βασική ομοιότητα και μια σημαντική διαφορά: όπως οι Ρομά, οι Σάμι ως ταυτότητα δεν συμβιβάζονται με ένα μόνο έθνος- κράτος, αλλά, εν αντιθέσει με τους Ρομά, οι Σάμι δεν είναι μια απλή μειονότητα, αλλά συνιστούν αυτόχθονες πληθυσμούς.

Ως προς την παραπάνω ομοιότητα, οι Σάμι κατοικούν στις βόρειες περιοχές της Νορβηγίας (σε έναν χώρο ονόματι *Finnmark*), της Φινλανδίας (σε έναν χώρο παραδοσιακά ονομαζόμενο ως *Lapland* ή, πλέον ορθότερα, *Samiland*) και της Σουηδίας⁶⁰. Έτσι, παρατηρούμε ξανά το φαινόμενο, αυτά που ενώνουν τους Σάμι μεταξύ τους να είναι περισσότερα από αυτά που τους ενώνουν με το έθνος- κράτος στο οποίο ενδημούν.

Το ζήτημα δε της ανάγκης μετακίνησης των Σάμι είχε προκύψει ήδη από τις απαρχές της συζήτησης περί των συνόρων των Σκανδιναβικών εθνών- κρατών. Έτσι, στη συνθήκη του 1751 (τη συνθήκη του *Strömstad*) με την οποία ορίζονταν τα σύνορα μεταξύ της- τότε- Δανίας (η οποία συμπεριελάμβανε τη Νορβηγία) και της Σουηδίας (η οποία συμπεριελάμβανε τη Φινλανδία) είχε ενσωματωθεί ένα παράρτημα (το επονομαζόμενο στα αγγλικά ως “the Lapp Codicil” ή στα Σουηδικά *Lappkodicillen*) που ρύθμιζε τα δικαιώματα των Σάμι, ιδίως ως προς τη δυνατότητά τους να μετακινούνται μεταξύ των δύο- τότε- κρατών. Έτσι, το συγκεκριμένο παράρτημα έδινε τη δυνατότητα στους Σάμι να διασχίζουν τα σύνορα μεταξύ της- τωρινής- Νορβηγίας και της Σουηδίας για τις ανάγκες του κυνηγιού τάρανδων, ενώ όριζε ότι σε περίπτωση πολέμου οι Σάμι θα θεωρούνταν ουδέτεροι⁶¹.

Το συγκεκριμένο, μάλιστα, παράρτημα έχει θεωρηθεί⁶² και ως προπομπός της «Σύμβασης των Σάμι στη Σκανδιναβική χερσόνησο» (*The Nordic Sami Convention*), η οποία υπεγράφη στις 13 Ιανουαρίου του 2017 από τις κυβερνήσεις της Νορβηγίας, της Φινλανδίας και της Σουηδίας, αλλά ακόμα δεν έχει επικυρωθεί από καμία από αυτές. Μεταξύ δε των

⁵⁹ Βλ. Minority Rights Group, *Sami in Finland*, ανάκτηση στις 25.08.2024 από <https://minorityrights.org/communities/sami/>.

⁶⁰ A. Dankertsen, 2016, *Fragments of the Future. Decolonization in Sami Everyday Life*, Kult 14: New Narratives of the Postcolonial Arctic, σ. 27.

⁶¹ Στα άρθρα 10 και 11 της Συνθήκης, όπως αναφέρονται από την E. Hofverberg, 2021, *Lappkodicillen of 1751 – the Sami Magna Carta*, ανάκτηση στις 25.08.2024 από <https://blogs.loc.gov/law/2021/09/lappkodicillen-of-1751-the-sami-magna-carta/>.

⁶² Ø. Ravna, 2020, *Sámi law and rights in Norway – with a focus on recent developments*, Routledge Handbook of Indigenous Peoples in the Arctic, εκδ. Routledge, 1^η έκδοση, σ. 3.

ιδιαιτεροτήτων της συγκεκριμένης σύμβασης, πέρα από την αναγνώριση του διόλου αυτονόητου δικαιώματος αυτό-καθορισμού των Σάμι⁶³, ενός προτύπου που όπως θα δούμε δεν ακολουθείται σε κανένα από τα Σκανδιναβικά κράτη, εντάσσεται και η αναγνώριση του δικαιώματος των Σάμι να αναπτύσσουν διασυνωριακές οικονομικές δραστηριότητες, επιφορτίζοντας τα υπογράφοντα κράτη με την υποχρέωση να εξαλείφουν τα όποια εμπόδια σχετίζονται με την ιθαγένεια των Σάμι λ.χ. ως Νορβηγών ή Σουηδών⁶⁴.

2.2. Οι Σάμι ως ιθαγενείς

Από την άλλη, η διαφορά των Σάμι σε σχέση με τους Ρομά είναι ότι στη συγκεκριμένη περίπτωση δεν είναι πλήρως ξεκάθαρο αν, από τη σκοπιά του δημόσιου διεθνούς δικαίου, οι Σάμι είναι μια «απλή» μειονότητα (όπως αβασάνιστα σχεδόν δεχθήκαμε για τους Ρομά) ή πρόκειται για «αυτόχθονες πληθυσμούς», οι οποίοι, όπως προαναφέραμε, απολαμβάνουν ιδιαίτερη προστασία από το διεθνές δίκαιο. Το γεγονός δε ότι δεν είναι πλήρως ξεκάθαρο αν οι Σάμι συνιστούν μειονότητα ή αυτόχθονες έγκειται στη διαφορετική μορφή που έλαβε η αποικιοκρατία στην περίπτωσή τους.

Όπως επισημαίνει η φεμινίστρια, Σάμι και καθηγήτρια κοινωνικών επιστημών Astri Dankertsen, οι Σάμι, ως οι μόνοι αναγνωρισμένοι αυτόχθονες στην Ευρώπη, πρέπει να χαρακτηριστούν ως ιθαγενείς (indigenous) όχι επειδή «έφτασαν πρώτοι/ες» στη Σκανδιναβική χερσόνησο. Στην προκειμένη περίπτωση, η Σάμι χαρακτηρίζονται ως ιθαγενείς, εξαιτίας ακριβώς της κυριάρχησής που δέχτηκαν από πληθυσμούς με τους οποίους συγκατοικούσαν στον ίδιο χώρο, απλώς και μόνο επειδή οι εν λόγω συγκατοίκοι έτυχε να αποκτήσουν την κρατική περιβολή⁶⁵.

Ωστόσο, από τις χώρες της Σκανδιναβικής χερσονήσου, η μόνη που έχει υιοθετήσει τον χαρακτηρισμό των Σάμι ως αυτοχθόνων είναι η Νορβηγία, η οποία στις 19 Ιουνίου του 1990 κύρωσε τη Σύμβαση ν. 169 του Διεθνούς Οργανισμού Εργασίας για τους αυτόχθονες, ενώ μέσω του Νόμου για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα ενσωματώθηκε στο Νορβηγικό δίκαιο τόσο η ΕΣΔΑ όσο και το Διεθνές Σύμφωνο για τα Πολιτικά και Ατομικά Δικαιώματα (ICCPR). Αντίθετα, η Σουηδία και η Φινλανδία δεν έχουν μέχρι και σήμερα κυρώσει την ως άνω σύμβαση του

⁶³ Βλ. άρθρο 2 (the Saami as indigenous people) και 3 (the right of self-determination) της Σύμβασης (The Nordic Sami Convention).

⁶⁴ Σύμφωνα δε με το κατά γράμμα περιεχόμενο του άρθρου 11 της Σύμβασης, «τα κράτη εφαρμόζουν μέτρα για να διευκολύνουν τους Σάμι να επιδιώκονται σε οικονομικές δραστηριότητες πέρα από τα εθνικά σύνορα και να καλύπτουν τις πολιτιστικές τους ανάγκες πέρα από τα σύνορα αυτά. Για το σκοπό αυτό, τα κράτη θα προσπαθήσουν να εξαλείψουν τα εναπομείναντα εμπόδια για τις οικονομικές δραστηριότητες των Σάμι που βασίζονται στην ιθαγένεια ή την κατοικία τους ή που με άλλο τρόπο είναι αποτέλεσμα της εγκατάστασης των Σάμι πέρα από τα εθνικά σύνορα».

⁶⁵ A. Dankertsen, 2020, Indigenising Nordic Feminism—A Sámi Decolonial Critique, στο βιβλίο *Feminisms in the Nordic Region, Neoliberalism, Nationalism and Decolonial Critique*, όπως ανακτήθηκε στις 25.08.2024 από τον ιστότοπο https://www.researchgate.net/publication/347558394_Indigenising_Nordic_Feminism-A_Sami_Decolonial_Critique, σ. 136.

Διεθνούς Οργανισμού Εργασίας, γεγονός που αποδυναμώνει τη νομική κάλυψη των Σάμι και συνηγορεί στην αντιμετώπισή τους ως απλών «μειονοτήτων», κατά το άρθρο 27 του Συμφώνου για τα Πολιτικά και Ατομικά Δικαιώματα⁶⁶.

Τούτο έχει ως συνέπεια οι Σάμι να αντιμετωπίζονται από το περιβαλλοντικό λ.χ. δίκαιο ως μια απλή ομάδα συμφερόντων (*stakeholders*), τα συμφέροντα της οποίας μπορούν να σταθμιστούν με όρους διανεμητικής δικαιοσύνης. Έτσι, προβαίνοντας σε μια ανάλυση της νομολογίας των Σουηδικών δικαστηρίων, η Cambou παρατηρεί⁶⁷ ότι συνήθως στη νομολογία επικρατεί η στάθμιση μεταξύ των συμφερόντων των Σάμι (οι οποίοι λ.χ. προτιμούν να κυνηγούν τάρανδους με βάση τους όρους των τοπικών τους εθίμων) και των δυνητικών επενδυτών (οι οποίοι επιθυμούν να προβούν σε μια επένδυση που ενδέχεται να διαταράξει το κυνήγι των τάρανδων, κλείνοντας λ.χ. τις διόδους μετανάστευσης αυτών). Εν προκειμένω, το ζήτημα, κατά την Cambou, έγκειται στον τρόπο αντιμετώπισης των Σάμι ως αυτοχθόνων και όχι ως μιας απλής ομάδας συμφερόντων. Αν οι Σάμι αντιμετωπίζονταν ως αυτόχθονες κατά το Σουηδικό δίκαιο, τότε καμία «στάθμιση» δεν θα χρειαζόταν, καθώς τότε δεν θα μιλούσαμε με όρους «συμφερόντων» και, άρα, διανεμητικής δικαιοσύνης, αλλά με όρους «δικαιωμάτων», οι οποίοι, ως δικαιοκές αρχές, δεν επιτρέπουν καμία διανομή⁶⁸.

Ακόμα, ωστόσο, και στα Νορβηγικά δικαστήρια, τα οποία θα έπρεπε, δεδομένου ότι μόνη η Νορβηγία έχει κυρώσει τη σύμβαση ν. 169 του Διεθνούς Οργανισμού Εργασίας, να λαμβάνουν ιδιαίτερα υπόψη το καθεστώς των Σάμι ως αυτοχθόνων, παρατηρείται σύγκρουση μεταξύ του εθνικού δικαίου και των εθίμων των Σάμι. Η δε σύγκρουση αυτή επιλύεται, παραδόξως, μέσω της υπεροχής του εθνικού δικαίου. Χαρακτηριστική είναι η απόφαση του εφετείου του Hålogaland⁶⁹, με την οποία μέλος της κοινότητας των Σάμι καταδικάστηκε για παράνομο κυνήγι, το οποίο ήταν ωστόσο σύμφωνο με τα τοπικά έθιμα των Σάμι. Κατά δε τον Ravna, η συγκεκριμένη απόφαση δεν έδωσε την υπεροχή που όφειλε να δώσει στο διεθνές δίκαιο που αφορά στα δικαιώματα των αυτοχθόνων, δίνοντας αδικαιολόγητα προβάδισμα στο εθνικό δίκαιο⁷⁰.

Ακόμα, στον Φινλανδικό χώρο, όταν ακόμη η Φινλανδία ήταν μέρος της Σουηδίας (ήτοι κατά τον 17^ο αιώνα), τα δικαιώματα των Σάμι στη γη τους (τη γη των Λαπώνων, όπως καλούνταν τότε) δεν ήταν διόλου αυτονόητα. Σε μελέτη του, ο Lehtola⁷¹ επισημαίνει ότι η στάση των

⁶⁶ Ø. Ravna, 2020, ο.π., σ. 11.

⁶⁷ D. Cambou, 2020, Uncovering Injustices in the Green Transition, Arctic Review on Law and Politics, 2020, Vol. 11, σ. 312.

⁶⁸ D. Cambou, 2020, ο.π., σ. 325.

⁶⁹ Όπως αναφέρεται στον Ø. Ravna, 2021, Norwegian Courts and Sámi Law, Arctic Review on Law and Politics, 2021, Vol. 12, σ. 183.

⁷⁰ Ø. Ravna, 2021, σ. 185.

⁷¹ V. P. Lehtola, 2015, Sámi Histories, Colonialism, and Finland, Arctic Anthropology, ol. 52, No. 2, σ. 25.

δικαστηρίων απέναντι στου Σάμι υπήρξε εχθρική, καθώς δεν αναγνώριζε δικαίωμα κυριότητας αυτών προς τη γη τους, ούτε καν δικαίωμα χρήσης, καθώς για την κυριότητα απαιτείτο νόμιμος (κρατικός) τίτλος, τον οποίο οι Σάμι δεν διέθεταν, δεδομένου ότι το κυνήγι στην περιοχή τους ρυθμιζόταν κατά τα παραδοσιακά τους έθιμα. Βέβαια, θα μπορούσε κάποιος/α να αντιτείνει ότι αυτά συνέβησαν όσο η Φινλανδία ήταν μέρος μιας άλλης χώρας και δεν μπορούμε, ως εκ τούτου, να κατηγορήσουμε την Φινλανδία για την αποικιοκρατική ροπή των επικυριάρχων της. Ωστόσο, όπως θα δούμε, και το Φινλανδικό κράτος δεν είναι «καθαρό» αποικιοκρατικής επιβολής απέναντι στους Σάμι.

2.3. Διακρίσεις απέναντι στους Σάμι

Ιδιαίτερα ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι απέναντι στους Σάμι η αποικιοκρατία έλαβε ποικίλες μορφές και εκφράστηκε άλλοτε άμεσα και βίαια και άλλοτε ύπουλα και με φιλικές προθέσεις. Το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα βίαιης πολιτικής αφομοίωσης αποτελεί η Νορβηγία, η οποία από το 1851 (με την ψήφιση του νόμου για την εκπαίδευση) και μέχρι τα τέλη του 20^{ου} αιώνα επεδίωκε την εκνορβηγοποίηση (*norwegianization*) των Σάμι, στέλνοντάς τους σε κοινά σχολεία και αρνούμενη να τους διδάξει τη γλώσσα τους⁷². Η συγκεκριμένη πολιτική κλιμακώθηκε κατά το πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα, όταν, στο πλαίσιο του επικρατούντος στην Ευρώπη κοινωνικού δαρβινισμού, οι Σάμι χαρακτηρίστηκαν ως μια «κατώτερη φυλή» και το Νορβηγικό κράτος είχε καταστήσει ως επίσημη πολιτική του αυτή της αφομοίωσης, αντιμετωπίζοντας τα ήθη των Σάμι ως μη υπαρκτά⁷³.

Έπειτα, κατά το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα και την επαύριο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου η πολιτική της Νορβηγίας άλλαξε ριζικά, ακολουθώντας την οδό της «συμφιλίωσης» (*reconciliation*). Έτσι, στο άρθρο 108 του Νορβηγικού Συντάγματος (το οποίο προστέθηκε με Αναθεώρηση το 1988) μέχρι πρότινος προβλεπόταν ότι «*οι αρχές του κράτους οφείλουν να δημιουργούν τις κατάλληλες συνθήκες ώστε να επιτρέπουν στο λαό των Σάμι να διατηρήσει και να αναπτύξει τη γλώσσα, τον πολιτισμό και τον τρόπο ζωής του*», ενώ πλέον με την αναθεώρηση του 2023, στο ως άνω άρθρο αναγνωρίστηκε η ταυτότητα των Σάμι ως αυτοχθόνων⁷⁴. Παράλληλα, το Νορβηγικό κράτος κύρωσε, όπως προαναφέρθηκε, τη Σύμβαση ν. 169 του Διεθνούς Οργανισμού Εργασίας, ενώ το 1997 προέβη και στην ίδρυση Κοινοβουλίου για τους Σάμι, εξοπλίζοντάς το με συμβουλευτικές αρμοδιότητες⁷⁵.

⁷² H. Minde, 2005, *Assimilation of the Sami - Implementation and Consequences*, Aboriginal Policy Research Consortium International (APRCi). 196, σ. 7.

⁷³ C. Lingsaas, 2021, *Hate Speech and Racialised Discrimination of the Norwegian Sámi: Legal Responses and Responsibility*, Oslo Law Review, Volume 8, No. 2-2021, σ. 93.

⁷⁴ Έτσι, το άρθρο πλέον διαμορφώνεται ως εξής: *οι αρχές του κράτους οφείλουν να δημιουργούν τις κατάλληλες συνθήκες ώστε να επιτρέπουν στο λαό των Σάμι, ως αυτόχθονος λαός, να διατηρήσει και να αναπτύξει τη γλώσσα, τον πολιτισμό και τον τρόπο ζωής του*.

⁷⁵ E. Josefsen, 2010, *The Saami and the national parliaments: Channels for political influence, Promoting inclusive parliaments: The representation of minorities and indigenous peoples in parliament*, UNDP, σ. 9.

Είναι, ωστόσο, αφελές να πιστεύουμε ότι με αυτήν την αλλαγή στάσης η Νορβηγία έχει αφήσει οριστικά πίσω της το αποικιοκρατικό της παρελθόν. Αρχικά, κατά τη Lingaas, η πολιτική της αφομοίωσης έχει αφήσει σημαντικά τραύματα στον τωρινό Νορβηγικό πληθυσμό, γεγονός που φαίνεται από τα φαινόμενα ρητορικής μίσους στη χώρα. Συγκεκριμένα, έρευνα του Νορβηγικού Εθνικού Οργανισμού για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου κατέληξε στο συμπέρασμα ότι τα άτομα που ανήκουν στους Σάμι κινδυνεύουν περισσότερο από τους μη-Σάμι να εκτεθούν σε βία και φαινόμενα ρητορικής μίσους⁷⁶.

Εξάλλου, έχει επισημανθεί ότι μόνη η δημιουργία κοινοβουλίου ειδικά για τους Σάμι όχι μόνο δεν συνιστά εφαρμογή της αρχής του αυτό- καθορισμού, αλλά μπορεί να αποτελεί κι αυτή από μόνη της πράξη πολιτισμικής επιβολής. Τούτο σημαίνει ότι με τη δημιουργία «κοινοβουλίου» επιβάλλεται στους Σάμι ένας τρόπος λήψης αποφάσεων που μπορεί να μην ταιριάζει με το δικό τους δίκαιο⁷⁷. Μάλιστα, μια τέτοιου είδους «υπαγωγή» σε δυτικούς θεσμούς, παράλληλα με τη δυνατότητα διατήρησης μέρους του παραδοσιακού τρόπου ζωής, ονομάζεται από την Dankertsen ως «κατακερματισμός» (fragmentation), μια πρόκληση δηλαδή για τους Σάμι να μην αφομοιωθούν πλήρως από το σύστημα, μολοντί σταδιακά γίνονται μέρος αυτού⁷⁸.

Παρόμοια μπορεί να θεωρηθεί και η στρατηγική της Φινλανδίας, η οποία ερείδεται στην- μάλλον εσφαλμένη- υπόθεση ότι Φινλανδοί και Σάμι είναι εξίσου θύματα της αποικιοκρατίας, δεδομένου ότι οι Φινλανδοί από τον 11^ο έως τα τέλη του 19^{ου} αιώνα ήταν μέρος της Σουηδίας και έπειτα της Ρωσίας. Έτσι, η αντιμετώπιση του Φινλανδικού κράτους απέναντι στους Σάμι ήταν αυτή της πλήρους ισότητας, η οποία έμμεσα (λ.χ. μέσω της δημιουργίας δρόμων και σύνδεσης της χώρας των Σάμι με τη φινλανδική ενδοχώρα) προωθούσε πολιτικές κατάργησης της εθνικής ταυτότητας των Σάμι⁷⁹.

Τέλος, ιδιαίτερη είναι η περίπτωση των Σάμι της Σουηδίας, οι οποίοι γνώρισαν μια ιδιότυπη πολιτική αφομοίωσης, διαφορετική από εκείνη των ομοεθνών τους στη Νορβηγία. Συγκεκριμένα, στα τέλη του 19ου αιώνα και στις αρχές του 20ου η πολιτική της Σουηδίας για τους Σάμι επικεντρώθηκε στην προστασία του νομαδικού τρόπου ζωής των «σωστών» Σάμι, εκείνων δηλαδή που ασχολούνταν με την εκτροφή ταράνδων. Αυτό με τη σειρά του σήμαινε ότι οι μόνοι «αυθεντικοί» Σάμι⁸⁰ από τη σκοπιά του κράτους ήταν όσοι ζούσαν ως νομάδες και εξέτρεφαν ταράνδους και οι οποίοι στην πραγματικότητα αποτελούσαν μειοψηφία του πληθυσμού των Σάμι στη Σουηδία.

⁷⁶ C. Lingaas, 2021, ο.π., σ. 101.

⁷⁷ A. Dankertsen, 2016, *Fragments of the Future. Decolonization in Sami Everyday Life*, Kult 14: New Narratives of the Postcolonial Arctic, σ. 28.

⁷⁸ A. Dankertsen, 2016, ο.π., σ. 36.

⁷⁹ V. P. Lehtola, 2015, *Sámi Histories, Colonialism, and Finland*, Arctic Anthropology, ol. 52, No. 2, σ. 27.

⁸⁰ V. P. Lehtola, 2015, ο.π., σ. 26.

Αυτό οδήγησε στο διαχωρισμό των Σάμι στη Σουηδία με βάση ρομαντικές ιδέες για την ταυτότητα των ιθαγενών- οι Σάμι που εκτρέφουν τράνδους έπρεπε να προστατεύονται από τη σύγχρονη κοινωνία λόγω της αυθεντικής εθνικότητάς τους, ενώ οι Σάμι που δεν διατηρούσαν αυτήν την παραδοσιακή ενασχόληση έπρεπε να αφομοιωθούν στη σουηδική κοινωνία και να γίνουν Σουηδοί πολίτες. Αυτό το έγινε γνωστό ως η πολιτική «του Λάπωνα που θα παραμείνει Λάπωνας» (*Lapp shall remain Lapp*)⁸¹. Μάλιστα, η Σουδική πολιτική αφομοίωσης (επινομαζόμενη και ως σουηδικοποίηση ή *Swedification*) θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και ως αυστηρότερη της Νορβηγικής, καθώς βασιζόμενη επίσης στην παραδοχή ότι οι πληθυσμοί των Σάμι ήταν «οπισθοδρομικοί» και «απολίτιστοι», είχε ως συνέπεια μεταξύ άλλων τον αναγκαστικό εκχριστιανισμό των Σάμι και την απαγόρευση της χρήσης των τοπικών τους γλωσσών⁸².

2.4. Το δίκαιο των Σάμι

Μετά από τα παραπάνω, καλούμαστε να απαντήσουμε στο ερώτημα αν και κατά πόσον, παρά τις επίμονες προσπάθειες αφομοίωσης, οι Σάμι έχουν διατηρήσει το δικό τους παραδοσιακό δίκαιο. Η απάντηση φαντάζει αυτονόητη, αν αναλογιστούμε ότι υπάρχουν μελέτες που επιβεβαιώνουν την επιβίωση της παράδοσης των Σάμι, παρά τις πλείστες Δυτικές επιρροές που έχουν δεχτεί στον τρόπο ζωής τους⁸³. Αν, λοιπόν, δεχθούμε την επωδό ότι όπου υπάρχει παράδοση, υπάρχει και δίκαιο⁸⁴, τότε δεν μπορούμε παρά να δεχθούμε ότι η νομική παράδοση των Σάμι ακόμα υφίσταται.

Ωστόσο, οι έρευνες για το δίκαιο των Σάμι είναι πενιχρές. Κατά τη Labba, δεν έχει υπάρξει ακόμα κάποια συστηματική καταγραφή του δικαίου των Σάμι, όπως έχει συμβεί λ.χ. για τους αυτόχθονες στον Καναδά⁸⁵. Παρ' όλα αυτά, η Labba αναφέρει κάποια χαρακτηριστικά του δικαίου των Σάμι, ιδίως πως, εν αντιθέσει λ.χ. με το Νορβηγικό δίκαιο, το δίκαιο των Σάμι βασίζεται περισσότερο στην προφορική παράδοση και έχει ως κεντρικό του σκοπό τη διατήρηση της κοινωνικής τάξης⁸⁶. Έτσι, αναγνωρίζεται η ύπαρξη, εντός των Νορβηγικών συνόρων, ενός νομικού πλουραλισμού, ο οποίος μπορεί να εκφεύγει εν μέρει από την κρατική αναγνώριση⁸⁷, ωστόσο σε αρκετές περιπτώσεις αποκτά κρατική περιβολή.

⁸¹ A. D. Habbestad, 2021, A comparative analysis of the Norwegian and Swedish states Sami politics 1980-1999 An examination of the two states view of Sami identities and how Sami politics was legitimised, Historiska Institutionen, Πανεπιστήμιο της Ουψάλλας, σ. 9.

⁸² P. Chatterjee, 2021, Sweden's troubled relationship with the indigenous Sami community, ανάκτηση στις 25.08.2024 από <https://www.humanrightspulse.com/mastercontentblog/swedens-troubled-relationship-with-the-indigenous-smi-community>.

⁸³ A. Dankertsen, 2016, ο.π., σ. 38.

⁸⁴ Ε. Μουσταΐρα, 2021, Συγκριτικό Δίκαιο, 2^η έκδοση, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, σ. 17.

⁸⁵ K. Labba. 2020, Sámi Law: A Methodological Approach, Arctic Review on Law and Politics, Vol. 11, σ. 221.

⁸⁶ K. Labba, 2020, ο.π., σ. 217.

⁸⁷ E. Moustaira, 2018, Explicit- Implicit legal pluralism, Comparazione e Diritto Civile, Volume in honor of Thanasis Papachristos, Forthcoming, σ. 4.

Τούτο συμβαίνει μέσω νόμων που θεσπίζονται από το Νορβηγικό κράτος και άπτονται της ρύθμισης θεμάτων που αφορούν στους Σάμι, όπως λ.χ. ο νόμος για την εκτροφή και το κυνήγι τάρανδων του 2007. Ο συγκεκριμένος νόμος αναγνώρισε επίσημα έναν παραδοσιακό τρόπο οργάνωσης των Σάμι, τη *siida*, μια ένωση μελών των Σάμι με αποφασιστικές αρμοδιότητες αναφορικά με την εκτροφή και το κυνήγι τάρανδων. Μάλιστα, η Επιτροπή που σχεδίασε τον νόμο θεώρησε σημαντικό η οργάνωση των *Siida* να ερείδεται στις παραδόσεις των Σάμι, προωθώντας μια ιδιότυπη «πολιτισμική βιωσιμότητα» στη ρύθμιση της εκτροφής τάρανδων⁸⁸.

Ωστόσο, η *Siida* για τους Σάμι έχει πολιτισμική σημασία μεγαλύτερη από αυτή της απλής ένωσης προσώπων. Για τους Σάμι, συνιστά μια ιδιότυπη οικογενειακή ένωση, καθώς δεν νοείται κάποιος ιδιοκτήτης τάρανδων να μην είναι μέλος της *Siida*. Πέρα δε από ρυθμιστικές αρμοδιότητες, οι *Siida* είναι επιφορτισμένες με τον ρόλο της μετάδοσης γνώσης αναφορικά με το κυνήγι και την εκτροφή τάρανδων, αλλά και με τη σχέση των Σάμι με τη φύση, είναι δε τόσο εξειδικευμένο το λεξιλόγιο που τα μέλη της χρησιμοποιούν, που ακόμα και ένας άπειρος Σάμι δεν μπορεί εύκολα να το κατανοήσει⁸⁹.

Κεφάλαιο 3: Οι αυτόχθονες της Αμερικής

Προς το παρόν, η ανάλυσή μας όσον αφορά στις μειονότητες του Ευρωπαϊκού χώρου βασίζεται σε μια κλίμακα διαφορετικών καθεστώτων προστασίας: ξεκινήσαμε με τους Ρομά, οι οποίοι/ες «καλύπτονται»- αν καλύπτονται- μόνο από το γενικό διεθνές δίκαιο των μειονοτήτων. Όπως είδαμε, οι Ρομά από τα σπάργανα της ύπαρξής τους αναγκάζονταν να εγκαταλείπουν διαρκώς τη γη τους, γεγονός που αποκλείει για αυτούς/ες τον χαρακτηρισμό τους ως «αυτοχθόνων».

Ο όρος «αυτόχθονας» υποδηλώνει μια διαρκή και σταθερή παρουσία σε έναν συγκεκριμένο χώρο. Έτσι, ο συγκεκριμένος όρος μπορεί ευχερέστερα να αποδοθεί στους Σάμι. Ωστόσο, ούτε στη δική τους περίπτωση υπάρχει συμφωνία για το γεγονός ότι πρέπει να εφαρμοστεί το ειδικό διεθνές δίκαιο των αυτοχθόνων. Ίσα ίσα, μόνο μία από τρεις ευρωπαϊκές χώρες, στις οποίες κατοικοεδρεύουν Σάμι, έχει κυρώσει τη Σύμβαση ν. 169 του Διεθνούς Οργανισμού Εργασίας για τα Δικαιώματα των Αυτοχθόνων. Οι λοιπές χώρες, ήτοι η Σουηδία και η Φινλανδία, αναγνωρίζουν τους Σάμι στην καλύτερη ως «μειονότητα», στη χειρότερη δε ως μια απλή ομάδα συμφερόντων (*stakeholders*).

Έπειτα, λοιπόν, από τις παραπάνω διαμάχες, μπορούμε να διέλθουμε τον Ατλαντικό και να ανέβουμε ένα σκαλοπάτι στην εξέταση των διαφορετικών μειονοτικών ομάδων. Πλέον, δεν

⁸⁸ International Centre of Reindeer Husbandry, Reindeer Husbandry in Norway, Districts, *Siida* and *Siida* units, ανάκτηση στις 27.08.2024 από <https://icr.arcticportal.org/norway?start=3>.

⁸⁹ M. N. Sara, 2009, *Siida* and Traditional Sámi Reindeer Herding Knowledge, *The Northern Review* vol. 30, σ. 160.

υπάρχει αμφιβολία ότι οι «αυτόχθονες Αμερικάνοι» (*Native Americans*)- όπως έχει επικρατήσει να αναφέρονται με πολιτικά ορθούς όρους- είναι όντως... αυτόχθονες. Έτσι, η συγκεκριμένη διάκριση μεταξύ «αυτόχθονα» και μη θα πάψει στο κεφάλαιο αυτό να μας απασχολεί. Έτσι, θα μας δοθεί η ευκαιρία να εξετάσουμε λεπτότερες διακρίσεις, όπως λ.χ. μεταξύ των διαφορετικών ιδεολογιών «μεταχείρισης» των Αμερικάνων αυτοχθόνων.

Το «παιχνίδι των λέξεων», έτσι όπως παίζεται για τους Αμερικάνους αυτόχθονες, έχει πάντα ενδιαφέρον και δεν είναι ποτέ αθώο. Όπως σημειώνει ο Ablavsky, ο όρος «φυλή» που χρησιμοποιείται στο Σύνταγμα των Η.Π.Α.⁹⁰ υποδηλώνει τον τρόπο κατανόησης των Ευρω-Αμερικάνων επαναστατών απέναντι στους αυτόχθονες και χρησιμοποιήθηκε για να υπογραμμίσει ότι οι αυτόχθονες δεν είναι πολίτες (*Indians as non citizens*)⁹¹.

Εξάλλου, η «φυλή» χρησιμοποιείται ως μια έννοια «λιγότερη» από αυτή του «έθνους» (*nation*). Έτσι, το «έθνος» αποτελείται από πολίτες (*citizens*) και έχει τη δυνατότητα να πορεύεται αυτόνομα, ανεξάρτητα από τα άλλα έθνη. Αντίθετα, τα μέλη μιας φυλής ορίζονται από την κοινή καταγωγή (*descent*), η οποία δύναται να είναι διαφορετική από την υπηκοότητα (*citizenship*). Έτσι, στις Η.Π.Α. εντοπίζεται το –ίσως- παράδοξο, οι Αμερικάνοι αυτόχθονες να έχουν την υπηκοότητα των Η.Π.Α., αλλά παράλληλα να είναι μέλη μιας άλλης φυλής, με βάση το δίκαιο του αίματος (*jus sanguinis*)⁹². Το παράδοξο λύεται, κατά τον Ablavsky, αν απομακρυνθούμε από την αντιμετώπιση της έννοιας της «φυλής» ως ασύμβατης με αυτή της «εθνότητας». Άλλωστε, υπογραμμίζει ο Ablavsky, τα περισσότερα «Δυτικά» έθνη υιοθετούν το δίκαιο του αίματος για να αποδώσουν υπηκοότητα τους πολίτες τους⁹³.

Με βάση, λοιπόν, τη συγκεκριμένη πρόσληψη, επισημαίνεται ότι στο παρόν πόνημα οι έννοιες του «έθνους» και της «φυλής» δεν θα χρησιμοποιούνται με «πονηρούς» σκοπούς για τους Αμερικάνους αυτόχθονες. Ελαφρά προτίμηση δίδεται, πάντως, στην έννοια του «έθνους», καθώς, όπως είδαμε και στην εισαγωγή, συνιστά πρόκληση για το «Δυτικό» έθνος- κράτος η ύπαρξη κι άλλων εθνών εντός της επικράτειάς του.

3.1. Το διεθνές και τα εθνικά δίκαια για τους Αμερικάνους αυτόχθονες

Στο πρώτο μέρος, λοιπόν, του παρόντος κεφαλαίου, δεν θα καταπιαστούμε ακριβώς με τους κανόνες διεθνούς και εθνικών δικαίων που αφορούν στους Αμερικάνους ιθαγενείς. Η αναφορά και στοιχειώδης ανάλυση των κανόνων αυτών θα είναι το μέσο για έναν άλλο σκοπό. Τον

⁹⁰ Και συγκεκριμένα στο άρθρο 1 παρ. 8, στο οποίο ρυθμίζονται οι εξουσίες του Κογκρέσου, μεταξύ των οποίων και η αρμοδιότητά του να ρυθμίζει τις εμπορικές σχέσεις μεταξύ ευρω- αμερικάνων και αυτοχθόνων (“with the Indian tribes”).

⁹¹ G. Ablavsky, 2017, “With the Indian Tribes”: Race, Citizenship, and Original Constitutional Meanings, 70 *Stanford Law Review*, XXX, σ. 27.

⁹² G. Ablavsky, 2017, ο.π., σ. 18.

⁹³ G. Ablavsky, 2017, ο.π., σ. 42.

εντοπισμό του Δυτικού βλέμματος πάνω στους αυτόχθονες. Έτσι, το ερώτημα που θα κληθούμε να απαντήσουμε είναι ένα: ποια οπτική κρύβεται πίσω από τον κανόνα;

Με βάση αυτό το ερώτημα, μπορούμε να διακρίνουμε τρεις αρχές, με βάση τις οποίες διαμορφώνεται η πρόσληψη των ιθαγενών από τα κράτη της Βόρειας και Νότιας Αμερικής. Θα πρέπει ευθύς εξαρχής να επισημανθεί ότι οι καμία από τις αρχές που θα ακολουθήσουν δεν έχει πλήρως ξεπεραστεί, δεν υφίσταται δηλαδή κάποια εξελικτική πορεία από την «καλύτερη» στη «χειρότερη». Όπως θα δούμε, ακόμα και οι πιο σκοτεινές αποικιοκρατικές αντιλήψεις υποστηρίζονται έως και σήμερα.

3.1.1. Η αρχή της αφομοίωσης (assimilation)

Σε κάθε στάδιο της παρούσας ανάλυσης, οφείλουμε να διακρίνουμε μεταξύ της μεταχείρισης που οι Άγγλοι άποικοι επεφύλασσαν στους ιθαγενείς της Βόρειας Αμερικής αφενός και της μεταχείρισης των ιθαγενών της Νότιας Αμερικής από τους Ίβηρες αποίκους. Από τη μία, οι Άγγλοι άποικοι της Βόρειας Αμερικής αντιμετώπισαν τους αυτόχθονες ως ξεχωριστά κυρίαρχα έθνη και γι' αυτό διαπραγματεύονταν συνθήκες με αυτά⁹⁴. Αντίθετα, οι Ευρω-αμερικάνοι επαναστάτες υιοθέτησαν αναφανδόν τη λογική της αφομοίωσης, η οποία εκφράστηκε με τον Νόμο περί Διανομής του 1887⁹⁵. Όπως προαναφέρθηκε, το πνεύμα του Νόμου ήταν το απολίτιστο των ιθαγενών: δεν νοείται συλλογικό δικαίωμα κυριότητας επί της γης. Πολιτισμός σημαίνει ατομική ιδιοκτησία.

Πέραν δε αυτού, η νομολογία του Ανώτατου Δικαστηρίου των ΗΠΑ κατά τις αρχές του 19^{ου} αιώνα αποδέχεται μια πλήρως αφομοιωτική λογική με τη νομολόγηση του «καθεστώτος ανακάλυψης» (Doctrine of Discovery). Σύμφωνα με το καθεστώς αυτό, η γη στην οποία κατοικούσαν οι ιθαγενείς δεν ανήκει στους ιθαγενείς, αλλά στο ομοσπονδιακό κράτος, το οποίο και θα αποφασίζει αναφορικά με τη μίσθωση ή την πώλησή της⁹⁶. Αυτό συμβαίνει, γιατί με την «ανακάλυψη» της γης από τους ευρω-αμερικανούς επαναστάτες, αυτή αυτόματα άλλαξε χέρια, μετατρέποντας τους αυτόχθονες από ιδιοκτήτες σε μισθωτές⁹⁷.

Η ακριβώς αντίστροφη πορεία ακολουθήθηκε στις χώρες της Νότιας Αμερικής. Συγκεκριμένα, η αρχή της αφομοίωσης εκφράστηκε με δύο διαφορετικούς τρόπους. Από τη μια, υπήρξε η αντίληψη της «γης του κανενός» (terra nullius)· οι ιθαγενείς είναι βάρβαροι, οι οποίοι δεν γνωρίζουν πώς να αξιοποιούν τη γη και γι' αυτό την αφήνουν ανεκμετάλλευτη. Η αντίληψη αυτή είχε ως απότοκο την κατάσχεση όλων των μη κατοικήσιμων γαιών, τις οποίες οι

⁹⁴ R. Plant, 1994, Land Rights and Minorities, Minority Rights Group International Report, British Library Cataloguing in Publication Data, σ. 9.

⁹⁵ E. A. Reese, 2021, The other American Law, Stanford Law Review vol. 73, σ. 571.

⁹⁶ "Johnson /M'Intosh or McIntosh", Βάση δεδομένων JLR WESTLAW.

⁹⁷ L. G. Robertson, 2005, Conquest by Law, How the Discovery of America Dispossessed Peoples of Their Lands, Oxford University Press, σ. X.

αυτόχθονες θεωρούσαν ιερές και γι' αυτό περιόριζαν τη δραστηριότητά τους σε αυτά τα σημεία⁹⁸.

Στο ίδιο πνεύμα, αλλά με πιο εξευγενισμένο τρόπο, διατυπώθηκε και η αφομοιωτική αντίληψη του Ισπανού Francisco de Victoria. Σύμφωνα με τον Victoria, οι ιθαγενείς δεν είναι βάρβαροι ούτε λιγότερο άνθρωποι από τους ευρωπαίους αποίκους. Είναι, όμως, πνευματικά καθυστερημένοι και ως εκ τούτου ανίκανοι να καλλιεργήσουν αποτελεσματικά τα εδάφη τους. Έτσι, αποτελούσε ιερό χρέος των αποίκων να αξιοποιούν τη γη ως οι σοφοί γονείς των αυτοχθόνων. Εκείνοι θα την διοικούσαν μέχρι οι ιθαγενείς να ενηλικιωθούν και πιο ώριμοι πια να μπορούν να την αξιοποιήσουν οι ίδιοι σύμφωνα με τις διδαχές των αποίκων⁹⁹.

Οι αφομοιωτικές λογικές δεν έχουν εκλείψει μέχρι και σήμερα. Εξετάζοντας τις πολιτικές των κρατών της Αμερικής, μπορεί κανείς να εντοπίσει σχετικά παραδείγματα τόσο κατά τον 20^ο όσο και κατά τον 21^ο αιώνα. Πρώτο παράδειγμα, στη δεκαετία του 1960 η κυβέρνηση του Καναδά ακολούθησε πολιτικές απροκάλυπτης αφομοίωσης. Το Κοινοβούλιο κατήργησε μονομερώς υφιστάμενα συμβατικά δικαιώματα των ιθαγενών, συμπεριλαμβανομένων του κυνηγιού και του ψαρέματος. Μια κυβερνητική λευκή βίβλος που εκδόθηκε το 1969 υποστήριξε ότι οι ειδικοί νόμοι για τους ιθαγενείς πληθυσμούς γεννούσαν καθεαυτοί διακρίσεις και ότι η γη των αυτοχθόνων δεν έχει κανέναν λόγο να προστατεύεται από το κράτος ως καταφύγιο¹⁰⁰.

Δεύτερο, πολύ πιο πρόσφατο, παράδειγμα αποτελεί η κυβέρνηση Bolsonaro στη Βραζιλία, η οποία εξελέγη έχοντας στο πρόγραμμά της την εξάλειψη κάθε είδους κρατικής προστασίας για τους αυτόχθονες του Αμαζονίου. Γι' αυτό και αποδυνάμωσε τόσο οργανωτικά όσο και οικονομικά τη σχετική ανεξάρτητη αρχή, η οποία ήταν επιφορτισμένη με την προάσπιση των δικαιωμάτων των αυτοχθόνων (FUNAI). Όπως δήλωσε και ο τέως πρόεδρος της Αρχής, Sydney Possuelo, έως τότε λάμβαναν χώρα παρασιτικές οικονομικές δραστηριότητες εντός του Αμαζονίου και της γης των αυτοχθόνων, οι οποίες όμως χαρακτηρίζονταν ως παράνομες. Ωστόσο, επί Bolsonaro, οι δραστηριότητες αυτές λάμβαναν τις κυβερνητικές ευλογίες¹⁰¹.

Παρατηρούμε, λοιπόν, μια αναδιαμόρφωση της εξελικτικής λογικής σε σχέση με αυτή που εκφράστηκε με το «καθεστώς ανακάλυψης» του Supreme Court των ΗΠΑ. Τότε, το Κράτος έπρεπε να αποκτήσει λόγο στα πράγματα και τη γη των αυτοχθόνων, δικαίωμα που απέσπασε λόγω της ανακάλυψης. Πλέον, η παρέμβαση του κράτους γίνεται αντιληπτή με εντελώς

⁹⁸ A. Huff, 2005, Indigenous land rights and the new self-determination. Colorado Journal of International Environmental Law and Policy, 16(2), σ. 298.

⁹⁹ A. Huff, 2005, ο.π., σ. 299.

¹⁰⁰ R. Plant, 1994, ο.π., σ. 16.

¹⁰¹ Βλ. σχετική συνέντευξη του πρώην προέδρου της επιτροπής αυτοχθόνων της Βραζιλίας (FUNAI), Sydney Possuelo, στη Guardian, ανάκτηση στις 01.09.2024 από <https://www.theguardian.com/world/2022/aug/30/sydney-possuelo-brazil-indigenous-people-interview-bolsonaro>.

διαφορετικό τρόπο. Το κράτος οφείλει να παρέμβει, προκειμένου να εγγυηθεί την προστασία των αυτοχθόνων και της γης τους. Η απουσία του κράτους, η άρνηση της προστασίας και η επίκληση της ελευθερίας των αγορών να επενδύσουν πάνω στην άλλοτε προστατευόμενη γη συνιστά τη νέα έκφραση της αρχής της αφομοίωσης.

3.1.2. Η αρχή της πολιτισμικής ακεραιότητας (cultural integrity)

Αυτή η μεταστροφή αντικατοπτρίζει και μια νέα τάση όσον αφορά στην προστασία των δικαιωμάτων των αυτοχθόνων. Σύμφωνα με την αρχή της πολιτισμικής ακεραιότητας, το κράτος πρέπει να παρέμβει, προκειμένου να προστατέψει την πολιτισμική ιδιομορφία των ιθαγενών. Είναι δε αξιοσημείωτο ότι τούτη η αρχή εντοπίζεται κατά κόρον σε διεθνούς δικαίου κείμενα του 20^{ου} αιώνα, τα οποία αναφέρονται όχι μόνο στα δικαιώματα των αυτοχθόνων *per se*, αλλά και στην προστασία του περιβάλλοντος *en genere*.

Έτσι, στη σύμβαση του Διεθνούς Οργανισμού Εργασίας (ILO n. 169) επισημαίνεται ο ρόλος των κυβερνήσεων στην προστασία των αυτοχθόνων. Σύμφωνα με το γράμμα της σύμβασης, *οι κυβερνήσεις σέβονται την ιδιαίτερη σημασία που έχει για τους πολιτισμούς και τις πνευματικές αξίες των ενδιαφερόμενων λαών η σχέση τους με τα εδάφη [...] τα οποία καταλαμβάνουν ή χρησιμοποιούν με άλλο τρόπο, και ιδίως τις συλλογικές πτυχές αυτής της σχέσης*. Εν προκειμένω, δίδεται έμφαση στην αξία της γης ως ιερής για τους αυτόχθονες. Με τον τρόπο αυτό, αναγνωρίζονται συλλογικά δικαιώματα κτήσης γης, τα οποία το κράτος υποχρεούται να προστατεύει, καθώς μαζί με αυτά προασπίζει και ολόκληρο τον πολιτισμό των ιθαγενών.

Επιπλέον, στη Διακήρυξη του Ρίο εντοπίζεται ειδική ρήτρα, η οποία αναφέρεται ειδικά στους αυτόχθονες. Συγκεκριμένα, ορίζεται ότι *«τα κράτη πρέπει να αναγνωρίζουν και να υποστηρίζουν δεόντως την ταυτότητα, τον πολιτισμό και τα συμφέροντά [των ιθαγενών] και να επιτρέπουν την αποτελεσματική συμμετοχή τους στην επίτευξη της βιώσιμης ανάπτυξης»*. Φαίνεται, λοιπόν, ότι με βάση την προσέγγιση της πολιτισμικής ακεραιότητας, η προστασία των αυτοχθόνων είναι σύστοιχη με την προστασία του περιβάλλοντος, λαμβάνεται δηλαδή ως δεδομένο ότι όλες οι φυλές ανάγκουν την διαφύλαξη των φυσικών στοιχείων σε ύψιστο αγαθό.

Τη συγκεκριμένη προσέγγιση φαίνεται ότι ακολουθεί και το Δι- Αμερικανικό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (Interamerican Court of Human Rights), το δικαιοδοτικό δηλαδή όργανο του Οργανισμού των Αμερικανικών Κρατών (Organisation of American States), το οποίο και είναι επιφορτισμένο να αποφασίζει αναφορικά με την τήρηση δύο διεθνών συμβάσεων: της Αμερικανικής Διακήρυξης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα¹⁰² και της Αμερικανικής Διακήρυξης για τα Δικαιώματα και Καθήκοντα του Ανθρώπου¹⁰³. Στο πλαίσιο

¹⁰² American Convention on Human Rights.

¹⁰³ American Declaration on the Rights and Duties of Man.

αυτή του της αρμοδιότητας, το Δικαστήριο κρίθηκε να αποφασίσει αναφορικά με τις προσπάθειες της φυλής Awas Tigni στη Νικαράγουα να αποκτήσει συλλογικά δικαιώματα επί των εδαφών της και ιδίως, να αποτρέψει την οικονομική εκμετάλλευσή τους από μια Κορεάτικη Εταιρία.

Επ' αυτού, το Δικαστήριο έκρινε ότι το υπάρχον νομοθετικό πλαίσιο της Νικαράγουα δεν προστάτευε επαρκώς τα δικαιώματα των αυτοχθόνων και, ιδίως, το συλλογικό δικαίωμα στην οριοθέτηση των εδαφών τους και του χαρακτηρισμού αυτών ως «δικών τους»¹⁰⁴. Έτσι, η Νικαράγουα υποχρεούνταν να λάβει θετικά μέτρα για την οριοθέτηση της γης της φυλής, καθώς και να απέχει από την παραχώρησή της για σκοπούς που ενδέχεται να την βλάψουν¹⁰⁵.

Παρατηρείται, λοιπόν, τόσο στα διεθνή κείμενα όσο και στη νομολογία του Δι-Αμερικανικού Δικαστηρίου η ανάγκη κρατικής παρέμβασης και προστασίας. Ωστόσο, ιδίως στα προαναφερόμενα διεθνή κείμενα ελλοχεύει ο κίνδυνος της απλούστευσης, καθώς όλοι οι ιθαγενείς αντιμετωπίζονται με τον ίδιο τρόπο. Σημαντική, μάλιστα, είναι η παρουσία του κράτους-προστάτη, το οποίο καλείται να μην επιτρέψει την αλλοίωση του πολιτισμού των αυτοχθόνων, ακόμα και αν αυτοί παρασυρθούν από τις σειρήνες της αγοράς. Γι' αυτό και ο *Metcalf* ασκεί κριτική στην παρούσα προσέγγιση, προκρίνοντας την αρχή του αυτοκαθορισμού, η οποία εντοπίζεται και σε πιο σύγχρονα κείμενα διεθνούς δικαίου, όπως θα παρατηρήσουμε στη συνέχεια¹⁰⁶.

Βέβαια, η συγκεκριμένη συζήτηση δεν έχει μόνο διεθνή, αλλά και εθνικό χαρακτήρα. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του κράτους του Μεξικό, όπου μετά την Επανάσταση των ετών 1910- 1920, αποκαταστάθηκε μέρος της γης των ιθαγενών, το οποίο μέχρι πρότινος είχε απαλλοτριωθεί από τους Ευρωπαίους αποικιοκράτες στη λογική της *Terrae nullius*. Με το άρθρο 27 του Συντάγματος του 1917 αναγνωρίζονται «συλλογικά δικαιώματα» ιδιοκτησίας για τα έθνη των ιθαγενών που *de facto* ή *de jure* θα διατηρήσουν το κοινοτικό τους καθεστώς, και που θα συνεχίσουν να απολαμβάνουν από κοινού τη χρήση των εδαφών, των δασών και των υδάτων που τους έχουν επιστραφεί. Τα «κομμάτια» αυτά γης ονομάζονται *ejidos* και το κράτος υποχρεούνταν να εγγυάται τον αναπαλλοτρίωτο χαρακτήρα τους¹⁰⁷.

Επιπρόσθετα, το μοντέλο της κρατικής προστασίας της γης των ιθαγενών εντοπίζεται και στις ΗΠΑ, όπου σε ορισμένες περιοχές, το ομοσπονδιακό κράτος είναι υπεύθυνο να μεριμνά για

¹⁰⁴ Inter- American Court of Human Rights, Awas Tigni, υπόθεση υπ' αριθμ. 11.577/2000, σκ. 123.

¹⁰⁵ S. J. Anaya και R. A. Williams Jr., 2001, The Protection of Indigenous Peoples' Rights over Lands and Natural Resources under the Inter-American Human Rights System. Harvard Human Rights Journal, 14, σ. 37.

¹⁰⁶ C. Metcalf, 2003, Indigenous Rights and the Environment: Evolving International Law, Ottawa Law Review, 35:1, σ. 136.

¹⁰⁷ R. R. Ortiga, 2004, Models for Recognizing Indigenous Land Rights in Latin America, The World Bank Environment Department, paper v. 99, σ. 11.

την ορθή διοίκηση των μνημείων των ιθαγενών. Ένα τέτοιο παράδειγμα αποτελεί και το όρος Bear Lodge (Καταφύγιο της Αρκούδας), για το οποίο μεριμνά ομοσπονδιακός φορέας διαχείρισης. Ο φορέας αυτός ρυθμίζει ποιες δραστηριότητες επιτρέπονται και ποιες απαγορεύονται στο μνημείο. Στο πλαίσιο του έργου του, καλείται να προβεί σε στάθμιση της θρησκευτικής ελευθερίας των ιθαγενών, οι οποίοι μετέρχονται το όρος ως ιερό μνημείο, και των κυβερνητικών συμφερόντων, τα οποία κυρίως είναι οικονομικά¹⁰⁸.

3.1.3. Η αρχή του αυτό- καθορισμού (self- determination)

Σε αντιπαράβολή με την αρχή της πολιτισμικής ακεραιότητας, η αρχή του αυτό- καθορισμού ερείδεται στην αναγνώριση της αυτονομίας των αυτοχθόνων και της ικανότητάς τους να διαχειρίζονται τα του οίκου τους με τον τρόπο που οι ίδιοι επιθυμούν. Αξίζει ευθύς εξ αρχής να διευκρινιστεί ότι στα διεθνή, αλλά και φυσικά στα εθνικά νομοθετικά κείμενα, η αρχή του αυτοκαθορισμού δεν μεταφράζεται στην αναγνώριση των ιθαγενών εθνών ως «λαών» (peoples) κατά το δημόσιο διεθνές δίκαιο. Ξεκαθαρίζεται δηλαδή ότι αυτοκαθορισμός δεν σημαίνει και δικαίωμα αυτοδιάθεσης ούτε συνεπάγεται την ανεξαρτητοποίηση των ιθαγενών από το κράτος, εντός του οποίου βρίσκονται τα εδάφη τους.

Αναπόσπαστη συνέπεια του αυτοκαθορισμού συνιστά η δυνατότητα των ιθαγενών να παρέχουν ελεύθερα και εμπεριστατωμένα τη συγκατάθεση- κι όχι απλώς να διατυπώνουν τη γνώμη τους- αναφορικά με κάθε παρέμβαση που επίκειται να συμβεί στον χώρο τους. Έτσι, στη Διακήρυξη του ΟΗΕ σχετικά με τα δικαιώματα των αυτοχθόνων¹⁰⁹ ρητά ορίζεται ότι *τα Κράτη θα διαβουλεύονται και θα συνεργάζονται καλόπιστα με τους αυτόχθονες λαούς μέσω των οργάνων εκπροσώπησής τους, προκειμένου να αποκτήσουν την ελεύθερη, την εκ των προτέρων και μετά από ενημέρωση συναίνεσή τους πριν από την υιοθέτηση και την εφαρμογή νομοθετικών ή διοικητικών μέτρων που μπορεί να τους αφορούν*¹¹⁰.

Και μόνο από την ανωτέρω ρύθμιση, παρατηρούμε την ουσιώδη διάκριση μεταξύ της Σύμβασης ν. 169 του Διεθνούς Οργανισμού Εργασίας και της Σύμβασης του ΟΗΕ για τα δικαιώματα των αυτοχθόνων. Ενώ η Σύμβαση του Διεθνούς Οργανισμού Εργασίας δίνει έμφαση στην προστασία από Κράτος, η Διακήρυξη του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα των Αυτοχθόνων Λαών (Ψήφισμα 61/295) εστιάζει στον σύνδεσμο μεταξύ του δικαιώματος στη γη και την πολιτική αυτονομία¹¹¹. Γι' αυτό, άλλωστε, και απαγορεύεται η χωρίς αποζημίωση μετακίνηση ιθαγενών πληθυσμών από την προγονική γη τους, ενώ στο άρθρο 7 παρ. 2 της Διακήρυξης ορίζεται ρητά το συλλογικό δικαίωμα των αυτοχθόνων να ζουν ελεύθερα, με ειρήνη

¹⁰⁸ J. Brady, 1999, "Land Is Itself a Sacred, Living Being": Native American Sacred Site Protection on Federal Public Lands Amidst the Shadows of Bear Lodge, American Indian Law Review vol. 24 ν. 1, σ. 165.

¹⁰⁹ Ψήφισμα 61/295, 13/9/2007.

¹¹⁰ Άρθρο 19 της Διακήρυξης του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα των Αυτοχθόνων.

¹¹¹ R. Plant, ο.π., σ. 7.

και ασφάλεια¹¹². Κρίσιμη είναι, επίσης, η πρόβλεψη για την ελευθερία των ιθαγενών να εφαρμόζουν το δικό τους δίκαιο εντός των εδαφών τους. Έτσι, κατά το άρθρο 4, *οι αυτόχθονες λαοί, ασκώντας το δικαίωμα του αυτοκαθορισμού, έχουν το δικαίωμα στην αυτονομία και την αυτοδιοίκηση σε θέματα που σχετίζονται με τις εσωτερικές και τοπικές τους υποθέσεις, καθώς και σε τρόπους και μέσα για τη χρηματοδότηση των αυτόνομων θεσμών τους*.

Εννοείται ότι και σε επίπεδο εθνικών εννόμων τάξεων, υφίστανται κράτη που αναγνωρίζουν, ως έναν βαθμό το δικαίωμα αυτοκαθορισμού των αυτοχθόνων. Επί παραδείγματι, στη Βολιβία, με τη συνταγματική μεταρρύθμιση του 1994, παρέχεται ένα πλήρες, χαρακτηριζόμενο και ως ανώτερο, νομοθετικό πλαίσιο (superior legal framework) για την κατοχύρωση των δικαιωμάτων των αυτοχθόνων. Έτσι, οι ιθαγενείς πληθυσμοί της Βολιβίας απολαμβάνουν τόσο την πλήρη συλλογική ιδιοκτησία της γης τους όσο και την πλήρη ρυθμιστική ευχέρεια να ορίζουν τα του οίκου τους¹¹³. Ένα έτερο παράδειγμα αποτελεί και η Κολομβία, στην οποία ναι μεν το κράτος οφείλει να προστατεύει τα «καταφύγια» των αυτοχθόνων, αλλά παρέχονται στους ιθαγενείς επίσης σημαντικά δικαιώματα αυτορρύθμισης, ελαττώνοντας έτσι τον πατερναλιστικό ρόλο της κυβέρνησης. Οι αυτόχθονες καταρτίζουν οι ίδιοι τα σχέδια διαχείρισης της περιοχής τους, λαμβάνοντας υπόψη τόσο τις οικονομικές όσο και πολιτισμικές τους ανάγκες.

Επιπλέον, στις ΗΠΑ αναγνωρίζεται ήδη από τον 19^ο αιώνα και τη νομολογία του Supreme Court ένα περιορισμένο δικαίωμα αυτό- καθορισμού στους αυτόχθονες. Όπως προαναφέρθηκε, με την απόφαση Johnson vs. M' Intosh, η γη των αυτοχθόνων τελεί υπό τον έλεγχο της ομοσπονδιακής κυβέρνησης και δεν μπορεί να πωληθεί σε τρίτους χωρίς την άδειά- διαμεσολάβησή της. Συμπληρωματικά, με την απόφαση Cherokee Nation vs. Georgia (1831), δόθηκε στους αυτόχθονες δικαίωμα αυτορρύθμισης και επιβολής του δικού τους δικαίου εντός της φυλής τους. Έτσι, ενώ παρατηρείται μεν στις προς τα έξω σχέσεις η αφομοιωτική λογική του «καθεστώτος της Ανακάλυψης» (Doctrine of Discovery), στις προς τα έσω σχέσεις αναγνωρίζεται το δικαίωμα αυτοκαθορισμού¹¹⁴.

Σε κάθε περίπτωση, το δικαίωμα αυτό- καθορισμού δεν θεωρείται από όλους ως πανάκεια, ιδίως εάν συνοδεύεται από την έκθεση στις επιταγές της αγοράς. Χαρακτηριστική περίπτωση διαξιφισμού μεταξύ αφενός της αρχής της πολιτισμικής ακεραιότητας και αφετέρου της αρχής του αυτοκαθορισμού υπήρξε το Μεξικό. Συγκεκριμένα, κατά τη δεκαετία του 1980, η κυβέρνηση προώθησε ένα σχέδιο απελευθέρωσης των προστατευόμενων γαιών (ejidos), το

¹¹² Σύμφωνα με το άρθρο 7 παρ. 2, Οι αυτόχθονες λαοί έχουν το συλλογικό δικαίωμα να ζουν ελεύθερα, ειρηνικά και με ασφάλεια, ως ξεχωριστά άτομα και δεν θα υποβάλλονται σε οποιαδήποτε πράξη γενοκτονίας ή βίας, συμπεριλαμβανομένης της βίαιης απομάκρυνσης των παιδιών από μία ομάδα σε άλλη.

¹¹³ R. R. Ortiga, 2004, ο.π., σ. 7.

¹¹⁴ E. A. Reese, 2021, ο.π., σ. 559.

οποίο θα ήρε τον προστατευτικό μανδύα του κράτους και θα έδινε το δικαίωμα στους ιθαγενείς να πωλούν τη γη τους σε ιδιώτες. Οι πολέμιοι του σχεδίου έθεταν ως επιχείρημα ότι το κράτος οφείλει να διασφαλίσει ότι οι πολιτισμοί των ιθαγενών θα επιβιώνουν στον χρόνο, ενώ δεν θεωρούσαν ότι η «απελευθέρωση» των ejidos προάσπιζε τα δικαιώματα των αυτοχθόνων. Κανένα, λοιπόν, εκ των δύο μοντέλων δεν μπορεί αυταπόδεικτα να θεωρηθεί το ορθότερο, ενώ αμφότερα εξακολουθούν να ισχύουν μέχρι και σήμερα.

3.2. Το δίκαιο των Αμερικανών αυτοχθόνων

3.2.1. Γενικά χαρακτηριστικά του δικαίου των ιθαγενών

Το χαρακτηριστικότερο ίσως πεδίο, στο οποίο μπορούμε να εντοπίσουμε την ιδεολογική διαφορά μεταξύ των «δικών μας» δικαίων και του δικαίου των Αμερικανών αυτοχθόνων αποτελεί αυτό της προστασίας του περιβάλλοντος. Στα Δυτικά δίκαια η σχέση μεταξύ περιβάλλοντος και ιδιοκτησίας- οικονομικής ανάπτυξης γίνεται σχεδόν πάντοτε αντιληπτή ως μια σχέση σύγκρουσης. Χαρακτηριστική είναι και η νομολογία του ελληνικού ΣτΕ, με βάση την οποία πρέπει ο δικαστής να επιδιώξει τη συναρμογή των δύο αυτών δικαιωμάτων μέσω της αρχής της στάθμισης συμφερόντων¹¹⁵. Βάσει αυτής της νομολογίας, η προστασία του περιβάλλοντος όχι μόνο δεν αναγνωρίζεται ως αξία μείζονος προστασίας, αλλά ρητώς ορίζεται ότι η συνεκτίμηση των διατάξεων που αφορούν στην οικονομική ανάπτυξη δεν αποκλείεται να υπερισχύει εκείνων που αφορούν στην περιβαλλοντική προστασία¹¹⁶.

Βέβαια, δεν χρειαζόμασταν τη νομολογία του ελληνικού Ανώτατου Διοικητικού Δικαστηρίου, για να αντιληφθούμε πώς οι Δυτικοί- Χριστιανικοί πολιτισμοί αντιμετωπίζουν το περιβάλλον. Όπως θα εξετάσουμε παρακάτω, μήτρα αυτής της αντίληψης συνιστά η πρόσληψη του ανθρώπου ως κυρίαρχου επί της φύσης, ενώ η προστασία της τελευταίας γίνεται αντιληπτή ως μάλλον ένα «αναγκαίο εμπόδιο» στην οικονομική ανάπτυξη. Άλλωστε, αν «η φύση μας εκδικηθεί», τότε θα καταστεί και η οικονομική μας δραστηριότητα ζημιογόνος.

Στον αντίποδα, στους παραδοσιακούς πολιτισμούς των ιθαγενών της Αμερικής, δεν υφίσταται σύγκρουση, ούτε καν διάκριση μεταξύ των εννοιών της ατομικής ιδιοκτησίας και της προστασίας της φύσης. Τα διαφορετικά καθεστώτα «ιδιοκτησίας», καθώς και ο σεβασμός του περιβάλλοντος στις φυλές των ιθαγενών αποτελούν μέρος μιας ενιαίας κοσμο- αντίληψης. Το ζήτημα, λοιπόν, της σύγκρουσης δεν τίθεται εν προκειμένω, καθώς δεν υφίσταται καν διάκριση μεταξύ του ανθρώπου και των στοιχείων της φύσης. Γι' αυτό και ο τίτλος του παρόντος απορρέει από μια παραπλανητική δυτική ματιά, η οποία καμία σχέση δεν έχει με την πρόσληψη των Αμερικανών ιθαγενών για τον άνθρωπο και τη φύση. Όπως επισημαίνει και ο

¹¹⁵ ΣτΕ 810,811/1977, 4591, 4592/1977, 2281/1992 Ολ..

¹¹⁶ Γ. Σιούτη, 2022, Εγχειρίδιο Δικαίου του Περιβάλλοντος, Κεφ. 5, Η σύγκρουση του δικαιώματος του περιβάλλοντος με άλλα συνταγματικά, εκδόσεις Σάκκουλα, Δ' Έκδοση, σ. 179.

Descola¹¹⁷, η διάκριση μεταξύ «ανθρώπινης φύσης» και «μη ανθρώπινης» συνιστά απόρροια ενός δυτικού βλέμματος στα πράγματα.

Τούτο μπορεί να γίνει αντιληπτό, αν αναλογιστούμε όσα αναφέρονται ως κοινά χαρακτηριστικά των ιθαγενών δικαίων σε δύο- διαφορετικού πρίσματος- μελέτες: το εγχειρίδιο συγκριτικού δικαίου του Uwe Kischel αφενός, η μελέτη του Levi- Strauss για τη φυλή και τον πολιτισμό αφετέρου. Πρώτον, το εγχειρίδιο Συγκριτικού Δικαίου του Uwe Kischel, το οποίο μολονότι Ευρω-κεντρικό (όπως τα περισσότερα τέτοια εγχειρίδια), περιλαμβάνει ειδικό κεφάλαιο για τους ιθαγενείς της Λατινικής Αμερικής. Ο Kischel αξιοποιεί το παράδειγμα της φυλής Maruche¹¹⁸, για να εξαγάγει γενικότερα συμπεράσματα ως προς το ουσιαστικό δίκαιο των αυτοχθόνων. Καταλήγει σε δύο χαρακτηριστικά: *ενότητα*, με την έννοια της διατήρησης της τάξης του σύμπαντος, και *συλλογικότητα*, με την έννοια ότι το άτομο δεν θεωρείται πιο σημαντικό ούτε από τα άλλα άτομα της φυλής ούτε από τα στοιχεία της φύσης¹¹⁹.

Όπως διαπιστώνει ο Kischel, σημαντικός είναι ο ολιστικός χαρακτήρας του δικαίου των ιθαγενών, με την έννοια ότι - για τους Μαπούτσε, αλλά και γενικότερα- η εφαρμογή του νόμου συνεπάγεται την αποκατάσταση της κοσμικής ισορροπίας. Το δίκαιο δεν περιλαμβάνει μόνο τις κοινωνικές σχέσεις αλλά και, περαιτέρω, τις σχέσεις με τη φύση και τον κόσμο των πνευμάτων. Έτσι, ο άνθρωπος δεν είναι κύριος της γης, αλλά απλώς ένα γρανάζι της κοσμικής ισορροπίας. Ενίοτε, η γη είναι κύριος του ανθρώπου. Διευκρινίζεται δε ότι η «γη» γίνεται νοητή ευρύτερα σε σχέση με τη δυτική αντίληψη. Είναι ενταγμένη στον κύκλο της ζωής και περιλαμβάνει όλα τα στοιχεία της φύσης, το έδαφος, το νερό, τα φυτά, τα ζώα και όλα όσα παράγονται από αυτά¹²⁰.

Δεύτερον, ο ανθρωπολόγος Claude Levi- Strauss κάνει επίσης αναφορά στα γενικά χαρακτηριστικά του δικαίου των ιθαγενών της Αμερικής στη διάλεξη που κλήθηκε να παραδώσει το 1971, στο πλαίσιο του Διεθνούς Έτους αγώνα εναντίον του ρατσισμού. Το κείμενο της ομιλίας αργότερα δημοσιεύθηκε υπό την αιγίδα της Unesco με τον τίτλο «Φυλή και Πολιτισμός». Στο συγκεκριμένο έργο του, ο Levi Strauss τονίζει τη σημασία των εθίμων και δοξασιών των φυλών της Νότιας Αμερικής ως προς της διατήρηση της ανθρώπινης ομάδας σε ισορροπία με το φυσικό περιβάλλον. Αναφέρεται σε ενδεικτικά παραδείγματα τέτοιων συμπεριφορών. Το φυτό, που θεωρείται σεβαστή ύπαρξη και απαγορεύεται να ξεριζωθεί χωρίς νόμιμο κίνητρο. Το υπέρμετρο κυνήγι, που απαγορεύεται και επισύρει τη θεϊκή τιμωρία¹²¹.

¹¹⁷ P. Descola, 2011, Human Natures, Quaderns 27, σ. 14.

¹¹⁸ Φυλή, η οποία εντοπίζεται στην επικράτεια της Χιλής και της Αργεντινής.

¹¹⁹ U. Kischel, 2019, Comparative Law, Oxford University Press, σ. 616.

¹²⁰ U. Kischel. 2019, ο.π., σ. 618.

¹²¹ C. Levi Strauss, 2001 (Ανατύπωση), Φυλή και Πολιτισμός, από το σύνθετο έργο Φυλή και Ιστορία, Φυλή και Πολιτισμός, Εκδόσεις Πατάκη, σ. 118.

Φαίνεται, λοιπόν, ότι για τους ιθαγενείς κοσμική ισορροπία σημαίνει αποφυγή της υπερβολής. Κατά τον Levi- Strauss επικρατεί η ιδέα ότι οι άνθρωποι, τα ζώα και τα φυτά διαθέτουν *ένα κοινό κεφάλαιο ζωής*. Ως εκ τούτου, κάθε κατάχρηση σε βάρος ενός είδους συνεπάγεται τιμωρία των ίδιων των ανθρώπων, η οποία μπορεί να κοστίσει και την ίδια τους τη ζωή¹²².

3.2.2. Η προστασία της φύσης μέσα από τον μύθο

Η προσέγγιση των ιθαγενών απέναντι στα στοιχεία της φύσης μπορεί εύκολα να φανεί μέσα από την εξέταση των μύθων κάθε φυλής. Ως μύθοι νοούνται οι αφηγήσεις θρησκευτικού περιεχομένου, με τις οποίες μεταδίδονται, κυρίως προφορικά, αξίες και αντιλήψεις, οι οποίες έχουν ταυτοτικό χαρακτήρα για τη φυλή¹²³. Δύο παραδείγματα θα μπορούσαν να φανούν χρήσιμα στην παρούσα ανάλυση, το πρώτο παρουσιάζει μεγαλύτερη εγγύτητα στον δυτικό τρόπο σκέψης, το δεύτερο όμως πλέον χαρακτηριστικό, προκειμένου να καταλάβουμε τη σημασία των φυσικών στοιχείων για τους ιθαγενείς. Αμφότερα αφορούν στους κοσμο-οργανισμούς δύο φυλών, τα στοιχεία της φύσης δηλαδή, τα οποία σχετίζονται με την απαρχή του κόσμου.

Το πρώτο παράδειγμα: το όρος Kuuchamaa, το οποίο αποτελεί ιερό τόπο για τη φυλή Kumeyaay και βρίσκεται στην Καλιφόρνια, στα σύνορα με το Μεξικό. Το βουνό τοποθετήθηκε στο σημείο αυτό από τον Θεό- Δημιουργό του κόσμου ως η τοποθεσία όπου η φυλή θα έβρισκε γαλήνη, δύναμη και θεραπεία. Ο Δημιουργός όρισε το βουνό ως την κατοικία ενός πνεύματος- εκπροσώπου του, του Kuuchamaa. Αφότου ο Kuuchamaa πέθανε, αποτεφρώθηκε και οι στάχτες του σκορπίστηκαν στο βουνό. Έτσι, το βουνό όχι μόνο φέρει το όνομα του εν λόγω πνεύματος, αλλά συμβολίζει το ίδιο την παρουσία του πνεύματος. Γι' αυτό πρέπει να παραμένει άθικτο από οποιαδήποτε ανθρώπινη παρέμβαση¹²⁴.

Την ιστορία αυτή οι Kumeyaay κρατούσαν μυστική, μέχρι που αναγκάστηκαν να την αποκαλύψουν, όταν η ομοσπονδιακή κυβέρνηση της Καλιφόρνια θέλησε να εγκαταστήσει στο βουνό αγωγό παροχής ηλεκτρικού ρεύματος. Εν προκειμένω, παρατηρείται ανθρωπομορφισμός των στοιχείων της φύσης και γι' αυτό μάλλον το παράδειγμα αυτό θα μας είναι πιο οικείο. Το βουνό είναι σπουδαίο επειδή κάποιος σπουδαίος άνθρωπος έζησε και θριάμβευσε σε αυτό το σημείο¹²⁵.

Το δεύτερο παράδειγμα: το όρος Iwihinmu (Pinos), ιερός τόπος της φυλής Chumash, το οποίο βρίσκεται επίσης στην Καλιφόρνια. Το βουνό περιέχει τους ιερούς καρπούς Pinos (ένα είδος φυστικιού), των οποίων μάλιστα η συλλογή απαγορεύεται στην κορυφογραμμή του βουνού.

¹²² C. Levi Strauss, 2001, ο.π., σ. 119.

¹²³ J. Goody, 2010. Myth, ritual, and the oral, Oral literature, Cambridge, UK: Cambridge Univ. Press, σ. 42.

¹²⁴ J. Greenberg και G. Greenberg, 2013, Native American Narratives as Ecoethical Discourse in Land-Use Consultations, Wicazo Sa Review, Vol. 28, v. 2, σ. 33.

¹²⁵ J. Greenberg, G. Greenberg, 2013, ο.π., σ. 34.

Το βουνό θεωρείται το κέντρο του κόσμου για τους Chumash. Σημασία εδώ έχει ότι στις αφηγήσεις της φυλής το βουνό δεν είναι ιερό ως σύμβολο κάποιου προσώπου, αλλά λόγω των καρπών που περιέχει. Αυτός ο φυτομορφισμός (herbimorphism) καταδεικνύει ότι κατά τις θρησκευτικές πεποιθήσεις της φυλής, ο άνθρωπος δεν βρίσκεται σε σπουδαιότερη θέση σε σχέση με τα στοιχεία της φύσης¹²⁶.

Η σχέση ανθρώπου και φύσης παρουσιάζεται περισσότερο ως συγγενική. Ο άνθρωπος εξαρτάται από τη μητέρα- γη και τον αδελφό- ήλιο, που του παρέχουν όλα τα αναγκαία μέσα για να ζει. Γι' αυτόν τον λόγο, εξάλλου, ο άνθρωπος διατηρεί μια υποχρέωση φροντίδας απέναντι στο περιβάλλον του. Αυτή η σχέση φαίνεται καθαρά στο κατωτέρω ποίημα της φυλής Aschiwi¹²⁷:

Για να τυλιχτεί η μητέρα μας η γη σε ένα τετραπλό ένδυμα από λευκό αλεύρι,

Όταν η μητέρα μας η γη γεμίσει με ζωντανά νερά, όταν έρθει η άνοιξη,

Η πηγή της σάρκας μας,

Όλα τα διαφορετικά είδη καλαμποκιού

Θα αναπαυθούν στο έδαφος με τα ζωντανά νερά της μητέρας γης,

Θα γίνουν νέα όντα,

Θα βγουν όρθια στο φως της ημέρας του πατέρα τους, του ήλιου,

προς όλες τις πλευρές

θα απλώσουν τα χέρια τους. . . .

Φαίνεται, επομένως, ότι η ρίζα των προστατευτικών πρακτικών των ιθαγενών σε σχέση με τη φύση βρίσκεται στις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις. Μάλιστα, ο λόγος για τον οποίο φαντάζουν παράταιρες οι πεποιθήσεις αυτές στο δυτικό μάτι, ενώ ενίοτε χαρακτηρίζονται και ως δεισιδαιμονίες, εντοπίζεται στη ριζική διαφορά τους από τη χριστιανική διδασκαλία, ως κοινή συνισταμένη όλων των λαών που αυτοπροσδιορίζονται ως «Δύση».

Τούτη η διαφορά εγκείται κυρίως στη διάκριση μεταξύ του χριστιανικού ανθρωποκεντρισμού σε σχέση με την ολιστική αντίληψη των ιθαγενών για τον κόσμο. Χαρακτηριστικό είναι δε ότι στη συλλογική ευρωπαϊκή συνείδηση ο Θεός απεικονίζεται κυρίως ως άνθρωπος και δη

¹²⁶ T. Blackburn, 1980, December's Child, A Book of Chumash oral narratives, University of California Press, σ. 299–300.

¹²⁷ R. Bunzel, 1932, Introduction to Zuni Ceremonialism, 47^η Ετήσια Έκθεση, Εταιρεία Αμερικανικής Εθνολογίας, Washington: Government Printing Office, σ. 483–486.

άνδρας, όπως φυσικά και ο ίδιος ο Μεσσίας¹²⁸. Αντίθετα, στις θρησκείες των ιθαγενών, κεντρική θέση καταλαμβάνει το «Σπουδαίο» (ή Μεγάλο) Πνεύμα (Great Spirit), μια απροσδιόριστη δηλαδή παρουσία, η οποία διακατέχει όλον τον φυσικό κόσμο. Το Μεγάλο Πνεύμα υπάρχει μέσα στα δένδρα, στη γη, στα ζώα και γενικά σε ό,τι κάθε φυλή θεωρεί ιερό¹²⁹.

Επιπλέον, κατά τη Χριστιανική αντίληψη, ο άνθρωπος φέρει μεγαλύτερο ειδικό βάρος σε σχέση με τα στοιχεία της φύσης, γι' αυτό και μπορεί να κυριαρχεί επ' αυτών. Γι' αυτό, άλλωστε, κατά τη Γένεση, ο Θεός δημιούργησε τον Αδάμ τελευταίο, του έθεσε σαφείς κανόνες σε σχέση με την αξιοποίηση των καρπών της φύσης και «θύμωσε» μαζί του όταν ο Αδάμ παραβίασε τους κανόνες αυτούς, παρασυρόμενος από ένα ζώο, το «καταραμένο φίδι». Μόνο από αυτή την ιστορία προκύπτει μια ηθική ανωτερότητα του ανθρώπου σε σχέση με τη φύση. Αντίθετα, όπως επισημάνθηκε και προηγουμένως, στις θρησκείες των ιθαγενών η φύση δεν είναι λιγότερο ιερή σε σχέση με τον άνθρωπο, ενώ πολλές φορές ο άνθρωπος γίνεται αντιληπτός ως «υπηρέτης» της φύσης¹³⁰.

Ακόμη, ιδιαίτερη σημασία έχει ο τρόπος πρόσληψης του χρόνου στις διαφορετικές θρησκείες. Από τη μία, στον Χριστιανισμό ο χρόνος γίνεται αντιληπτός ως γραμμικός, γεγονός που καλλιεργεί την αντίληψη περί εξέλιξης του ανθρώπου, μιας πορείας που έχει κατεύθυνση προς τα μπρος. Από την άλλη, οι ιθαγενείς υιοθετούν την έννοια της κυκλικότητας του χρόνου, έννοια σύστοιχη με την αποφυγή υπερβολών ως προς την αξιοποίηση των στοιχείων της φύσης, με την αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης και, κυρίως, τη συσχέτιση της μοίρας του ανθρώπου με αυτή των λοιπών μορφών ζωής¹³¹. Έτσι, το άτομο ως άτομο έχει μικρή σημασία στους πολιτισμούς των ιθαγενών, ιδίως σε σύγκριση με τη χριστιανική θρησκεία, όπου βασική είναι η προσωπική σχέση του ανθρώπου με το θείο. Στον Χριστιανισμό, αφενός, το άτομο προσεύχεται και συνομιλεί ατομικά με τον θεό του, ο οποίος έπειτα θα του χαρίσει μια θέση στον παράδεισο. Στις θρησκείες των ιθαγενών, αφετέρου, έμφαση δίνεται στις συλλογικές τελετές, ενώ ηγεμονική είναι η αντίληψη της συλλογικότητας, γεγονός εμφανές στα διάφορα ιδιοκτησιακά καθεστώτα που θα αναλύσουμε κατωτέρω.

3.2.3. Η ηθική της συντήρησης στις φυλές των ιθαγενών

Θα ήταν αφύσικο αν οι πεπτοιθήσεις που μόλις περιγράψαμε δεν μεταφράζονταν και σε συγκεκριμένες- γεωργικές ή κυνηγετικές- πρακτικές εκ μέρους των ιθαγενών της Αμερικής. Ενδεικτικά αναφέρονται δύο παραδείγματα. Πρώτο παράδειγμα, τα μέλη της φυλής Κουκον,

¹²⁸ A. P. Winslow, 1996, Sacred Standards: Honoring the Establishment Clause in Protecting Native American Sacred Sites, Arizona Law Review 38, σ. 1291.

¹²⁹ J. D. Forbes, 2001, Indigenous Americans: Spirituality and Ethos, στο συλλογικό Religion and Ecology: Can the Climate change, Daedalus, Journal of the American Academy of Arts and Sciences, σ. 283.

¹³⁰ J. Brady, 1999, ο.π. βλ. υποσημ. 107, σ. 156.

¹³¹ J. Brady, ο.π., σ. 160.

τα οποία καταπιάνονται με το κυνήγι, κυρίως ταράνδων. Οι θρησκευτικές τους πεποιθήσεις (taboos) μεταδίδονται προφορικά μέσω Ιστοριών (Distant Time stories), οι οποίες θέτουν τον άνθρωπο σε ρόλο υπηρέτη της φύσης, ενώ προσδίδουν στα ζώα θεϊκές ιδιότητες. Η συγκεκριμένη θρησκευτική πεποίθηση δεν απαγορεύει στους Κoyukon να κυνηγούν. Σημασία έχει και εν προκειμένω η βιωσιμότητα. Μπορούν να κυνηγούν μεν, αλλά μόνο με μέτρο, αποκλειστικά για να καλύψουν τις ανάγκες τους. Σε ορισμένες, μάλιστα, περιόδους περιορίζουν το μέγεθος των εκτάσεων στις οποίες επιτρέπεται το κυνήγι, ώστε να δώσουν χρόνο αναπαραγωγής στα ζώα¹³².

Ένα δεύτερο παράδειγμα, γεωργικής αυτή τη φορά φυλής, συνιστούν οι Hopi, φυλή η οποία βρίσκεται στην Αλάσκα. Εκείνων οι πεποιθήσεις υπαγορεύουν τον σεβασμό στη γη, καθώς οι Hopi δεν πλάστηκαν από κάποιο θεό, αλλά φύτρωσαν από το έδαφος. Γι' αυτό και προτιμούν γεωργικές μεθόδους, χωρίς τη χρήση σύγχρονου άροτρου. Γι' αυτούς, το όργωμα πρέπει να γίνεται χειροκίνητα, καθώς έτσι έκαναν οι πρόγονοί τους. Ένα μηχανικό άροτρο «πληγώνει», όπως χαρακτηριστικά λένε, τη μητέρα γη. Έτσι, στη συγκεκριμένη γεωργική πρακτική, βλέπουμε για άλλη μια φορά τη φροντίδα με την οποία οι φυλές- ιδίως όσες επιμένουν να διατηρούν τα παραδοσιακά τους ήθη- περιβάλλουν τη γη. Γι' αυτό οι Hopi συντηρούν και καλλιεργούν τη γη τους, όπως ακριβώς θα νοιάζονταν και για έναν κοντινό συγγενή¹³³.

Σε αμφότερα τα παραδείγματα διαπιστώνεται αυτό που ο *Aftandilian* χαρακτηρίζει ως *ηθική της συντήρησης*¹³⁴. Οι μεν Κoyukon εκφράζουν τον σεβασμό τους προς τους ταράνδους μέσω της αποχής από το υπέρμετρο κυνήγι. Οι δε Hopi θεωρούν πως η χρήση πιο σύγχρονων γεωργικών μεθόδων θα τραυματίσει τη γη τους και, ως εκ τούτου, επιλέγουν μια πλέον χρονοβόρα, αλλά και «φιλική» για τη μητέρα τους διαδικασία. Κοινό δε στοιχείο και των δύο πολιτισμών συνιστά και το στοιχείο της μετα- φυσικής τιμωρίας. Αν οι Κoyukon παραβιάσουν την υποχρέωση σεβασμού προς τους ταράνδους, το Μεγάλο Πνεύμα θα τους φέρει κακοτυχία στο κυνήγι. Αντίστοιχα, αν οι Hopi δεν φροντίσουν ορθά τη γη τους, αυτή δεν θα τους ανταμείψει με καλή σοδειά¹³⁵.

Ωστόσο, αξίζει εν προκειμένω να επισημάνουμε την αποσπασματικότητα της αντίληψης που θέλει τους ιθαγενείς Αμερικάνους να διατηρούν πάντοτε έναν ρομαντικό τρόπο ζωής, αντίθετο στην καπιταλιστική οικονομία των Δυτικών κρατών. Οι ιστορικές εξελίξεις συνέβαλαν καταλυτικά, ώστε οι πρακτικές που εφαρμόζονται στη γη των ιθαγενών να μην είναι πάντοτε

¹³² R. K. Nelson, 1983, *Make Prayers to the Raven: A Koyukon View of the Northern Forest*. Chicago and London: University of Chicago Press, σ. 258.

¹³³ J. Lofrin, 2003, *Religion and Hopi Life*, Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 2^η εκδ., σ. 116-117.

¹³⁴ D. Aftandilian, 2011, *What Other Americans Can and Cannot Learn from Native American Environmental Ethics, Worldviews*, 2011, Vol. 15 v.3, σ. 224.

¹³⁵ D. Aftandilian, 2011, ο.π., σ. 226.

περιβαλλοντικά βιώσιμες. Από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, αρκετές φυλές Ιθαγενών της Βόρειας Αμερικής άρχισαν να μισθώνουν μέρος της γης τους σε Ευρω- Αμερικάνους, οι οποίοι θα την καλλιεργούσαν εξυπηρετώντας δικά τους συμφέροντα. Οι συνέπειες στους ιθαγενείς δεν είναι πάντα οι επιθυμητές. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η φυλή Shoshone Bannock, η οποία σκέφτεται να σταματήσει να μισθώνει τη γη της σε Ευρω- αμερικάνους, καθώς φοβάται ότι οι σύγχρονες πρακτικές τους θα δηλητηριάσουν τα υπόγεια ύδατα, συντελώντας στη δημιουργία υγειονομικού κινδύνου. Όπως χαρακτηριστικά θέτουν το ζήτημα οι εκπρόσωποι της φυλής, νιώθουν πως τέτοιου είδους πρακτικές δηλητηριάζουν αυτούς και τη γη τους¹³⁶.

Το ίδιο ζήτημα εισχώρησης Ευρω- Αμερικάνων στο έδαφος ιθαγενών, με σκοπό την οικονομική εκμετάλλευση της περιοχής ανέκυψε και στην περίπτωση του έθνους των Osage¹³⁷. Εν προκειμένω, στη γη των Osage ανακαλύφθηκαν σημαντικές ποσότητες πετρελαίου, γεγονός που έφερε αρκετό ευρω- αμερικανικό πλούτο στην περιοχή τους. Οι Osage μίσθωναν τη γη σε ευρω- αμερικάνους, αυτοί την εκμεταλλεύονταν και παρέδιδαν στη φυλή μισθώματα, τα οποία μοιράζονταν εξ ίσου στα μέρη της φυλής¹³⁸. Ωστόσο, αυτή η πρακτική φαίνεται ότι οδήγησε τους νεοεισελθόντες σε καταχρήσεις. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του William Hale, ευρω- αμερικάνου, ο οποίος είχε υιοθετήσει τον ρόλο του προεστού της περιοχής και φρόντισε να εκμεταλλευτεί την αίγλη του, προκειμένου να αποσπάσει όσο το δυνατόν παραπάνω πλούτο από τους «ευγενείς άγριους». Modus operandi του αποτελούσε να διοργανώνει μεικτούς γάμους ιθαγενών με μη. Έτσι, με τους φόνους των ιθαγενών, οι μη ιθαγενείς θα μπορούσαν να αποσπάσουν τον πλούτο, με το οποίο είχε προικιστεί η γη τους¹³⁹.

Το συγκεκριμένο παράδειγμα θα μπορούσε κάλλιστα να αποτελεί συμβολισμό αναφορικά με τη νόθευση της γης εξαιτίας της ραγδαίας οικονομικής εκμετάλλευσης. Τα ιστορούμενα, ωστόσο, γεγονότα όντως συνέβησαν και είναι πραγματικά.

3.2.4. Ιδιοκτησία και οικονομική ανάπτυξη στις φυλές των ιθαγενών

Τα καθεστώτα ιδιοκτησίας στους πολιτισμούς των ιθαγενών, καθώς και οι τρόποι με τους οποίους έχουν επιλέξει να κινούν την οικονομική τους ανάπτυξη συνιστούν πεδίο στο οποίο ανθρωπολογία και ιστορία περιπλέκονται. Σύμφωνα με τον Lewis¹⁴⁰, έχει επικρατήσει στην κοινή γνώμη μια ρομαντική αντίληψη, η οποία θέλει τους ιθαγενείς να αφήνουν ανέγγιχτο το περιβάλλον στο οποίο κατοικούν, να ζουν αποκλειστικά με βάση την αρχή της συλλογικότητας

¹³⁶ D. R. Lewis, 1995, Native Americans and the Environment: A Survey of Twentieth-Century Issues, American Indian Quarterly, Vol. 19, v. 3, σ. 434.

¹³⁷ Στο οποίο βασίστηκε και η ταινία *Killers of the Flower Moon* (2023, dir. Martin Scorsese).

¹³⁸ The Encyclopedia of Oklahoma History and Culture, Osage Murders, ανάκτηση στις 01/09/2024 από <https://www.okhistory.org/publications/enc/entry.php?entry=OS005>.

¹³⁹ Osage Nation, The Reign of Terror. Osage Nation, ανάκτηση στις 10/2/2024 από <https://www.osagenation-nsn.gov/news-events/news/did-you-know-osage-murders#:~:text=Under%20the%20Osage%20Allotment%20Act,share%20was%20called%20a%20headright>.

¹⁴⁰ D. R. Lewis, 1995, ο.π., σ. 439.

και να αποτελούν ένα ζωντανό παράδειγμα αντίστασης στις σειρήνες του καπιταλισμού. Μια τέτοια άποψη, όμως, είναι εσφαλμένη και επιλέγει την οδό της απλούστευσης στην εξέταση των ιθαγενών.

Πράγματι, όπως εξετάσαμε και παραπάνω, υπάρχουν φυλές οι οποίες ακόμα και σήμερα διατηρούν τον παραδοσιακό τους χαρακτήρα, μαζί με τις πατροπαράδοτες μεθόδους συνύπαρξης με το φυσικό τους περιβάλλον. Ωστόσο, υπάρχουν και φυλές, οι οποίες έχουν εναρμονιστεί πλήρως με το κυρίαρχο οικονομικό σύστημα των ΗΠΑ. Χαρακτηριστικό παράδειγμα οι Choctaw, μια από τις εμπονομαζόμενες ως «πολιτισμένες φυλές»¹⁴¹, οι οποίοι στις αρχές της δεκαετίας του '90 ήλεγχαν τη συντριπτική πλειονότητα των καζίνο στην πόλη της Φιλαδέλφειας. Ο τότε δήμαρχος της πόλης είχε, μάλιστα, δηλώσει ότι οι Choctaw είναι «η σπουδαιότερη βιομηχανία της πόλης. Αν οι Choctaw χρεοκοπούσαν, η ίδια η πόλη θα έπεφτε σε μαρασμό»¹⁴².

Κατά τους Harmon, O' Neill και Rosier, το μεγαλύτερο κομμάτι της βιβλιογραφίας¹⁴³ που αφορά στους ιθαγενείς Αμερικάνους λαμβάνει ως δεδομένο ότι οι αυτοί αποτελούσαν «κάτι άλλο» από τον κυρίαρχο, ευρω-αμερικανικό πολιτισμό. Ωστόσο, συχνά δεν δίδεται η έμφαση που απαιτείται στο γεγονός ότι ορισμένες φυλές, όπως οι Choctaw αποτέλεσαν βασικούς πυλώνες ανάπτυξης των μετεπαναστατικών ΗΠΑ. Ιδίως μετά τον Αμερικανικό Εμφύλιο, κατά τους ίδιους, η ανθρωπολογία επικράτησε της ιστορίας, με αποτέλεσμα να περάσει σε δεύτερη μοίρα η ανάλυση των ιστορικών εξελίξεων γύρω από τον τρόπο ζωής των ιθαγενών. Άλλωστε, οι επιταγές της αγοράς έχουν επηρεάσει τον παραδοσιακό τρόπο ζωής των ιθαγενών, καθώς ενίοτε τα ιερά ζώα (όπως λ.χ. οι βίσωνες) μετατρέπονται σε προϊόντα και, μαζί, οι ευγενείς ιθαγενείς σε εμπόρους¹⁴⁴. Η προαναφερθείσα περίπτωση των Osage, οι οποίοι πλούτισαν μισθώνοντας τη γη τους, αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα. Εξίσου σημαντικό, το παράδειγμα του έθνους των Comanche, το οποίο κατά τον 19^ο αιώνα είχε επιδοθεί σε μια προσπάθεια δημιουργίας της δικής του αυτοκρατορίας, βασιζόμενο στην εισαγωγή αλόγων και ανθρώπινου εργατικού δυναμικού από άλλες φυλές¹⁴⁵.

¹⁴¹ Οι λοιπές «πολιτισμένες φυλές» είναι οι Cherokee, οι Chickasaw, οι Creek οι Seminole. Βλ. National Archives, Native American Heritage, <https://www.archives.gov/research/native-americans/dawes/background.html>, ανάκτηση στις 01.09.2024.

¹⁴² A. Harmon, C. O' Neill και P. Rosier, 2011, *Interwoven Economic Histories: American Indians in a Capitalist America*, *The Journal of American History*, Vol. 98, v.3, σ. 698.

¹⁴³ Βλ. J. F. Moffitt and Santiago Sebastian, 1996, *O Brave New People: The European Invention of the American Indian*, University of New Mexico Press, σ. 301.

¹⁴⁴ N. Salisbury, 1996, *The History of Native Americans from before the Arrival of the Europeans and Africans until the American Civil War*, *The Cambridge Economic History of the United States*, vol. 1 : The Colonial Era, σ. 48.

¹⁴⁵ A. Harmon, C. O' Neill και P. Rosier, 2011, ο.π., σ. 713.

Φυσικά, σε αντίθεση με τους Choctaw, υπήρξαν και φυλές οι οποίοι δεν επωφεληθήκαν από την επιρροή της αγοράς στον παραδοσιακό τους τρόπο ζωής. Συγκεκριμένα, με τον νόμο περί διανομής του 1887 (Allotment Act 1887) οι «πέντε πολιτισμένες φυλές»- μεταξύ αυτών και οι Choctaw- έχασαν την κοινή γη τους, η οποία μοιράστηκε ατομικά σε κάθε μέλος τους. Πλέον η γη δεν ανήκε στη φυλή, αλλά στο άτομο- ιδιοκτήτη της¹⁴⁶. Αυτή η εξέλιξη αποτέλεσε για πολλούς ιθαγενείς καίρια αλλαγή στον τρόπο που είχαν γαλουχηθεί να οργανώνουν την οικονομική και κοινωνική τους ζωή. Πολλοί, μάλιστα, πώλησαν τη μερίδα τους σε ευρω-αμερικάνους και προσελήφθησαν ως «υπάλληλοι» στη γη που άλλοτε ανήκε στο έθνος τους. Τούτο αποτέλεσε μια επίσης ριζική μεταστροφή: πλέον οι ιθαγενείς των ΗΠΑ δεν θα μπορούσαν αυτόνομα να διατρέφουν τον εαυτό τους, αλλά ήταν εξαρτημένοι από τον μισθό που θα τους έδινε ο εργοδότης τους¹⁴⁷.

Επιπλέον, κατά τον *Bobroff*, οι πολιτισμικές επιπτώσεις του Νόμου περί Διανομής του 1887 σχετίζονται και με μια παρανόηση αναφορικά με τον τρόπο οργάνωσης των κοινοτήτων των Αμερικάνων ιθαγενών. Το σκεπτικό των δημιουργών του εν λόγω Νόμου είχε δομηθεί στην πεποίθηση περί βαρβαρότητας των ιθαγενών και, ιδίως, στην πουριτανική αντίληψη ότι οι φυλές στις οποίες δεν υφίσταται ατομική ιδιοκτησία είναι «άγριες» και πρέπει να εκπολιτιστούν. Παρ' όλα αυτά, η θέση αυτή παραβλέπει τα ποικίλλα ιδιοκτησιακά καθεστώτα που εντοπίζονται στις φυλές των ιθαγενών¹⁴⁸ και, ιδίως, συγχέει το ζήτημα της κυριότητας της γης με αυτό της αξιοποίησής της.

Ειδικότερα, ως κοινό χαρακτηριστικό των φυλών των Αμερικάνων ιθαγενών εντοπίζεται η μη ύπαρξη ατομικού δικαιώματος κυριότητας. Η γη ανήκει στο έθνος ως σύνολο. Ωστόσο, σε όλες τις εξετασθείσες φυλές εντοπίζονται μορφές ατομικής εκμετάλλευσης- κάρπωσης μιας σαφώς οριοθετημένης έκτασης¹⁴⁹. Εν προκειμένω, αξίζει να εξετασθούν παραδείγματα γεωργικών και κυνηγετικών φυλών, στα οποία εντοπίζονται μεν αυτονόητες δομικές διαφορές, καθώς άλλος είναι ο τρόπος διαβίωσης των μελών τους, αλλά και σημαντικές ομοιότητες, σχετικές με την αντίληψη περί συλλογικότητας.

Συγκεκριμένα, στις γεωργικές φυλές λ.χ. της Νέας Αγγλίας, όπως οι Abenaki, και οι Micmac, τα μέλη τους έχουν αποκλειστικό δικαίωμα κάρπωσης ορισμένων εκτάσεων για καλλιέργεια, υπό την προϋπόθεση ότι θα αξιοποιούν τη γη που τους δίδεται. Διαφορετικά, αν δηλαδή δεν καλλιεργούσαν την έκτασή τους, το έθνος θα αποφάσιζε να δοθεί σε άλλους, πιο πρόθυμους

¹⁴⁶ National Archives, Dawes Act 1887, ανάκτηση στις 01.09.2024 από <https://www.archives.gov/milestone-documents/dawes-act>.

¹⁴⁷ A. Harmon, C. O' Neill και P. Rosier, 2011, ο.π., σ. 716.

¹⁴⁸ K. H. Bobroff, 2001, *Retelling Allotment: Indian Property Rights and the Myth of Common Ownership*, *Vanderbilt Law Review*, Vol. 54 Issue 4, σ. 1562.

¹⁴⁹ H. E. Driver και W. C. Massey, 1957, *Transactions of the American Philosophical Society: Comparative Studies of North American Indians*, σκ. 383.

να την αξιοποιήσουν παραγωγικά. Μάλιστα, ορισμένοι χώροι παρέμεναν κοινοί για όλους, με την έννοια ότι ο κάθε ένας θα μπορούσε να τους αξιοποιήσει, χωρίς να υπάρχει το εμπόδιο της αποκλειστικότητας, όπως για παράδειγμα οι λίμνες, στις οποίες κάθε μέλος της φυλής μπορεί να ψαρεύει¹⁵⁰.

Επιπλέον, στα έθνη που ως επί το πλείστον βασίζονται στο κυνήγι. λ.χ. οι Cree, εντοπίζονται οικογενειακά δικαιώματα θήρευσης σε συγκεκριμένες περιοχές. Ενώ, ωστόσο, το δικαίωμα ανήκει σε όλα τα μέλη του οίκου, ικανότητα διαχείρισης έχει ένα μόνο μέλος, αυτό που θεωρείται πιο επιδέξιο στο κυνήγι. Η έννοια δε της υπερίσχυσης του ικανότερου μέλους διαπνέει και τους κληρονομικούς κανόνες, καθώς ως κληρονόμος ορίζεται μόνο ένα- το πιο άξιο- μέλος της οικογένειας. Εννοείται ότι το δικαίωμα κυνηγιού σε μια συγκεκριμένη περιοχή είναι αποκλειστικό, δίνει δηλαδή την ικανότητα στον δικαιούχο να αποκλείει άλλους από το ίδιο αυτό δικαίωμα στη γη του. Ωστόσο, αυτή η δύναμη απαγόρευσης αφορά μόνο στο κυνήγι, όχι στη δίοδο. Ο καθένας μπορεί απλά να διέρχεται από τη γη του άλλου, αλλά μπορεί να κυνηγάει μόνο με άδεια του επικαρπωτή- ιδιοκτήτη¹⁵¹.

Κατόπιν των ανωτέρω, μπορούμε με ασφάλεια να συμπεράνουμε ότι οικονομική ανάπτυξη, ιδιοκτησία και προστασία της φύσης δεν είναι έννοιες αλληλοαποκλειόμενες στους πολιτισμούς των Αμερικάνων ιθαγενών. Το γεγονός ότι οι θρησκευτικές τους αντιλήψεις επιφορτίζουν με ζωή τα μη ανθρώπινα όντα και υπαγορεύουν τον σεβασμό προς αυτά δεν σημαίνει ότι κάθε μορφή αξιοποίησης του φυσικού περιβάλλοντος απαγορεύεται. Κάτι τέτοιο θα ήταν παράδοξο και δεν θα επέτρεπε στους πολιτισμούς των αυτοχθόνων να επιβιώνουν στον χρόνο.

Ενότητα 2: Το δίκαιο του ασύλου σε ΗΠΑ, Ηνωμένο Βασίλειο και Ευρωπαϊκή Ένωση

Έπειτα από την εξέταση των παραπάνω, μπορούμε να συνοψίσουμε ότι δύο είναι οι κυριότεροι τρόποι με τους οποίους δημιουργούνται, εντός των Δυτικών εθνών- κρατών, μειονότητες. Οι τρόποι αυτοί μπορούν να αποτυπωθούν σε δύο διαφορετικές μορφές μετακινήσεων: από τη μία, οι ισχυροί άποικοι μεταφέρονται από τις χώρες τους αναζητώντας νέες διόδους για την ανάπτυξη των εμπορικών τους δραστηριοτήτων, εντοπίζουν κάποιους «απολίτιστους» ιθαγενείς και τους κατακτούν, αποκτώντας την κυριαρχία σε εδάφη στα οποία ήταν μέχρι πρότινος επισκέπτες. Από την άλλη, υπάρχει και η περίπτωση οι «επισκέπτες» να μη διαδραματίζουν τον ρόλο του κατακτητή, αλλά τον ρόλο αυτού/ης που λόγω συγκυριών δεν

¹⁵⁰ W. Cronon, 1983, *Changes in the Land: Indians, Colonists and the Ecology of New England*, New York: Hill & Wang, σ. 58.

¹⁵¹ H. Hickerson, 1967, *Some Implications of the Theory of the Particularity, or "Atomism," of Northern Algonkians*, *Current- Anthropology*, σ. 313.

μπορεί να επιβιώσει στον τόπο που γεννήθηκε και, ως εκ τούτου, αναγκάζεται να μετακινηθεί (όπως λ.χ. είδαμε να συμβαίνει στην περίπτωση των Ρομά).

Το πρώτο είδος «επισκέπτη»- κατακτητή μας απασχόλησε ιδίως στην πρώτη ενότητα της παρούσας. Πλέον, στη δεύτερη ενότητα, θα καταπιαστούμε με το δεύτερο είδος «επισκέπτη»- κατατρεγμένου, ο οποίος/ η οποία αναγκάζεται να εγκαταλείψει τη χώρα του και να προστρέξει σε μια άλλη, Δυτική, χώρα ζητώντας άσυλο. Αξιοσημείωτο είναι δε ότι η μετάβασή μας από τη σκοπιά του ήδη εγκατεστημένου Άλλου προς τη σκοπιά αυτού που βρίσκεται στο κατώφλι ενός Δυτικού έθνους- κράτους σηματοδοτεί και τη μετάβαση σε ένα διαφορετικής υφής προστατευτέο αντικείμενο.

Στην πρώτη ενότητα, το διακύβευμα αποτελούσαν τα συλλογικά δικαιώματα των μειονοτήτων. Στη δεύτερη, τα δικαιώματα των αιτούντων άσυλο είναι – και πρέπει να είναι- ατομικής υφής, ενώ όπως θα δούμε, οι κάθε είδους συλλογικοί συμψηφισμοί (λ.χ. των Ισλαμιστριών γυναικών ως κατατρεγμένων) απαιτούν ιδιαίτερη προσοχή. Κινούμαστε, λοιπόν, πλέον στο πεδίο των κλασικών ατομικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τα οποία ερείδονται ακριβώς στην εγγενή ευαλωτότητα (*vulnerability*) του αιτούντα άσυλο, ως ενός ανθρώπου που αναγκάστηκε να υποστεί το ψυχικό και σωματικό βάσανο της εγκατάλειψης της χώρας του¹⁵².

Λόγω, λοιπόν, αυτού του στοιχείου ευαλωτότητας, υφίσταται ήδη από το 1951 η Σύμβαση της Γενεύης του 1951 για την προστασία των προσφύγων και το Πρόσθετο Πρωτόκολλο του 1967 σχετικά με το καθεστώς των προσφύγων. Εν προκειμένω, τους κανόνες του διεθνούς παιγνίου αποδέχονται τόσο τα δύο εδώ εξεταζόμενα κράτη (ΗΠΑ και Ηνωμένο Βασίλειο) μέσω της κύρωσης και ενσωμάτωσης της Σύμβασης και του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου στο εθνικό τους δίκαιο όσο και η Ευρωπαϊκή Ένωση μέσω της συμπερίληψης του ως άνω διεθνούς δικαίου στις ιδρυτικές της συνθήκες.

Βέβαια, δεν θα μπορούσαμε να παραβλέψουμε ότι η Ε.Ε. και το Ηνωμένο Βασίλειο δρουν εντός της ίδιας Ηπείρου, γεγονός που συνεπάγεται περαιτέρω «περιορισμούς» στην άσκηση της εθνικής τους πολιτικής για το άσυλο. Έτσι, αμφότερες (αυτο)δεσμεύονται τόσο από τη Συνθήκη της Γενεύης του 1951 και το Πρόσθετο Πρωτόκολλο του 1967 όσο και από την ΕΣΔΑ. Τούτο πρακτικά σημαίνει ότι αποδέχονται τον διαχωρισμό μεταξύ «αιτούντων άσυλο», «προσφύγων» και «μεταναστών», υιοθετούν και δεσμεύονται από τις αποφάσεις του ΕΔΔΑ ως κύριου μοχλού διασφάλισης των δικαιωμάτων που προβλέπει η Συνθήκη της Γενεύης

¹⁵² V. M.-Lax και N. Vavoula, 2024, *Vulnerability's Legal Life: An Ambivalent Force of Migration Governance*, *International Journal of Law in Context*, vol. 20, σ. 6.

(1951) και, συνακόλουθα, προσαρμόζουν- κατά το μάλλον ή ήττον- την εθνική τους νομοθεσία στο συγκεκριμένο αυτό πλαίσιο¹⁵³.

Τούτο, όμως, σε καμία περίπτωση δεν σημαίνει ότι δεν υπάρχουν διαφορές σχετιζόμενες με τον πολιτισμό που κάθε κράτος- οντότητα ακολουθεί ως προς τη διαχείριση των συνόρων και την υποδοχή των διερχόμενων μεταναστών («ξένων», *aliens*, όπως χαρακτηριστικά αναφέρονταν στα νομοθετήματα του Ηνωμένου Βασιλείου στους προηγούμενους αιώνες). Ως προς την εξέταση των συγκεκριμένων διαφορών, θα ακολουθήσουμε την εξής πορεία από το λιγότερο πλουραλιστικό δίκαιο του ασύλου (το δίκαιο δηλ. εκείνο που δεν έχει τόσες διεθνούς δικαίου επιρροές), ήτοι αυτό των ΗΠΑ, στο πλέον πλουραλιστικό (αυτό του Ηνωμένου Βασιλείου) καταλήγοντας στην εξέταση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως διεθνούς οργανισμού που αποπειράται να παράξει δίκαιο για τα μέλη του.

Κεφάλαιο 1: Το δίκαιο ασύλου των ΗΠΑ

1.1. Μια ρεαλιστική προσέγγιση στο δίκαιο το ασύλου

Εφόσον η πορεία μας εκκινεί από τη (βορειο)αμερικανική περίοδο, η ανάλυσή μας δεν γίνεται να αγνοήσει όλες εκείνες τις διεργασίες, πολιτικές και κοινωνικές, που συντελούν στη διαμόρφωση του δικαίου περί ασύλου. Ο νομικός ρεαλισμός και συνακόλουθα η κριτική νομική θεωρία, ως το ρεύμα εκείνο που αμφισβήτησε τον θεόσταλτο χαρακτήρα του δικαίου και απέδιδε τη θέσπιση δικαίου αποκλειστικά και μόνο σε ανθρώπινους παράγοντες¹⁵⁴, είναι παρόν, είτε άμεσα είτε έμμεσα, στις περισσότερες βιβλιογραφικές αναφορές που αφορούν στο δίκαιο του ασύλου των ΗΠΑ.

Συγκεκριμένα, στα περισσότερα άρθρα αναφορικά με το δίκαιο ασύλου των ΗΠΑ, γίνεται αναφορά στα πολιτικά κίνητρα που βρίσκονται πίσω από την εκάστοτε νομοθεσία. Έτσι, όπως παρατηρεί και η Dorfman, αναφερόμενη στη στάση που τήρησε η Αμερικανική κυβέρνηση απέναντι στους Σοβιετικούς Εβραίους, μέχρι τον νόμο περί προσφύγων του 1980, στις ΗΠΑ λογίζονταν ως πρόσφυγες μόνο τα άτομα που προέρχονταν από κομμουνιστικά καθεστώτα¹⁵⁵.

¹⁵³ Στη συγκεκριμένη εργασία, δεν θα μας απασχολήσει ο ρόλος που το ΕΔΔΑ διαδραματίζει στη δημιουργία των κανόνων που διέπουν το άσυλο, ούτε αποσκοπούμε να κάνουμε εκτενή ναφορά στην κριτική που διέπει τις αποφάσεις του συγκεκριμένου δικαστηρίου. Τούτο, όμως, δεν σημαίνει ότι δεν έχει εκφραστεί κριτική για τις αποφάσεις αυτές ούτε ότι οφείλουμε να τις δεχόμαστε ως κάποιο θεϊκό κανόνα ή μια *Grundnorm*, η οποία ως φυσικό δίκαιο διέπει τη νομοθεσία περί ασύλου. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της ανάλυσης της έννοιας της «ευαλωτότητας», στην οποία παρατηρείται ότι το ΕΔΔΑ έχει υποχωρήσει, κάνοντας εκπτώσεις στην προστασία των αιτούντων άσυλο (“backsliding”). Βλ. B. Hudson, 2024, *Asylum Marginalisation Renewed: ‘Vulnerability Backsliding’ at the European Court of Human Rights*, *International Journal of Law in Context* (2024), vol. 20, σ. 17.

¹⁵⁴ Οι ιδέες αυτές, ωστόσο, δεν υποστηρίχθηκαν αποκλειστικά από τους νομικούς ρεαλιστές, αλλά και από νομικούς της λεγόμενης Ιστορικής σχολής του δικαίου, όπως παρατηρεί ο Z. Tamanaha, 2009, *Understanding Legal Realism*, *Texas Law Review*, Vol. 87:731, σ. 773.

¹⁵⁵ E. Dorfman, 2014, *Testing the boundaries: does us asylum law satisfy the refugee convention*, *Wisconsin International Law Journal*, vol. 32(4), σ. 774.

Τούτο οφειλόταν σε μια πολιτική δήλωση, κατά την οποία οι άνθρωποι μπορούν να είναι ασφαλείς μόνο όταν βρίσκονται στην σωστή πλευρά του «σιδηρού παραπετάσματος»¹⁵⁶. Ο δε Lazin υποστηρίζει ότι η συγκεκριμένη στάση πιθανόν να οφείλεται στην ενοχή των ΗΠΑ απέναντι στον εβραϊκό λαό, καθώς τις δεκαετίες του 1930 και 1940 οι ΗΠΑ αρνήθηκαν να δεχθούν Εβραίους πρόσφυγες προερχόμενους από τη χιτλερική Γερμανία¹⁵⁷.

Παρόλο δε που η ψήφιση του νόμου για τους πρόσφυγες (Refugee Act 1980) άλλαξε το αμερικανικό ορισμό των προσφύγων ώστε να ταιριάζει με αυτόν της Σύμβασης της Γενεύης του 1951¹⁵⁸, μέχρι το 1989, οι Ηνωμένες Πολιτείες συνέχισαν να υπολογίζουν όλους τους Σοβιετικούς Εβραίους ως *de facto* πρόσφυγες. Αντίθετα, όταν οι αιτούντες άσυλο προέρχονταν από κράτη-καθεστώτα φιλικά προς τις ΗΠΑ, ακόμα κι αν αυτά ήταν σκληρά αυταρχικά, τότε αυτοί (οι αιτούντες) αναγκάζονταν να κρούουν κλειστές πόρτες. Αυτό συνέβη και με τους Καμπεσίνους (Campesinos), τον αγροτικό πληθυσμό του Ελ Σαλβαδόρ, ο οποίος αποφάσισε να οργανωθεί και να διαμαρτυρηθεί ενάντια στο-φιλικό στις ΗΠΑ-καθεστώς που επικρατούσε στη χώρα και κατά τη δεκαετία του 1980 δέχτηκε ασφυκτικές διώξεις από την κεντρική κυβέρνηση¹⁵⁹.

Από την κύρωση του νόμου για τους πρόσφυγες του 1980 και την πτώση του τείχους του Βερολίνου το 1989, οι πολιτικοί λόγοι που υποκινούν τις εξελίξεις στο δίκαιο του ασύλου αλλάζουν υφή. Ειδικότερα, μετά τη βομβιστική επίθεση στο Παγκόσμιο Κέντρο Εμπορίου στη Νέα Υόρκη το 1993, καθώς και έπειτα από την τρομοκρατική επίθεση στους δίδυμους πύργους την 11^η Σεπτεμβρίου του 2001, το δίκαιο ασύλου των ΗΠΑ αρχίζει να γίνεται αυστηρότερο, θέτοντας ως κεντρικό σκοπό του την αποτροπή της τρομοκρατίας. Με τον τρόπο αυτό, όπως σημειώνει ο Syring, διαμορφώνεται μια διελκυστίνδα μεταξύ αφενός της ανάγκης απόκρουσης της τρομοκρατίας και αφετέρου της προστασίας των δικαιωμάτων των προσφύγων¹⁶⁰. Ο ίδιος ο Syring επισημαίνει τον κίνδυνο καταχρήσεων στη νομοθεσία που θεσπίστηκε την επαύριο της 11^{ης} Σεπτεμβρίου (ιδίως στο USA Patriot Act), σύμφωνα με την οποία δίδονταν υπερβολικά ευρείς ορισμοί περί των «μελών τρομοκρατικής οργάνωσης»,

¹⁵⁶ E. Dorfman, 2014, ο.π., σ. 766.

¹⁵⁷ F. A. Lazin, 2005, *The struggle for Soviet Jewry in American politics: Israel versus the American Jewish Establishment*, Lexington Books, 1^η εκδ., σ. 4.

¹⁵⁸ Σημειωτέον δε ότι οι ΗΠΑ μέχρι τότε δεν είχε κυρώσει τη Σύμβαση της Γενεύης του 1951, αλλά κύρωσε το Πρόσθετο Πρωτόκολλο του 1967, το οποίο ενσωμάτωνε και ολόκληρη τη Σύμβαση.

¹⁵⁹ E. Dorfman, 2014, ο.π., σ. 770. Αυτός, όμως, δεν είναι ο μόνος λόγος για τον οποίο οι αιτούντες άσυλο από το Ελ Σαλβαδόρ δεν δικαιούνται άσυλο, καθώς, όπως θα δούμε στην συνέχεια, υφίσταται ζήτημα αναφορικά με την υπαγωγή τους σε έναν από τους πέντε λόγους, που δικαιολογούν τον φόβο δίωξης.

¹⁶⁰ T. Syring, 2012, *Protecting The Protectors Or Victimizing The Victims Anew? "Material Support Of Terrorism" And Exclusion From Refugee Status In U.S. And European Courts*, ILSA Journal of International & Comparative Law, Vol. 18: Iss. 2, σ. 600.

γεγονός που μπορεί να έχει ως συνέπεια να απορρίπτονται αιτήσεις ασύλου ατόμων που διώκονται από λόγω της (ειρηνικής) ακτιβιστικής τους δράσης.¹⁶¹

Έτσι, το Κογκρέσο των Ηνωμένων Πολιτειών έχει ψηφίσει δύο σημαντικούς νόμους από το 1995 για τη μεταρρύθμιση της διαδικασίας ασύλου ως αντίδραση στην τρομοκρατική απειλή. Τόσο η μεταρρύθμιση για την παράνομη μετανάστευση και την υπευθυνότητα των μεταναστών του 1996 (Illegal Immigration Reform and Immigrant Responsibility Act, IIRIRA)¹⁶² όσο και ο Νόμος για την πραγματική ταυτότητα του 2005 (Real ID Act)¹⁶³ ψηφίστηκαν για να αποτρέψουν τους οικονομικούς μετανάστες και τα άτομα που μπορούν να αποτελέσουν κινδύνους για την ασφάλεια από το να εισέρχονται στη χώρα με ψευδείς αιτήσεις ασύλου¹⁶⁴.

Μετά την 11η Σεπτεμβρίου, η κυβέρνηση των ΗΠΑ άσκησε δίωξη σε αιτούντες άσυλο που είχαν προσκομίσει πλαστά έγγραφα και επέβαλε αυστηρούς όρους αναφορικά με το ζήτημα της προέλευσης από ασφαλή τρίτη χώρα, όπως θα εξετάσουμε παρακάτω. Τα μέτρα αυτά έχουν δεχθεί και την ανάλογη (πολιτική) κριτική, καθώς από κάποιους θεωρούνται ως δρακόντεια και αντίθετα στο διεθνές δίκαιο για τους πρόσφυγες, ενώ ελλοχεύει ο κίνδυνος, αιτούντες με βάσιμο αίτημα ασύλου να μην έχουν την ευκαιρία να υποστηρίξουν τον εαυτό τους αφού λ.χ. το αίτημά τους κρίνεται ως απαράδεκτο λόγω προέλευσης από ασφαλή Τρίτη χώρα¹⁶⁵.

Πέρα, όμως, από τις συγκεκριμένες εξελίξεις, οι οποίες αναδιαμόρφωσαν ριζικά τη νομοθεσία περί ασύλου στις ΗΠΑ, δεν πρέπει να παραβλέψουμε ότι σε συνθήκες πολιτικού ανταγωνισμού και αυστηρού δικομματισμού, το κυβερνών κόμμα ενίοτε εφαρμόζει τη δική του ιδεολογία στα ζητήματα του ασύλου. Όσα δε επικρατούν σε επίπεδο κεντρικής κυβέρνησης συνήθως διαπερνούν και τα όσα συμβαίνουν σε επίπεδο δικαιοσύνης.

Σε μια καταγραφή των εμπειριών του ως ανθρωπολόγου σε υποθέσεις ασύλου, ο Frank Salamone διαπιστώνει πώς διαφοροποιείται ο ρόλος ενός πραγματογνώμονα σε δικαστικές

¹⁶¹ T. Syring, 2012, ο.π., σ. 603. Μεταξύ δε των «τρομοκρατικών οργανώσεων» είναι και το Κουρδικό Κόμμα (PKK), το οποίο αποσκοπεί στη δημιουργία ανεξάρτητου Κουρδικού κράτους.

¹⁶² Ο οποίος θέσπιζε μεταξύ άλλων την επιβολή ποινών για μετανάστες που ζούσαν παράτυπα στη χώρα, ενώ όριζε την απέλαση παράτυπων μεταναστών ανάλογα με τον χρόνο διαμονής τους στη χώρα (λ.χ. όσο μεγαλύτερος ο χρόνος παράτυπης διαμονής τόσο μεγαλύτερη και η απαγόρευση εισόδου στις ΗΠΑ). Βλ. Legal Information Institute, ανάκτηση στις 22.09.2024 από https://www.law.cornell.edu/wex/illegal_immigration_reform_and_immigration_responsibility_act.

¹⁶³ Το οποίο αποσκοπούσε στην τήρηση ενιαίων ομοσπονδιακών καταλόγων με τα στοιχεία κάθε πολίτη. Ως εκ τούτου, εκδόθηκαν νέα δελτία ταυτότητας και άδειες οδήγησης.

¹⁶⁴ L.C. Keith, B. P. Miller και J. S. Holmes, 2015, How draconian are the changes to us asylum law?: monthly time series analysis (1990-2010). Human Rights Quarterly, vol. 37(1), σ. 155.

¹⁶⁵ L.C. Keith, B. P. Miller και J. S. Holmes, 2015, ο.π., σ. 156. Αυτό συνιστά και επιφύλαξη των συγκεκριμένων ερευνητών, καθώς, αν και αποφαίνονται ότι σημαντικό ποσοστό των αιτήσεων ασύλου που καταφέρνουν να υποβληθούν, γίνονται δεκτές, επισημαίνουν ότι πολλές αιτήσεις δεν προλαβαίνουν καν να υποβληθούν λόγω απομάκρυνσης των αιτούντων από τα σύνορα.

υποθέσεις ασύλου, ανάλογα με την ιδεολογική κατεύθυνση κάθε κυβέρνησης. Έτσι, κατά τον Salamone, την περίοδο της κυβέρνησης Κλίντον, ο/η ανθρωπολόγος καλούνταν να δώσει διευκρινίσεις σε ειλικρινείς απορίες των (κρατικών) συνηγόρων, ενώ κατά την περίοδο Μπους (του νεότερου) ο/η ανθρωπολόγος έπρεπε να διασταυρώσει τα ξίφη του με τους/τις δικηγόρους που υποστήριζαν την απόρριψη του αιτήματος ασύλου¹⁶⁶.

Εξάλλου, στο πεδίο του νέου νομικού ρεαλισμού, της απόπειρας δηλαδή εξεύρεσης τάσεων στη νομολογία μέσω της χρήσης της στατιστικής¹⁶⁷, υπάρχουν έρευνες που εστιάζουν στη συνάφεια μεταξύ της ιδεολογίας των δικαστών και της τύχης της αίτησης ασύλου. Έτσι, σε έρευνα του στη νομολογία του ένατου (9^{ου}) ομόσπονδου Δικαστηρίου (Ninth Circuit) κατά την περίοδο 1992- 2001, ο David S. Law διαπίστωσε ότι σε δημοσιευθείσες αποφάσεις, οι δημοκρατικοί δικαστές τείνουν ευκολότερα να δέχονται παρά να απορρίπτουν αιτήσεις ασύλου¹⁶⁸. Το αντίθετο συμβαίνει με τους ρεπουμπλικάνους δικαστές, οι οποίοι σε κάθε περίπτωση, είτε η απόφαση έχει δημοσιευθεί είτε όχι, κατά κύριο λόγο τείνουν προς την απόρριψη των εν λόγω αιτήσεων¹⁶⁹. Αξιοπρόσεκτο είναι δε το εύρημα ότι οι δημοκρατικοί δικαστές, όταν οι αποφάσεις δεν έχουν δημοσιευθεί, περισσότερο απορρίπτουν παρά δέχονται αιτήσεις ασύλου¹⁷⁰.

1.2. Αποικιοκρατία, οριενταλισμός και δίκαιο του ασύλου

Όπως είδαμε και στην εισαγωγή, αρκετοί συγγραφείς, όπως λ.χ. η Lucy Mayblin, έχουν προβεί στον συσχετισμό των αυστηρών πολιτικών ασύλου με την αποικιοκρατία. Στην περίπτωση των ΗΠΑ, χαρακτηριστικό είναι το έργο της Monika B. Kashyap, σύμφωνα με την οποία το κράτος των ΗΠΑ διαμορφώθηκε μέσα από αποικιοκρατικές αντιλήψεις, οι οποίες δεν μπορούν να μην επηρεάσουν το δίκαιο του ασύλου. Συγκεκριμένα, κατά την Kashyap, η στάση των ΗΠΑ απέναντι στους αυτόχθονες, μέσω λ.χ. των πολιτικών αφομοίωσης των αυτοχθόνων σε «εκπολιτιστικά» σχολεία μαρτυρά τις αποικιοκρατικές καταβολές του εν λόγω κράτους¹⁷¹.

Εξάλλου, οι συγκεκριμένες καταβολές φαίνονται και από το γεγονός ότι το κράτος των ΗΠΑ στηρίχθηκε, κατά την ανοικοδόμησή του, στην εργασία Αφρικανών σκλάβων¹⁷², γεγονός που αποτυπώνεται και στη μέχρι τον 20^ο αιώνα στάση των ΗΠΑ απέναντι στη μετανάστευση.

¹⁶⁶ F. A. Salamone, 2010, An anthropological perspective on asylum cases. *US-China Law Review*, vol. 7(1), σ. 4.

¹⁶⁷ T. J. Miles και C. R. Sunstein, 2008, The new legal realism. *University of Chicago Law Review*, vol. 75(2), σ. 832.

¹⁶⁸ D. S. Law, 2005, Strategic Judicial Lawmaking: Ideology, Publication, and Asylum Law in the Ninth Circuit, *University of Cincinnati Law Review*, vol. 73, σ. 846.

¹⁶⁹ D. S. Law, 2005, ο.π., σ. 845 και 847.

¹⁷⁰ D. S. Law, 2005, ο.π., σ. 844.

¹⁷¹ M. B. Kashyap, 2019, Unsettling Immigration Laws: Settler Colonialism and the U.S. Immigration Legal System, *Fordham Urban Law Journal*, vol. 46, σ. 555.

¹⁷² M. Arvin και λουποί/ες, 2013, Decolonizing Feminism: Challenging Connections Between Settler Colonialism and Heteropatriarchy, *DFeminist Formations*, vol. 25, σ. 12.

Εξάλλου, κατά τη δεκαετία του 1940, με πρωτοβουλία των ΗΠΑ προσήλθαν στη χώρα περί τους πέντε εκατομμύρια Μεξικανούς, ως εργατικά χέρια σε αγροτικά και σιδηροδρομικά έργα. Έπειτα, όμως, όταν εξέλιψε η ανάγκη για φτηνό εργατικό δυναμικό, οι συγκεκριμένοι άνθρωποι απελάθηκαν¹⁷³.

Κατά την Kashyap, οι ΗΠΑ διατηρούν, ιδίως από την 11^η Σεπτεμβρίου και έπειτα, το ίδιο αποικιακό προφίλ και στην πολιτική τους απέναντι στους αιτούντες άσυλο. Έτσι, ένα από τα μέτρα που ελήφθησαν την επαύριο της 11^{ης} Σεπτεμβρίου ήταν το Εθνικό Σύστημα για την Καταγραφή Εισόδου και Εξόδου για λόγους Ασφάλειας (National Security Entry- Exit Registration System), σύμφωνα με το οποίο Μουσουλμάνοι άνδρες προερχόμενοι από 25 καθορισμένες χώρες, νόμιμα διαμένοντες στις ΗΠΑ υποχρεούνται να προσέλθουν στα αρμόδια γραφεία μετανάστευσης για να αφήσουν στοιχεία του δαχτυλικού τους αποτυπώματος, να φωτογραφηθούν και, εν γένει, να καταλογογραφηθούν περαιτέρω από τις αρχές¹⁷⁴.

Την ίδια ρίζα έχουν, κατά την Kashyap, ορισμένες πολιτικές των ΗΠΑ έως και σήμερα. Ειδικότερα, στις 23 Απριλίου 2018, η κυβέρνηση Τραμπ θέσπισε επίσημα μια «πολιτική διαχωρισμού των οικογενειών των μεταναστών» που αποσκοπούσε στη δραστική μείωση του αριθμού των διελεύσεων των αμερικανικών συνόρων. Έτσι, θεσπίστηκε η ποινική δίωξη όλων των μεταναστών γονέων με παιδιά, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που ζητούσαν άσυλο - για τη διέλευση των συνόρων οπουδήποτε εκτός από ένα καθορισμένο λιμάνι εισόδου. Μάλιστα, η εν λόγω ποινική δίωξη απαιτούσε την απομάκρυνση των παιδιών από τους- ποινικά διωκόμενους- γονείς τους, με αποτέλεσμα τον διασκορπισμό χιλιάδων οικογενειών σε διάσπαρτα κέντρα κράτησης¹⁷⁵.

Όσον αφορά συγκεκριμένα στην εξέταση των αιτήσεων ασύλου, εκεί η αποικιοκρατία έχει εκφραστεί υπό αρκετές μορφές, με ιδιαίτερα χαρακτηριστική αυτή του οριενταλισμού. Στην περίπτωση των αιτήσεων ασύλου από Ισλαμιστές και Ισλαμίστριες λ.χ., έχει φανεί αυτή η οριενταλιστική τάση ομογενοποίησης του Ισλάμ. Όπως διαπιστώνει η Akram¹⁷⁶, το Ισλάμ δαιμονοποιείται συλλήβδην, θαρρείς και δεν υφίστανται διαφορετικές εκδοχές μιας θρησκείας τόσο πολυπλόκαμης όσο η Ισλαμική. Η δαιμονοποίηση δε του Ισλάμ μπορεί να συντελέσει τόσο στην υποστήριξη милитарιστικών ενεργειών στο εξωτερικό όσο και στη θέσπιση αποικιοκρατικών- οριενταλιστικών πολιτικών ενάντια σε Ισλαμιστές και Ισλαμίστριες.

¹⁷³ M. B. Kashyap, 2019, ο.π., σ. 558.

¹⁷⁴ M. B. Kashyap, 2019, ο.π., σ. 562.

¹⁷⁵ M. B. Kashyap, 2019, ο.π., σ. 566.

¹⁷⁶ S. Akram, 2000, Orientalism revisited in asylum and refugee claims. International Journal of Refugee Law, vol. 12(1), σ. 9.

Ως προς τις αιτήσεις ασύλου που υποβάλλονται από- γυναίκες ιδίως- Ισλαμίστριες, παρατηρείται¹⁷⁷ η απαίτηση οι γυναίκες αυτές να απαρνηθούν εν όλω τη θρησκεία τους, καθώς είναι παράδοξο το να διώκονται από μια θρησκεία και παράλληλα να την θεωρούν «δική τους». Όπως παρατηρεί η Akram, σε αρκετές υποθέσεις ασύλου, οι δικηγόροι των αιτουσών δυσκολεύονται να θεμελιώσουν το αίτημα ασύλου σε κάτι πέρα από τη «Μουσουλμανική ηθική». Πρόκειται για αυτό που οι J. K. Widmer και E. McKee ορίζουν ως «πολιτισμική ουσιοκρατία» (cultural essentialism), την τάση δηλαδή δημιουργίας γενικών και αόριστων ορισμών για έναν πολιτισμό με βάση ορισμένα μόνο στοιχεία εύκολα διακριτά από το Δυτικό μάτι.¹⁷⁸ Έτσι, οι Ισλαμίστριες αιτούσες φαίνονται διωκόμενες από την ίδια τους τη θρησκεία, ενώ η πραγματικότητα, κατά την Akram, είναι εντελώς διαφορετική: δεν διώκονται από μια θρησκεία συλλήβδην, αλλά από μια συγκεκριμένη εκδοχή της, η οποία τυχαίνει να εκφράζεται τη συγκεκριμένη ιστορική περίοδο από το κράτος προέλευσής τους¹⁷⁹. Τη λύση στο ζήτημα αυτό, όπως προτείνει ο Dolance, είναι η ευρεία εφαρμογή της έννοιας της «θρησκευτικής δίωξης» (religious persecution), ώστε να λαμβάνονται υπόψη όλες οι διαφορετικές εκδοχές του Ισλάμ, εν προκειμένω, όπως επίσης και το δικαίωμα της εκάστοτε αιτούσας να μην ασπάζεται καμία από αυτές. Τούτο μπορεί να συμβεί λ.χ. στην περίπτωση που η αίτηση υποβάλλεται από άτομο που έχει ήδη εγκατασταθεί και νόμιμα διαμένει στις ΗΠΑ, αλλά δεν δύναται να επιστρέψει πίσω στη χώρα προέλευσής του, καθώς τότε θα κινδυνεύει να διωχθεί λόγω αποστασίας (apostasy).¹⁸⁰

Όπως έχει, άλλωστε, υποστηριχθεί και εκφραστεί και στη νομολογία των αμερικανικών δικαστηρίων, το ζήτημα των διώξεων ισλαμιστριών από αυταρχικά καθεστώτα, όπως λ.χ. αυτό του Ιράν, δεν έχει μόνο θρησκευτική ή πολιτισμική υφή, αλλά κυρίως συνιστά δίωξη που οφείλεται στις διαφορετικές πεποιθήσεις των εν λόγω προσφύγων¹⁸¹. Επομένως, η πρακτική ορισμένων δικηγόρων να «δυτικοποιούν» Ισλαμίστριες, λ.χ. ωθώντας τις στο να υιοθετήσουν ένα πιο δυτικότροπο ντύσιμο, προκειμένου να θεμελιώσουν τον «δικαιολογημένο φόβο δίωξης»¹⁸², συνιστά μια ακόμα έκφραση αποικιοκρατίας που διέπει το σύστημα ασύλου των ΗΠΑ.

¹⁷⁷ *Fatin v. IIS*, F.3d 1233 (3d Cir. 1993), *Safaie v. JAS*, F.3d 636 (8th Cir. 1994) και *Fisher v. INS*, .3d 1371 (9th Cir. 1994).

¹⁷⁸ J. Kelley-Widmer και E. McKee, 2024, Essentializing cultures in us asylum law. *Brooklyn Law Review*, vol. 89(2), σ. 444.

¹⁷⁹ S. Akram, 2000, ο.π., σ. 19.

¹⁸⁰ J. C. Dolance II, 2013, U.S. Asylum Law as a Path to Religious Persecution, *Virginia Journal of International Law Association*, vol. 53, σ. 495.

¹⁸¹ Όπως λ.χ. στην υπόθεση *Fatin v. INS*, 12 F.3d 1233 (1993), όπως αναφέρεται στο M. Aliaskari, 2000, U.S. asylum law applied to battered women fleeing islamic countries. *American University Journal of Gender, Social Policy & the Law*, vol. 8(2), σ. 274.

¹⁸² T. Markey, 2017, Westernized women?: the construction of muslim women's dissent in US. asylum law, *UCLA Law Review*, vol. 64(5), σ. 1315.

1.3. Επιμέρους ζητήματα αναφορικά με το δίκαιο του ασύλου στις ΗΠΑ

1.3.1. Ζητήματα διοικητικής και δικαστικής διαδικασίας

Κινούμενοι/ες από τα γενικότερα στα ειδικότερα, δεν μπορούμε παρά να μην εστιάσουμε στη δομή του συστήματος ασύλου των ΗΠΑ και συγκεκριμένα στα εξής ερωτήματα: πώς μπορεί κάποιος/α να εισέλθει στη χώρα, ποια είναι τα αρμόδια όργανα και ποια η σχετική διαδικασία για την κρίση περί της αίτησης ασύλου και, τέλος, για ποιους λόγους μπορεί η αίτηση ασύλου να γίνει δεκτή.

1.3.1.1. Η είσοδος στις ΗΠΑ

Αρχικά, ως προς το ζήτημα της εισόδου στις ΗΠΑ, κρίσιμο είναι το πολιτικό στοιχείο, ως ένας παράγοντας διαφοροποίησης μεταξύ των δύο τελευταίων κυβερνήσεων Τραμπ και Μπάιντεν. Ιδίως αναφορικά με τη είσοδο αιτούντων από το Μεξικό, η κυβέρνηση Τραμπ είχε υιοθετήσει και εφαρμόσει σε διοικητικό επίπεδο¹⁸³- τα «πρωτόκολλα για την προστασία των μεταναστών» (Migrant Protection Protocols ή MPP), μια πολιτική που επικράτησε να αναφέρεται ως «πολιτική για την παραμονή στο Μεξικό» (Remain in Mexico Policy). Σύμφωνα δε με την ως άνω πολιτική, όσοι/ες αιτούντες- μη Μεξικάνοι- έφταναν στις ΗΠΑ μέσω του Μεξικό, θα επιστρέφονταν σε αυτό μέχρι την εκδίκαση της αίτησης ασύλου τους¹⁸⁴.

Η κυβέρνηση Μπάιντεν, υποστηρίζοντας- σε πρώιμο στάδιο- μια πιο φιλική στους αιτούντες πολιτική, αποπειράθηκε να καταργήσει τα συγκεκριμένα πρωτόκολλα, καταφεύγοντας αρχικά στο περιφερειακό δικαστήριο του Τέξας, έπειτα στο αντίστοιχο Εφετείο και, τέλος, στο Ανώτατο Δικαστήριο. Το δε Ανώτατο Δικαστήριο έκανε δεκτή τη συγκεκριμένη πράξη κατάργησης των ανωτέρω πρωτοκόλλων, σε αντίθεση με τα δύο προηγούμενα κατώτερα δικαστήρια¹⁸⁵.

Τούτο, ωστόσο, δεν σημαίνει ότι η κυβέρνηση Μπάιντεν δεν συνέχισε τη συγκεκριμένη πολιτική με διαφορετικά μέσα. Συγκεκριμένα, με την τροποποίηση του Νόμου αναφορικά με το άσυλο (Immigration and Nationality Act, INA), θεσπίστηκε μια τρόπον τινά απαγόρευση εισόδου στις ΗΠΑ από τα Νότια σύνορα (ήτοι από το Μεξικό), καθώς όσοι/ες εισέρχονταν από τη συγκεκριμένη δίοδο θα κρίνονταν αυτόματα ως μη δικαιούχοι ασύλου. Μόνη εξαίρεση στον

¹⁸³ Έφερε μάλιστα την υπογραφή του Υπουργείου Εθνικής Ασφάλειας και συγκεκριμένα της Υπουργού Kirstjen Nielsen.

¹⁸⁴ American Immigration Council, 2024, The “Migrant Protection Protocols”: an Explanation of the Remain in Mexico Program, σ. 2.

¹⁸⁵ Συγκεκριμένα, το ζήτημα που είχε ανακύψει αφορούσε στη συμβατότητα της πράξης κατάργησης των συγκεκριμένων πρωτοκόλλων με το άρθρο 1225 του Νόμου για το Άσυλο, σύμφωνα με το οποίο «ο Γενικός Εισαγγελέας (Attorney General) μπορεί να επιστρέψει τον αιτούντα (alien όπως αναφέρεται στο κείμενο του νόμου) πίσω στη χώρα από την οποία έρχεται, μέχρι την εκδίκαση [της αίτησης ασύλου του]». Το Ανώτατο Δικαστήριο έκρινε ότι η κατάργηση των πρωτοκόλλων από τον τότε Υπουργό Mayorka ήταν συμβατή με τον νόμο, καθώς η διατύπωση καταλείπει διακριτική ευχέρεια στον Γενικό Εισαγγελέα και τη διοίκηση να επιστρέφουν ή να μην επιστρέφουν τον διερχόμενο αιτούντα. Βλ. US Supreme Court, 2022, 597 U. S., Biden vs. Texas, σ. 9.

εν λόγω κανόνα, αν είχαν ήδη υποβάλει αίτηση σε άλλη χώρα πριν τις ΗΠΑ και η αίτησή τους είχε απορριφθεί¹⁸⁶. Έτσι, η είσοδος στις ΗΠΑ μπορεί να γίνει μόνο από συγκεκριμένους λιμένες εισόδου (ports of entry), στους οποίους μάλιστα οι αιτούντες οφείλουν να κλείσουν πρώτα ραντεβού μέσω μιας συγκεκριμένης διαδικτυακής εφαρμογής¹⁸⁷.

1.3.1.2. Τα αρμόδια όργανα

Έστω, λοιπόν, ότι οι αιτούντες καταφέρουν να κλείσουν αυτό το πολυαναμενόμενο ραντεβού, το δεύτερο ερώτημα που καλούμαστε να απαντήσουμε είναι το τι καλούνται να πράξουν προκειμένου να υποβάλουν αίτηση ασύλου. Πρώτα απ' όλα, η αίτηση υποβάλλεται στο τμήμα εσωτερικής ασφάλειας (Department of Homeland Security, DHS) και συγκεκριμένα στην υπηρεσία για την ιθαγένεια και το άσυλο (US Citizenship and Immigration Service, UCIS)¹⁸⁸. Έπειτα, αν η αίτηση απορριφθεί, υπάρχει η δυνατότητα διοικητικής προσφυγής στο συμβούλιο προσφυγών αναφορικά με τη μετανάστευση (Board of Immigration Appeals, BIA)¹⁸⁹. Τέλος, κατά των αποφάσεων του- δευτεροβάθμιου- συμβουλίου χωρεί αίτηση ακύρωσης (judicial review)¹⁹⁰.

Ιδιαίτερο ρόλο στη συγκεκριμένη διαδικασία διαδραματίζει ο Γενικός Εισαγγελέας (Attorney General), ο οποίος δύναται, κατά το άρθρο 1158 του νόμου για τη μετανάστευση, να απελαύνει ο ίδιος αιτούντες άσυλο, αν κρίνει ότι αυτοί/ες προέρχονται από ασφαλή Τρίτη χώρα. Μάλιστα, η κρίση αυτή του Γενικού Εισαγγελέα είναι δικαστικά ανέλεγκτη¹⁹¹.

1.3.1.3. Ο καλά θεμελιωμένος φόβος δίωξης

Με την υποβολή, λοιπόν, της αίτησης, η διοίκηση των ΗΠΑ- αρχικά- και τα ομοσπονδιακά δικαστήρια- στη συνέχεια- θα εξετάσουν αν ο αιτών πληροί τις προϋποθέσεις προκειμένου να χαρακτηριστεί ως πρόσφυγας. Το δε βάρος της απόδειξης στην περίπτωση αυτή φέρει ο ίδιος ο αιτών, οφείλει δε εκείνος να προσκομίσει συγκεκριμένα στοιχεία που δικαιολογούν την υπαγωγή του στο καθεστώς του πρόσφυγα. Εν προκειμένω, όπως συμβαίνει τόσο στο δίκαιο

¹⁸⁶ Βλ. S.685 - Stopping Border Surges Act, άρθρο 202, το οποίο τροποποιεί το άρθρο 1158(b)(1)(A) του Νόμου για τη Μετανάστευση.

¹⁸⁷ Βλ. International Rescue Committee, 2024, Is it legal to cross the U.S. border to seek asylum?, ανάκτηση στις 28.09.2024 από <https://www.rescue.org/article/it-legal-cross-us-border-seek-asylum>.

¹⁸⁸ Βλ. άρθρο 1158 παρ. 1 INA.

¹⁸⁹ Βλ. BIA Practice Manual, 2022, Chapter 1.2., Function of the Board, σ. 5.

¹⁹⁰ Βλ. Άρθρο 1252 παρ. 1 INA.

¹⁹¹ Βλ. άρθρο 1158 INA παρ. 2 και 3, όπου συγκεκριμένα ορίζεται: “(1) Paragraph (1) shall not apply to an alien if the Attorney General determines that the alien may be removed, pursuant to a bilateral or multilateral agreement, to a country (other than the country of the alien's nationality or, in the case of an alien having no nationality, the country of the alien's last habitual residence) in which the alien's life or freedom would not be threatened on account of race, religion, nationality, membership in a particular social group, or political opinion, and where the alien would have access to a full and fair procedure for determining a claim to asylum or equivalent temporary protection, unless the Attorney General finds that it is in the public interest for the alien to receive asylum in the United States” και (2) No court shall have jurisdiction to review any determination of the Attorney General under paragraph (2).

του Ηνωμένου Βασιλείου όσο και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, μια αξιόπιστη κατάθεση εκ μέρους του αιτούντος ενδεχομένως και να αρκεί, αν είναι συνεκτική και δεν περιέχει λογικά κενά και αντιφάσεις¹⁹².

Στο δίκαιο των ΗΠΑ- όπου φυσικά η ερμηνεία που έχει θέσει το ΕΔΔΑ για τη σύμβαση της Γενεύης δεν ισχύει- πρόσφυγας θεωρείται αυτός που παρουσιάζει έναν σοβαρά θεμελιωμένο φόβο δίωξης (well- founded fear of persecution) αποκλειστικά και μόνο επειδή ανήκει σε μια από τις πέντε περιοριστικά αναφερόμενες κατηγορίες. Ειδικότερα, ο φόβος δίωξης πρέπει να ερείδεται στη φυλή, τη θρησκεία, την εθνικότητα, τη συμμετοχή σε μια συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα ή τις πολιτικές πεποιθήσεις του αιτούντος¹⁹³.

Επομένως, εν προκειμένω δεν ενδιαφέρει ο φόβος δίωξης γενικώς και αορίστως. Ίσα ίσα, ακόμα και να υπάρχει φόβος δίωξης, αν αυτός δεν οφείλεται στην ένταξη του αιτούντος σε μια από τις παραπάνω κατηγορίες, τότε η αίτηση ασύλου θα απορριφθεί. Έτσι, λ.χ., έχει κριθεί ότι αν ο αιτών είναι θύμα μιας εγκληματικής οργάνωσης ή μιας συμμορίας που δρα στη χώρα του (όπως συνέβη με τους αιτούντες που προέρχονταν από το Ελ Σαλβαδόρ, τους οποίους πραγματευτήκαμε στο προηγούμενο υποκεφάλαιο), τότε δεν εμπίπτει στον ορισμό του «πρόσφυγα», καθώς οι συγκεκριμένοι αιτούντες δεν διώκονται για κάποιον από τους στενά αναφερόμενους λόγους που αναφέρονται στον σχετικό νόμο για τη μετανάστευση¹⁹⁴.

Ανακύπτει εν προκειμένω το ζήτημα, αν η υπαγωγή του εκάστοτε αιτούντος σε μια από τις αναφερόμενες κατηγορίες κρίνεται κάθε φορά, ανάλογα με την περίπτωση (on a case-by-case basis) ή αν μπορεί να οριστεί άπαξ και διά παντός, ώστε εκ των προτέρων να αποκλείονται ορισμένοι αιτούντες (λ.χ. όσοι προέρχονται από Ισλαμικές χώρες, επειδή δεν θεωρούνται ως υπαγόμενοι σε μια από τις αριθμούμενες κατηγορίες). Επ' αυτού, το Ανώτατο Δικαστήριο των ΗΠΑ προκρίνει την κρίση ανά περίπτωση.¹⁹⁵

Τούτο, όμως, δεν σημαίνει ότι κάθε φορά που εξετάζεται κάποιος νέος αιτών άσυλο, η διοίκηση οφείλει να κρίνει εκ νέου αν λ.χ. τα θύματα μιας συμμορίας ανήκουν σε μια από τις αναφερόμενες κατηγορίες ή όχι. Εν προκειμένω, η διοίκηση δεσμεύεται από ένα ιδιότυπο προδεδικασμένο, καθώς όχι μόνο οι αποφάσεις των ομοσπονδιακών δικαστηρίων, αλλά και οι αποφάσεις του συμβουλίου προσφύγων (BIA) δεσμεύουν τη διοίκηση για τις μεταγενέστερες αποφάσεις της. Έτσι, λ.χ., αν κριθεί ότι οι γυναίκες αποτελούν μια ιδιαίτερη

¹⁹² Βλ. άρθρο 1158(b)(1)(B) INA.

¹⁹³ Βλ. άρθρο 1101 (42) INA.

¹⁹⁴ B. Soucek, 2021, Categorical confusion in asylum law. Florida Law Review, vol. 73(3), σ. 484.

¹⁹⁵ . INS v. Cardoza-Fonseca, 1987, 480 U.S. 421, σκ. 448. Στη συγκεκριμένη υπόθεση, το Ανώτατο Δικαστήριο θεώρησε ότι η ρύθμιση περί «ξεκάθαρης πιθανότητας» δίωξης από τη χώρα προέλευσης (clear probability) έπρεπε να αντικατασταθεί από ένα πιο ελαστικό κριτήριο, αυτό της «εύλογης πιθανότητας» (reasonable possibility). Βλ. C. Joppke, 1997, Asylum and State sovereignty: a comparison of the United States, Germany and Britain, Comparative Political Studies, vol. 30:259, σ. 269.

κοινωνική ομάδα και άρα εμπίπτουν σε μια από τις κατηγορίες του νόμου, τότε η κρίση αυτή δεσμεύει τη διοίκηση στις μεταγενέστερες αποφάσεις της, απαλλάσσοντάς την από το καθήκον να εξηγεί εκ νέου γιατί οι γυναίκες θεωρούνται ως μια συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα¹⁹⁶.

1.3.2. Το ζήτημα της ασφαλούς τρίτης χώρας

Ωστόσο, για να τεθεί σε λειτουργία ο παραπάνω μηχανισμός υπάρχει μια εκ των ων ουκ άνευ προϋπόθεση, ένας όρος του ενεργού, ο οποίος αν δεν τηρηθεί, τότε ο μηχανισμός δεν χρειάζεται να κοπιάσει προκειμένου να εξετάσει τις ειδικότερες προϋποθέσεις υπαγωγής του αιτούντος στο καθεστώς του πρόσφυγα. Η προϋπόθεση αυτή συνίσταται στην προέλευση ή μη του αιτούντος από μια ασφαλή τρίτη χώρα. Μάλιστα, η συγκεκριμένη προϋπόθεση δεν αποτελεί μια πρωτοτυπία του δικαίου των ΗΠΑ, προκειμένου να κάνουν ευκολότερη τη διαδικασία απέλασης των αιτούντων, αλλά συνίσταται σε μια πάγια διεθνή πρακτική, η οποία ερεϊδεται μέχρι και σε σημειώματα της Ύπατης Αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα¹⁹⁷.

Στο δίκαιο των ΗΠΑ και συγκεκριμένα στο άρθρο 1158(2)(Α) του νόμου για τη μετανάστευση, το ζήτημα τίθεται ως εξής: *«η παράγραφος (1) [η οποία αφορά στο δικαίωμα όσων προσέρχονται στις ΗΠΑ να αιτηθούν άσυλο] δεν εφαρμόζεται σε έναν αλλοδαπό εάν ο Γενικός Εισαγγελέας κρίνει ότι ο αλλοδαπός μπορεί να απομακρυνθεί, σύμφωνα με διμερή ή πολυμερή συμφωνία, σε χώρα (εκτός από τη χώρα της ιθαγένειας του αλλοδαπού ή, στην περίπτωση αλλοδαπού που δεν έχει ιθαγένεια, εκτός από τη χώρα της τελευταίας συνήθους διαμονής του) στην οποία η ζωή ή η ελευθερία του αλλοδαπού δεν θα απειλείται λόγω φυλής, θρησκείας, ιθαγένειας, συμμετοχής σε συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα ή πολιτικών πεποιθήσεων, και όπου ο αλλοδαπός θα έχει πρόσβαση σε πλήρη και δίκαιη διαδικασία για τον καθορισμό της αίτησης ασύλου ή ισοδύναμης προσωρινής προστασίας, εκτός εάν ο Γενικός Εισαγγελέας κρίνει ότι είναι προς το δημόσιο συμφέρον [ο αλλοδαπός] να λάβει άσυλο στις Ηνωμένες Πολιτείες»*. Όπως, μάλιστα, προαναφέρθηκε, η σχετική κρίση του Γενικού Εισαγγελέα είναι δικαστικά ανέλεγκτη.

Η ιδιαιτερότητα του δικαίου των ΗΠΑ έγκειται, στο σημείο αυτό, στην πρόβλεψη στην ίδια τη νομοθεσία περί συμφωνιών με τρίτες χώρες, βάσει των οποίων θα καθοριστεί εάν αυτές είναι ασφαλείς ή όχι. Η συγκεκριμένη, ωστόσο, παραδοχή μόνο βέβαιη δεν μπορεί να θεωρηθεί. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της κυβέρνησης Τραμπ, η οποία σύναψε σχετικές

¹⁹⁶ B. Soucek, 2021, ο.π., σ. 490.

¹⁹⁷ UNHCR, 1991, Background Note on the Safe Country Concept and Refugee Status, EC/SCP/68, ανάκτηση στις 28.09.2024 από <https://www.unhcr.org/publications/background-note-safe-country-concept-and-refugee-status>.

συμφωνίες με χώρες όπως η Γουατεμάλα¹⁹⁸ και το Ελ Σαλβαδόρ¹⁹⁹, ενώ αξιοσημείωτη είναι και η συμφωνία με το Μεξικό στο πλαίσιο της πολιτικής για τις επιστροφές αιτούντων εισερχόμενων από τα νότια σύνορα (“remain in Mexico policy”).²⁰⁰

Για τις συγκεκριμένες συμφωνίες συχνά εκφράζονται επιφυλάξεις και κυρίως ο εξής προβληματισμός: το γεγονός ότι μια χώρα έχει θεωρηθεί, βάσει μιας διεθνούς σύμβασης, ως ασφαλής, μόνο το γεγονός αυτό δεν συνεπάγεται αυτόματα ότι η συγκεκριμένη χώρα είναι στην πραγματικότητα ασφαλής. Ο Rabbani αναφέρεται στο εξής παράδειγμα: αν υποθέσουμε λ.χ. ότι κάποιος/α αναγκάζεται να εγκαταλείψει την Ονδούρα επειδή έχει στοχοποιηθεί από μια συμμορία, τότε υπάρχει ισχυρή πιθανότητα, αν ο άνθρωπος αυτός καταφέρει να φτάσει στις ΗΠΑ, να απελαθεί σε μια χώρα όπως η Γουατεμάλα, όπου επίσης παρατηρείται αυξημένη δράση συμμοριών. Ο λόγος πίσω από αυτόν τον ιδιότυπο φαύλο κύκλο δεν έγκειται παρά στο γεγονός ότι οι ΗΠΑ είχαν- επί Τραμπ- υπογράψει σχετική συμφωνία με τη Γουατεμάλα, όπως άλλωστε και με την Ονδούρα²⁰¹.

Ο Rabbani, χωρίς να είναι αναφανδόν κατά των συγκεκριμένων συμφωνιών, εισηγείται μια τροποποίηση του συγκεκριμένου άρθρου του INA, προκειμένου να «βοηθήσει» τον Γενικό Εισαγγελέα να λαμβάνει εμπεριστατωμένες αποφάσεις αναφορικά με την ασφάλεια ή μη της τρίτης χώρας. Συγκεκριμένα, κατά τον Rabbani, θα πρέπει να συνυπολογίζονται οι νόμοι και οι πρακτικές που ακολουθούνται στην «τρίτη χώρα», τις αναφορές διεθνών οργανισμών σχετικά με τη χώρα αυτή, το αν διασφαλίζει την προστασία συγκεκριμένων ευάλωτων ομάδων (όπως λ.χ. των παιδιών), το αν το σύστημα της χώρας αυτής μπορεί να αντέξει κι άλλους αιτούντες, το αν υπάρχει κίνδυνος ο αιτών να υποστεί επαναπροώθηση από τη χώρα αυτή και το αν θα υπάρχουν εγγυήσεις αναφορικά με την ασφάλειά του/της²⁰².

Κεφάλαιο 2: Το δίκαιο ασύλου του Ηνωμένου Βασιλείου

2.1. Ο ευρωπαϊκός πλουραλισμός

Μέχρι τώρα, έχουμε εξετάσει τα τεκταινόμενα σε ένα δίκαιο εκτός του ευρύτερου ευρωπαϊκού πλαισίου, όπου υφίσταται μεν ένας στοιχειώδης νομικός πλουραλισμός (οι κυβερνήσεις των

¹⁹⁸ Το οποίο υπογράφηκε στις 31 Μαΐου του 2019, βλ. US Department of homeland security, Fact Sheet, DHS Agreements with Guatemala Honduras and El Salvador, ανάκτηση στις 28.09.2024 από https://www.dhs.gov/sites/default/files/publications/19_1028_opa_factsheet-northern-central-america-agreements_v2.pdf.

¹⁹⁹ Το οποίο υπογράφηκε στις 20 Σεπτεμβρίου του 2019, βλ. US Department of Homeland Security, ο.π..

²⁰⁰ Για τη συγκεκριμένη πολιτική, σύμφωνη ήταν και η γνώμη της κυβέρνησης του Μεξικό, γεγονός που απασχόλησε μάλιστα και τα δικαστήρια της συγκεκριμένης χώρας. Βλ. το ρεπορτάζ του James Frederick, 2023, Top Mexican court to give new life to controversial Trump-era border policy, ανάκτηση στις 28.09.2024 από <https://www.theguardian.com/world/2023/oct/11/remain-in-mexico-supreme-court-border-policy-biden>.

²⁰¹ D. E. Rabbani, 2021, Redefining the Safe Third Country Exception of the Immigration and Nationality Act in the Wake of Trump, Brooklyn Law Review, vol. 86(3), σ. 1067.

²⁰² D. E. Rabbani, 2021, ο.π., σ. 1071.

ΗΠΑ θεωρούν ότι δεσμεύονται από τη Σύμβαση της Γενεύης και το Πρόσθετο Πρωτόκολλο του 1967), αλλά σε καμία περίπτωση τόσο έντονος όσο αυτός που καλούνται να αντιμετωπίσουν τα κράτη που υπάγονται στη δικαιοδοσία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ).

Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι οι διοικητικές αρχές του Ηνωμένου Βασιλείου, κατά την αξιολόγηση των αιτήσεων ασύλου, δεν χρειάζεται οπωσδήποτε να υπαγάγουν τον συγκεκριμένο αιτούντα σε μια από κάποιες πεπερασμένες κατηγορίες, αλλά αρκεί να διαπιστώσουν το γεγονός του «καλά θεμελιωμένου φόβου δίωξης» (well-founded fear of persecution)²⁰³. Αυτή η μη προσκόλληση σε συγκεκριμένες κατηγορίες διαφαίνεται και από τον – ιδιαίτερα αυστηρό όπως θα δούμε- νόμο του 2022 για την εθνικότητα και τα σύνορα (Nationality and Borders Act), ο οποίος παραπέμπει στη Συνθήκη της Γενεύης για τον ορισμό του πρόσφυγα²⁰⁴.

Θα ήταν, όμως, αφελές να πιστέψουμε ότι η επιρροή του ΕΔΔΑ είναι τόσο καθοριστική ώστε να καθιστά το δίκαιο του ασύλου του Ηνωμένου Βασιλείου περισσότερο φιλικό στους αιτούντες άσυλο ή, έστω, ελεύθερο από αποικιοκρατικές επιρροές. Όπως είδαμε, άλλωστε, και στην εισαγωγή της παρούσας, η Mayblin έχει παρατηρήσει τον αποικιοκρατικό χαρακτήρα του συγκεκριμένου δικαίου, με βάση τη στάση που επιφύλασσε το Ηνωμένο Βασίλειο απέναντι σε μετανάστες προερχόμενους από τις πρώην αποικίες²⁰⁵.

2.2. Η αποικιοκρατία στο δίκαιο ασύλου του Ηνωμένου Βασιλείου

Έχει παρατηρηθεί, λοιπόν, ήδη ότι η «σύγκρουση» μεταξύ φιλελευθερισμού και σωβινισμού (και αποικιοκρατίας) αποτελεί εγγενές στοιχείο του αγγλικού νομικού συστήματος, το οποίο ασκεί κυρίαρχη επιρροή στη νομοθεσία περί ασύλου. Η Αγγλία υπήρξε ο χώρος γέννησης της Magna Carta (1215) και της καινοτόμου Διακήρυξης των Δικαιωμάτων (Bill of Rights, 1689)²⁰⁶, χωρίς ωστόσο να επιδεικνύει την ίδια ευαισθησία εφαρμογής τους στις αποικίες της.

²⁰³ Η συγκεκριμένη στάση προκύπτει από την ιστοσελίδα της κυβέρνησης του Ηνωμένου Βασιλείου, όπου αναφέρεται ως πρόσφυγας όποιος/α υφίσταται δίωξη εξαιτίας «οποιοδήποτε λόγου τον/την θέτει σε κίνδυνο εξαιτίας της κοινωνικής, πολιτισμικής ή πολιτικής κατάστασης» στη χώρα από την οποία προέρχεται. Βλ. Gov.uk, Claim asylum in the UK, ανάκτηση στις 29.09.2024 από <https://www.gov.uk/claim-asylum/eligibility>.

²⁰⁴ Κατά τη διατύπωση του άρθρου 12 παρ. 2 περ. α' του Nationality and Borders Act (2022), πρόσφυγες θεωρούνται όσοι/ες έχουν φτάσει στο Ηνωμένο Βασίλειο προερχόμενοι/ες από χώρα όπου η ζωή ή η ελευθερία τους είχε τεθεί σε κίνδυνο, με την έννοια του άρθρου 1 της Σύμβασης για τους πρόσφυγες [δηλαδή της Σύμβασης της Γενεύης του 1951].

²⁰⁵ Βλ. υποσημείωση 17, L. Mayblin, 2017, ο.π., σ. 16.

²⁰⁶ L. G. Slyn, 2004, The Development of Human Rights in the United Kingdom, 28 Fordham Int'l L.J., σ. 479.

Εντούτοις, στις αρχές του 20^{ου} αιώνα και, ιδίως μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, οι άλλοτε κραταιές «Αυτοκρατορίες» φυλλορροούν²⁰⁷, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι η αποικιοκρατία, ως πολιτική αντίληψη, απουσιάζει από τις σύγχρονες νομικές εξελίξεις, ιδίως στον τομέα του ασύλου. Στη διελκυστίνδα, λοιπόν, μεταξύ φιλελευθερισμού και προστασίας των συνόρων, η πλάστιγγα γέρνει μάλλον προς τη δεύτερη.

Πράγματι, κατά τη διάρκεια της σταδιακής διάλυσης της «Βρετανικής Αυτοκρατορίας» και της αντικατάστασής της από την Κοινοπολιτεία, το Ηνωμένο Βασίλειο ακολουθεί μια όλο και πιο περιοριστική πολιτική ασύλου για τους αιτούντες άσυλο που προέρχονται από την Κοινοπολιτεία. Συγκεκριμένα, το τέλος του Β' Π.Π. βρήκε το Ηνωμένο Βασίλειο εξασθενημένο, με σημαντικές ανάγκες για νέο εργατικά χέρια. Η τότε πολιτική βασίστηκε στον Νόμο περί Βρετανικής Ιθαγένειας του 1948 (British Nationality Act, 1948), ο οποίος επέτρεπε την ανεμπόδιστη είσοδο στο Ηνωμένο Βασίλειο όλων των πολιτών της Κοινοπολιτείας²⁰⁸.

Ωστόσο, αυτή η εξέλιξη ενεργοποίησε, όπως παραδοσιακά συνέβαινε στον Αγγλικό χώρο, τα αποικιοκρατικά αντανάκλαστικά του τοπικού πληθυσμού, γεγονός που οδήγησε σε μακράν πιο περιοριστικούς νόμους. Ο Νόμος για τους Μετανάστες της Κοινοπολιτείας του 1962 (Commonwealth Immigrants Act 1962) προέβλεπε τη δυνατότητα απέλασης πολιτών προερχόμενων από την Κοινοπολιτεία, λόγω απόρριψης της αίτησής τους για άδεια εργασίας²⁰⁹. Έπειτα, ο εν λόγω Νόμος τροποποιήθηκε το 1968, θέτοντας πλέον ως όρο παραμονής στο Ηνωμένο Βασίλειο τον «στενό προγονικό σύνδεσμο» (*close ancestral link*). Πλέον, όσοι διέμεναν σε πρώην αποικίες δεν είχαν κατ' αρχήν το δικαίωμα εισόδου, εκτός αν αποδείκνυαν την άμεση καταγωγή τους από κάποιον πολίτη του Ηνωμένου Βασιλείου (όχι της Κοινοπολιτείας ή της Βρετανικής Αυτοκρατορίας)²¹⁰.

Τα συγκεκριμένα νομοθετήματα υπήρξαν η απαρχή των περιοριστικών πολιτικών που θα εφαρμόζονταν απέναντι σε μη Ευρωπαίους μετανάστες. Σημειωτέον ότι κατά τη δεκαετία του 1960, η Συνθήκη της Γενεύης και η ΕΣΔΑ δεν είχαν ακόμα κυρωθεί από το Ηνωμένο Βασίλειο. Τη δεκαετία του 1990, το Ηνωμένο Βασίλειο επικύρωσε τόσο τη Συνθήκη της Γενεύης το 1993 (με το Asylum and Immigration Appeal Act, 1993) όσο και την ΕΣΔΑ το 1998 (με το Human Rights Act, 1998). Συνεπώς, με δεδομένο ότι το Ηνωμένο Βασίλειο συνιστά ένα δυϊστικό

²⁰⁷ Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι η «Βρετανική Αυτοκρατορία» αντικαταστάθηκε από την «Κοινοπολιτεία», έναν διεθνή οργανισμό αυτόνομων κρατών, χωρίς καμία υποχρέωση μεταξύ τους, με μόνο κοινό την «βρετανική παράδοση» και τη συμβολική υποταγή στο Αγγλικό στέμμα.

²⁰⁸ V. Bevan, 1986, *The development of British Immigration Law*, Κεφ. 2 History, Routledge Library Editions, 1^η εκδ., σ. 116.

²⁰⁹ V. Bevan, ο.π., 1986, σ. 119.

²¹⁰ V. Bevan, ο.π., 1986, σ. 121.

νομικό σύστημα, μόνο από την κύρωση των εν λόγω διεθνών συμβάσεων και έπειτα, θα θεωρούνταν αυτές μέρος του εθνικού δικαίου²¹¹.

Η συμμετοχή δε του Ηνωμένου Βασιλείου αρχικά στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες και, μετέπειτα, στην Ευρωπαϊκή Ένωση αναμφίλεκτα άσκησε- μια ίσως ανεπιθύμητη- επιρροή στο δίκαιο του Ηνωμένου Βασιλείου αναφορικά με το άσυλο. Ειδικότερα, στην πρώτη φάση της διαμόρφωσης της κοινοτικής (πλέον ενωσιακής) πολιτικής για το άσυλο και την ελευθερία μετακίνησης των προσώπων, το Ηνωμένο Βασίλειο απουσίαζε, καθώς ούτε υπέγραψε τη Συνθήκη Σένγκεν (1985) ούτε εκχώρησε τη σχετική αρμοδιότητα στην Ε.Ε. στο πλαίσιο της Συνθήκης του Άμστερνταμ (1997). Έτσι, το Ηνωμένο Βασίλειο επιφύλαξε για τον εαυτό του το δικαίωμα να εφαρμόζει όποια νομοθετική πράξη της Ένωσης έκρινε ότι εξυπηρετεί καλύτερα την πολιτική του²¹², «επιλέγοντας τα καλύτερα στοιχεία από κάθε κόσμο» ("getting the best of two worlds")²¹³. Με τον τρόπο αυτό, έγινε εφικτή η ταύτιση του Ηνωμένου Βασιλείου με την Ευρωπαϊκή Ένωση αποκλειστικά και μόνο ως προς τις αυστηρότερες ρυθμίσεις αναφορικά με το άσυλο²¹⁴, όπως λ.χ. ο Κανονισμός Δουβλίνο²¹⁵.

Ωστόσο, η εν λόγω τακτική δεν απέδωσε τα αναμενόμενα. Η καμπάνια υπέρ του Brexit στηρίχθηκε εν πολλοίς στην άρνηση των πολιτών του Ηνωμένου Βασιλείου να συμμετέχουν στο Κοινό Ευρωπαϊκό Σύστημα Ασύλου και την επιθυμία τους να ασφαλίσουν περαιτέρω τα σύνορά τους από ανεπιθύμητους «παράνομους» μετανάστες²¹⁶. Εφόσον, μάλιστα, δεν επιτεύχθηκε μετα- Brexit συμφωνία μεταξύ Ευρωπαϊκής Ένωσης και Ηνωμένου Βασιλείου αναφορικά με το άσυλο και τη μετανάστευση, το τελευταίο χαράσσει πλέον τον δικό του δρόμο προς την αυστηροποίηση. Το νέο (από 2022) Nationality and Borders Act αποτελεί ένα ακόμα βήμα προς την περιστολή των δικαιωμάτων των αιτούντων άσυλο, περιορίζοντας όχι μόνο την

²¹¹ L. Schuster και J. Solomos, 2001, Asylum, Refuge and Public Policy: Current Trends and Future Dilemmas in the UK. Sociological Research Online, vol. 6(1), σ. 3.

²¹² Βλ. Συνθήκη του Άμστερνταμ (1997), άρθρο 4 του Πρωτοκόλλου για τη θέση του Ηνωμένου Βασιλείου και της Ιρλανδίας: *Το Ηνωμένο Βασίλειο ή η Ιρλανδία μπορούν ανά πάσα στιγμή μετά από τη θέσπιση μέτρου από το Συμβούλιο σύμφωνα με τον Τίτλο IIIα της Συνθήκης περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, να κοινοποιήσουν στο Συμβούλιο και την Επιτροπή την πρόθεσή τους να αποδεχτούν το εν λόγω μέτρο. Στην περίπτωση αυτή, εφαρμόζεται mutatis mutandis η διαδικασία που προβλέπεται στο άρθρο 5 Α, παράγραφος 3 της Συνθήκης περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας.*

²¹³ Πρόκειται για φράση του ηγέτη των Εργατικών, Toni Blair, ο οποίος διετέλεσε Πρωθυπουργός του Ηνωμένου Βασιλείου από τον Μάιο του 1997 έως τον Ιούνιο του 2007.

²¹⁴ A. Geddes, 2005, Getting the best of both worlds? Britain, the EU and Migration Policy, International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-), vol. 81(4), Britain and Europe: Continuity and Change, δημοσιεύτηκε από Oxford University Press, σ. 731.

²¹⁵ Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 604/2013 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 26ης Ιουνίου 2013 για τη θέσπιση των κριτηρίων και μηχανισμών για τον προσδιορισμό του κράτους μέλους που είναι υπεύθυνο για την εξέταση αίτησης διεθνούς προστασίας που υποβάλλεται σε κράτος μέλος από υπήκοο τρίτης χώρας ή από απάτριδα.

²¹⁶ E. H. Neidhardt, 2022, Post-Brexit EU–UK cooperation on migration and asylum: How to live apart, together, Discussion Paper, European Migration and Diversity Programme, σ. 3.

πιθανότητα αποδοχής της αίτησης, αλλά και τη δυνατότητα δικαστικής προσφυγής των αιτούντων.

2.3. Επιμέρους ζητήματα αναφορικά με το δίκαιο ασύλου του Ηνωμένου Βασιλείου

2.3.1. Ζητήματα δικαστικής και διοικητικής διαδικασίας

2.3.1.1. Η εκτίμηση της αξιοπιστίας του αιτούντος

Ακολουθώντας την ίδια πορεία με αυτή που ακολουθήσαμε και στην εξέταση του δικαίου των ΗΠΑ, θα ξεκινήσουμε από τη σκιαγράφηση της διαδικασίας που χρειάζεται να διέλθει κάποιος αιτών άσυλο προκειμένου να προσδιοριστεί το καθεστώς του ως δικαιούχου διεθνούς προστασίας. Πρώτα απ' όλα, αξίζει να ειπωθεί ότι, όπως συμβαίνει και στο δίκαιο των ΗΠΑ, ως προς την αξιολόγηση της αξιοπιστίας του αιτούντος σε επίπεδο Ηνωμένου Βασιλείου (*credibility assessment*), δίνεται έμφαση στην κρίση του διοικητικού οργάνου, ίσως περισσότερο από τις αποδείξεις που θα προσκομίσει ο αιτών²¹⁷.

Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο επί των Προσφυγών που ασκούνται κατά των Αποφάσεων επί Ασύλου (*Tribunal*), έχει κρίνει ότι μπορεί το διοικητικό όργανο, ακόμα και σε περίπτωση αντιφατικών αποδείξεων, να εκτιμήσει θετικά την αξιοπιστία του αιτούντος, με το αιτιολογικό ότι ο «κορμός» της ιστορίας που αφηγείται ο αιτών είναι αληθής²¹⁸. Βέβαια, η διακριτική ευχέρεια της διοίκησης έχει εν προκειμένω και μια αντίθετη όψη. Όπως ορίζουν οι κανόνες για τη μετανάστευση (*Immigration Rules*), αν το αποφασίζον όργανο καταλήξει ότι ο αιτών άσυλο για *οποιονδήποτε* λόγο δεν είναι αξιόπιστος, τότε η αίτησή του θα απορριφθεί²¹⁹.

Τούτο, όμως, δεν σημαίνει ότι δεν υπάρχουν κανόνες αναφορικά με το βάρος της απόδειξης που επωμίζεται ο αιτών. Ειδικότερα, ο αιτών οφείλει να αποδείξει ότι υπάρχει βάσιμη πιθανότητα (*reasonable degree of likelihood*) δίωξης, σε περίπτωση που αιτείται να αναγνωρισθεί ως πρόσφυγας, ή πραγματικός κίνδυνος βασανιστηρίων ή κακομεταχείρισης (*real risk of torture or ill treatment*), σε περίπτωση που αιτείται να θεωρηθεί δικαιούχος ανθρωπιστικής βοήθειας²²⁰. Μάλιστα, και σε νομοθετικό επίπεδο έχουν προσδιορισθεί ορισμένα μαχητά τεκμήρια, με βάση τα οποία μπορεί να κριθεί η έλλειψη αξιοπιστίας του αιτούντος, όπως η αδυναμία του να προσκομίσει κάποιο ταξιδιωτικό έγγραφο ή η

²¹⁷ Αυτό υποστηρίζει ο R. Thomas, 2006, *Assessing the Credibility of Asylum Claims: EU and UK Approaches Examined* European Journal of Migration and Law, vol. 8: Koninklijke Brill NV., σ. 92.

²¹⁸ *Secretary of State for the Home Department v Chiver* [1997] INLR 212, 220, όπως παραπέμπεται από τον R. Thomas, 2006, ο.π., σ. 83.

²¹⁹ Βλ. τον κανόνα 339, *Home Office Immigration Rules* ανάκτηση στις 29.09.2024 από <https://www.refworld.org/policy/legalguidance/ukho/2017/en/115667>.

²²⁰ *Sivakumaran v Secretary of State for the Home Department*, 1988, AC 958, ανάκτηση στις 29.09.2024 από <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/gbrhl/1987/en/41035>.

πλαστογραφία κάποιου τέτοιου εγγράφου ή η αδυναμία του να απαντήσει στις ερωτήσεις που τίθενται από το αποφασίζον όργανο²²¹.

Με βάση τα παραπάνω, παρατηρείται ήδη η πρακτική, ρεαλιστική χροιά των νομικών μεθόδων, η οποία αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι των Αγγλοσαξονικών Δικαίων. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, η Διοίκηση θα κρίνει *in concreto* την ιστορία του κάθε αιτούντος, χωρίς να υπακούει απαραίτητα σε γενικές ιδέες και δογματικές κατασκευές, εν αντιθέσει τα Ηπειρωτικά δίκαια²²². Πρόκειται για την έννοια που ο F. Schumacher περιγράφει ως πολιτικό συνταγματισμό, αντιπαραβάλλοντάς την με τον νομικό συνταγματισμό που επικρατεί στο δίκαιο της Γερμανίας. Βασικό χαρακτηριστικό δε το πολιτικού συνταγματισμού αποτελεί η ευρεία διακριτική ευχέρεια της διοίκησης²²³.

2.3.1.2. Η δυνατότητα δικαστικής και διοικητικής προσφυγής

Στη συνέχεια της διαδικασίας, σε περίπτωση απόρριψης της αίτησης ασύλου από το διοικητικό όργανο δίνεται μεν δυνατότητα άσκησης δικαστικής προσφυγής, αλλά υπό σημαντικούς πλέον περιορισμούς, οι οποίοι φαίνεται πως θα συνεχίσουν να αυξάνονται. Συγκεκριμένα, ο αιτών δύναται να ασκήσει προσφυγή μόνο κατά αποφάσεων που δεν έχουν χαρακτηριστεί ως προδήλως αβάσιμες ή απαράδεκτες. Η προσφυγή ασκείται στο Πρωτοβάθμιο Δικαστήριο (First Tier Tribunal), το οποίο θα προβεί σε μία κρίση ουσίας, αξιολογώντας συγκεκριμένα αν η διοικητική απόφαση αντίκειται στη Σύμβαση της Γενεύης (1951) ή στην ΕΣΔΑ, όπως έχει ενσωματωθεί στο δίκαιο του Ηνωμένου Βασιλείου με το Human Rights Act (1998).

Μάλιστα, προβλέπονται δύο είδη προσφυγής: η προσφυγή που αφορά στην άρνηση χορήγησης προστασίας (στην οποία εξετάζονται και λόγοι που αφορούν στην παραβίαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων) και η προσφυγή που αφορά μόνο στην παραβίαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων, δείγμα της αλληλοεπικάλυψης που χαρακτηρίζει τα διάφορα τμήματα του Αγγλοσαξονικού δικαίου²²⁴.

Αξιοσημείωτο είναι, επίσης, ότι η προσφυγή μπορεί κατ' αρχήν να ασκηθεί μόνο μετά την απέλαση και εκτός του Ηνωμένου Βασιλείου, ενώ κατ' εξαίρεση μπορεί να επιτραπεί η παραμονή του προσφεύγοντος, μετά από αίτηση στον αρμόδιο Υπουργό (Secretary of State). Έφεση κατά της απόφασης του Πρωτοβάθμιου Δικαστηρίου προβλέπεται έπειτα από άδεια είτε του ίδιου Δικαστηρίου (Tribunal), είτε, σε περίπτωση άρνησης, του Εφετείου (Court of

²²¹ Άρθρο 8 του Νόμου για το Άσυλο και τη Μετανάστευση, αναφορικά με τη μεταχείριση των αιτούντων (Asylum and Immigration (Treatment of Claimants, etc.) Act 2004).

²²² Ε. Μουσταΐρα, 2021, ο.π., σ. 59.

²²³ F. Schumacher, 2022, Legal and Political Constitutionalism in German and UK Asylum Law, Anglo- Ger. L.J., vol. 165, σ. 169.

²²⁴ Ε. Μουσταΐρα, 2021, ο.π., σ. 53.

Appeal) ή του Ανώτατου Δικαστηρίου της Σκωτίας (Court of Session), αν η πρωτοβάθμια απόφαση εξεδόθη στην Σκωτία²²⁵.

Σε περίπτωση, όμως, που η αίτηση απορριφθεί από το Home Office ως απαράδεκτη ή μετά από σχετική βεβαίωση του αρμόδιου Υπουργού (Secretary of State) ως προδήλως αβάσιμη²²⁶, ο αιτών στερείται εντελώς το δικαίωμα προσφυγής. Μέχρι και σήμερα, υπάρχει η εναλλακτική άσκησης Δικαστικής Αναθεώρησης στο Υψηλό Δικαστήριο (*High Court of Justice*), η οποία, όμως, δεν θα εξετάζει το αληθές ή μη των πραγματικών περιστατικών, αλλά μόνο για λόγους έλλειψης αρμοδιότητας, έλλειψης νόμιμης βάσης και πλημμελούς εφαρμογής των κανόνων που αφορούν στην διοικητική διαδικασία²²⁷.

Σημειωτέον ότι η Αίτηση Αναθεώρησης δεν μπορεί να αναστείλει την «επιστροφή» του αιτούντος, θα υποβληθεί δηλαδή ενώ ο αιτών βρίσκεται εκτός του Ηνωμένου Βασιλείου²²⁸. Φαίνεται δε ότι στόχος της Κυβέρνησης του Ηνωμένου Βασιλείου είναι να καταργηθεί η δυνατότητα Δικαστικής Αναθεώρησης για τις υποθέσεις ασύλου, σύμφωνα με τον υπό διαβούλευση Νόμο περί Δικαστικής Αναθεώρησης (Judicial Review Bill)²²⁹.

2.3.2. Το ζήτημα της ασφαλούς τρίτης χώρας

Αν και το το Ηνωμένο Βασίλειο κάνει χρήση της δυνατότητας σύναψης συμφωνίας περί ασφαλούς τρίτης χώρας²³⁰, προβαίνει και σε μια επιπλέον «πρωτοτυπία», η οποία τείνει να καταστεί συνήθης στο δικαίω του ασύλου τόσο της Ευρωπαϊκής Ένωσης όσο και του Ηνωμένου Βασιλείου. Πρόκειται, ειδικότερα, για την κατάρτιση ειδικού καταλόγου χωρών, οι οποίες τεκμαίρονται ως ασφαλείς, ακόμα και αν δεν έχει προηγηθεί σχετική μεταξύ τους συμφωνία²³¹.

Αν και δεν υιοθετείται η προσέγγιση του αμάχητου τεκμηρίου²³², είναι δηλαδή δυνατό κάποιος/α που προέρχεται από την «ασφαλή τρίτη χώρα» να θεωρηθεί ως πρόσφυγας, ο τρόπος διατύπωσης του κανόνα περί ασφαλούς τρίτης χώρας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι πρόκειται για μια ρύθμιση μάλλον αυστηρή. Ειδικότερα, έχει ήδη καταρτιστεί κατάλογος χωρών

²²⁵ Άρθρο 103, Nationality, Immigration and Asylum Act 2002.

²²⁶ Τροποποίηση που επήλθε με το άρθρο 28 του Nationality and Borders Act (2022).

²²⁷ Βλ. The British Institute of Human Rights, ανάκτηση στις 29.09.2024 από <https://www.bih.org.uk/get-informed/legislation/what-is-judicial-review>.

²²⁸ Home Office, 2023, Judicial reviews, injunctions and applications to the European Court of Human Rights: in relation to enforcement of immigration removal and deportation, Version 2.0., σ. 17.

²²⁹ Βλ. το ρεπορτάζ του H. Siddique, 2021, Law Society sounds warning against judicial review bill, ανάκτηση στις 29.09.2024 από <https://www.theguardian.com/law/2021/jul/21/law-society-sounds-warning-against-judicial-review-bill>.

²³⁰ Τέτοια, άλλωστε, είναι και η σύμβαση με τη Ρουάντα, η οποία υπογράφηκε τον Απρίλιο του 2022, βλ. A. H. Neidhardt, 2022, ο.π., σ. 11.

²³¹ Βλ. τις κατευθυντήριες γραμμές του Home Office, 2022, Inadmissibility: safe third country cases, version 7.0., σ. 11.

²³² Home Office, 2022, ο.π., σ. 12.

που θεωρούνται ασφαλείς²³³, ενώ οποιαδήποτε σύνδεση του αιτούντα με τις χώρες αυτές συνιστά αυτόματα λόγο να απορριφθεί η αίτησή του ως απαράδεκτη, με συνέπεια τη στέρηση του δικαιώματος προσφυγής²³⁴. Για τη θεμελίωση δε σύνδεσης μεταξύ του αιτούντα και της τρίτης χώρας αρκεί και η διέλευση από την εν λόγω χώρα, με την προϋπόθεση ότι θα ήταν εύλογο να προσδοκά κανείς από εκείνον να έχει υποβάλει αίτηση ασύλου στο κράτος διέλευσης²³⁵.

Κατ' αρχήν, λοιπόν, εφόσον διαπιστωθεί σύνδεση με ασφαλή χώρα καταγωγής ή ασφαλή τρίτη χώρα, η αίτηση θα απορριφθεί ως απαράδεκτη. Μόνο κατ' εξαίρεση, θα εξετασθεί η ουσία της αίτησης, όταν δηλαδή συντρέχουν εξαιρετικές προϋποθέσεις (exceptional circumstances), οι οποίες δικαιολογούν την εξέταση του αιτήματος²³⁶. Θα μπορούσε, εξάλλου, να παρατηρηθεί ότι η ανωτέρω κατ' εξαίρεση μόνο εξέταση, σε συνδυασμό με την έλλειψη δυνατότητας πραγματικής προσφυγής σε περίπτωση απαραδέκτου, καθώς και με την επικείμενη κατάργηση της Αίτησης Αναθεώρησης αναφορικά με το άσυλο, θα καταστήσει ιδιαίτερα δυσχερή την αποδοχή αίτησης ασύλου αιτούντων που διήλθαν ή κατάγονται από χώρα ενσωματωμένη στον κατάλογο.

Κεφάλαιο 3: Το δίκαιο ασύλου της Ευρωπαϊκής Ένωσης

3.1. Το τελευταίο πλουραλιστικό σκαλοπάτι

Στο τελευταίο στάδιο της ανάλυσής μας, θα αναφερθούμε στο οιονεί εναρμονισμένο σύστημα ασύλου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το οποίο είναι ταυτόχρονα και δέκτης πλουραλιστικών επιρροών (μέσω της συμπερίληψης στις ιδρυτικές συνθήκες της Συνθήκης του 1951 και της ΕΣΔΑ) και πομπός, καθώς η νομοθεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης πρέπει είτε να ενσωματωθεί (στην περίπτωση των οδηγιών) είτε να εφαρμοστεί (στην περίπτωση των κανονισμών) στα κράτη μέλη.

Σε αντίθεση με τα δύο παραπάνω εξεταζόμενα κράτη, η Ε.Ε., ως μια *suí generis* ένωση κρατών, έχει από την ίδρυση της υιοθετήσει έναν φιλελεύθερο προσανατολισμό, αποσκοπώντας ήδη από την ίδρυσης της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας στην ειρήνη και στην εδραίωση της δημοκρατίας στον ευρωπαϊκό χώρο. Μάλιστα, χαρακτηριστικό στοιχείο της Ένωσης αποτελεί διαχρονικά η επικοινωνία με άλλους διεθνείς οργανισμούς και η ενσωμάτωση διεθνών συμβάσεων στις ιδρυτικές της συνθήκες. Ήδη, από τη *Συνθήκη περί Ιδρύσεως της ΕΟΚ* υπάρχει αναφορά στην τήρηση από την Ένωση των επιταγών του Χάρτη Ηνωμένων Εθνών.

²³³ Βλ άρθρο 80ΑΑ του Nationality, Immigration and Asylum Act (2002).

²³⁴ Άρθρο 80Β παρ. 1 του Nationality and Borders Act (2022).

²³⁵ Άρθρο 80Β παρ. 4 του Nationality and Borders Act (2022).

²³⁶ Άρθρο 80Β παρ. 7 του Nationality and Borders Act (2022).

Αποτέλεσε δε- και συνεχίζει να αποτελεί- πάγια επιδίωξη της Ε.Ε. να συμμετάσχει ως συμβαλλόμενο μέρος στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και το Συμβούλιο της Ευρώπης, ενώ, όπως θα δούμε, το ΔΕΕ λαμβάνει σοβαρά υπόψη τις αποφάσεις του ΕΔΔΑ στη διαμόρφωση της νομολογίας του. Η Συνθήκη της Λισαβώνας υπήρξε ένα ακόμη, πιο τολμηρό, βήμα φιλελευθεροποίησης · ο ήδη (από τις 7 Δεκεμβρίου 2000, κατά τη διάρκεια του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της Νίκαιας) διακηρυχθείς Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε. απέκτησε την ίδια νομική ισχύ με τις Συνθήκες της Ε.Ε., ενώ σύμφωνα με το άρθρο 78 παρ. 1 ΣΛΕΕ η Ε.Ε. έχει συντρέχουσα αρμοδιότητα στον τομέα του ασύλου, η υιοθετηθείσα από την Ένωση πολιτική πρέπει οπωσδήποτε να συμβαδίζει με τη Συνθήκη της Γενεύης²³⁷.

Ειδικότερα, στον τομέα του Ασύλου, με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ θεσπίστηκε η διακηρυκτικού χαρακτήρα διάταξη, με την οποία η πολιτική μετανάστευσης και ασύλου χαρακτηρίστηκε ως «θέμα κοινού ενδιαφέροντος», ενώ με τη Συνθήκη του Άμστερνταμ θεσπίστηκε ρητά η αρμοδιότητα της Ένωσης να θεσπίζει *συνοδευτικά μέτρα για τους ελέγχους στα εξωτερικά σύνορα, το άσυλο και τη μετανάστευση*²³⁸.

Περαιτέρω, με το άρθρο 61 της Συνθήκης του Άμστερνταμ υιοθετήθηκε ο χαρακτηρισμός της Ένωσης ως «Χώρου Ελευθερίας, Δικαιοσύνης και Ασφάλειας». Εκείνη δε την περίοδο, είχε φανεί ότι η πολιτική που επρόκειτο να ασκηθεί στον τομέα του ασύλου θα είχε φιλελεύθερα χαρακτηριστικά, εστιάζοντας στα δικαιώματα των αιτούντων άσυλο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν τα συμπεράσματα που διατυπώθηκαν έπειτα από τη Σύνοδο του Τάμπερε, τα οποία έδιναν έμφαση στις διεθνείς υποχρεώσεις της Ε.Ε. με βάση τη Συνθήκη της Γενεύης, την ανάγκη θέσπισης ελάχιστων κριτηρίων (minimum standards) υποδοχής των αιτούντων, με στόχο μια «ανοιχτή και ασφαλή Ευρωπαϊκή Ένωση». Πάντως, ακόμα και σε αυτά τα «φιλελεύθερα» συμπεράσματα, τα οποία ανάγουν την προστασία των δικαιωμάτων των αιτούντων άσυλο ως βασική προτεραιότητα, τίθεται ως στόχος η κοινή φύλαξη των εξωτερικών συνόρων της Ε.Ε. και η καταπολέμηση των δικτύων διακινητών²³⁹.

²³⁷ Συγκεκριμένα, το άρθρο 78 παρ. 1 ΣΛΕΕ ορίζει: *Η Ένωση αναπτύσσει κοινή πολιτική στους τομείς του ασύλου, της επικουρικής προστασίας και της προσωρινής προστασίας με στόχο να παρέχεται το κατάλληλο καθεστώς σε οποιοδήποτε υπήκοο τρίτης χώρας χρήζει διεθνούς προστασίας και να εξασφαλίζεται η τήρηση της αρχής της μη επαναπροώθησης. Η πολιτική αυτή πρέπει να συνάδει με τη Σύμβαση της Γενεύης της 28ης Ιουλίου 1951 και με το Πρωτόκολλο της 31ης Ιανουαρίου 1967 περί του καθεστώτος των προσφύγων, καθώς και με άλλες συναφείς συμβάσεις.*

²³⁸ Βλ. Άρθρο 61α για τη ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας.

²³⁹ Βλ. Συμπεράσματα της Προεδρίας, Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Τάμπερε, 15 και 16 Οκτωβρίου 1999, ανάκτηση στις 29.09.2024 από <https://www.consilium.europa.eu/media/21052/91400.pdf>.

3.2. Η ratio της αυστηρότητας

Δεν είναι, λοιπόν, παράδοση η σύνδεση στη Συνθήκη της Λισαβώνας (2009) της απουσίας εσωτερικών συνόρων αφενός και του αυστηρού ελέγχου των εξωτερικών συνόρων αφετέρου. Έτσι, η Ένωση *εξασφαλίζει την απουσία ελέγχων των προσώπων στα εσωτερικά σύνορα και αναπτύσσει κοινή πολιτική στους τομείς του ασύλου, της μετανάστευσης και του ελέγχου των εξωτερικών συνόρων [...]*. Περαιτέρω, ο όρος «συνοδευτικά μέτρα» της Συνθήκης του Άμστερνταμ (1997) αντικαθίσταται από τον όρο «κοινή πολιτική», ως αναγκαία και αναπόδραστη για κάποιους συνέπεια της κατάργησης των εσωτερικών συνόρων²⁴⁰, καταδεικνύοντας την πρόθεση της Ένωσης για σταδιακή ενοποίηση του δικαίου περί ασύλου.

Φαίνεται, λοιπόν, ότι ακόμα και σε ενωσιακό πλαίσιο εμφιλοχωρεί η ανάγκη προστασίας των κοινών- πλέον- εξωτερικών συνόρων. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, η ανάγκη αυτή δεν προκύπτει από κάποια σοβινιστική ή αποικιοκρατική ιδιορρυθμία, αλλά από την ίδια τη φύση της ενιαίας εσωτερικής αγοράς. Όπως έχει ρητά επισημάνει η Επιτροπή, στο πλαίσιο της υπόθεσης *Wijzenbeek*, το κόστος της κοινής αγοράς, χωρίς σύνορα, είναι τα «ειδικά κοινοτικά μέτρα στα εξωτερικά σύνορα [...], ώστε τα Κράτη Μέλη να μη χρειαστεί να αντιμετωπίσουν την είσοδο μη επιθυμητών αλλοδαπών προερχόμενων από κράτη μη μέλη της ΕΚ, οι οποίοι χρησιμοποίησαν Κράτη Μέλη για να διασχίσουν ελεύθερα τα σύνορα»²⁴¹. Το σκεπτικό αυτό, μάλιστα, είχε δεχθεί και το (τότε) ΔΕΚ, ότι δηλαδή εφόσον την περίοδο εκείνη δεν υπήρχε πλήρης εναρμόνιση ως προς τον έλεγχο των εξωτερικών συνόρων, κάθε Κράτος Μέλος είχε δικαίωμα να ελέγχει όσους διέρχονται των εθνικών του συνόρων²⁴². Και πάλι, λοιπόν, παρουσιάζεται ως προϋπόθεση της ενιαίας εσωτερικής αγοράς ο αυστηρός έλεγχος των εξωτερικών συνόρων.

Η αύξηση των προσφυγικών ροών το 2015, όπως και η σταδιακή επάνοδος του μεταναστευτικού ζητήματος σήμερα δημιούργησαν την ανάγκη θέσπισης μιας Κοινής Ενωσιακής Πολιτικής για το Άσυλο, η οποία θα περιλαμβάνει στοιχεία μεγαλύτερης ενοποίησης. Μέχρι και σήμερα, η πλειονότητα των νομοθετικών μέτρων που λαμβάνει η Ε.Ε. έχουν τη μορφή οδηγιών, με τα Κράτη Μέλη να διατηρούν έναν βαθμό διακριτικής ευχέρειας, προκειμένου να εφαρμόζουν τους ενωσιακούς κανόνες με γνώμονα τα ιδιαίτερα εθνικά τους χαρακτηριστικά²⁴³.

²⁴⁰ H. Toner, 2014, *The Lisbon Treaty and the Future of European Immigration and Asylum Law*, στο συλλογικό έργο *EU Migration Law, Collected Courses of the Academy of European Law*, Oxford University Press, σ. 21.

²⁴¹ C- 378/97, *Wijzenbeek*, ECR I-6207, σκ. 28.

²⁴² C- 378/97, *Wijzenbeek*, ο.π., σκ. 43.

²⁴³ A. Vatta, 2017, *The EU Migration Policy: between Europeanization and Re-Nationalization*, στο συλλογικό *Serena Baldin, Moreno Zago, Europe of Migrations: Policies, Legal Issues and Experiences*, Trieste, EUT Edizioni Università di Trieste, σ. 17.

Ωστόσο, εν έτει 2024, η Ε.Ε. βρίσκεται στο κατώφλι της υιοθέτησης ενός νέου, ενοποιημένου, Κοινού Ευρωπαϊκού Συστήματος Ασύλου, δηλαδή πέντε (5) Κανονισμών οι οποίοι πρόκειται να αποτελέσουν τον κορμό της νομοθεσίας περί ασύλου για κάθε κράτος- μέλος²⁴⁴. Πρόκειται για τον Κανονισμό Διαλογής (screening regulation), τον Κανονισμό Eurodac, τον Κανονισμό για τις διαδικασίες ασύλου, τον Κανονισμό για τη Διαχείριση του Ασύλου και της Μετανάστευσης και τον Κανονισμό για τη Διαχείριση Κρίσεων και Έκτακτων Περιστάσεων²⁴⁵. Αν και η δύναμη θέσπισης της αναφερόμενης ως «υποχρεωτικής ρήτρας αλληλεγγύης» θεωρήθηκε από πολλούς²⁴⁶ ως μια θετική εξέλιξη, ιδίως για την ελάφρυνση του Ευρωπαϊκού Νότου από την αυξημένη μεταναστευτική πίεση, οι προτεινόμενες ρυθμίσεις μάλλον θα αυστηροποιούν το ισχύον πλαίσιο²⁴⁷, ιδίως ενόψει της συμφωνίας Κοινοβουλίου και Συμβουλίου ως προς την κατεύθυνση της προτεινόμενης πολιτικής, προσομοιάζοντας σε κάποια σημεία και με το βρετανικό Nationality and Borders Act (2022). Τούτο, μάλιστα, αποτελεί τομή, καθώς το δίκαιο της Ε.Ε. φάνηκε ως προς το ζήτημα αυτό επιεικέστερο σε όλα τα επίπεδα σε σχέση με το αντίστοιχο του Ηνωμένου Βασιλείου, ακόμα και κατά την περίοδο που το Ηνωμένο Βασίλειο ήταν ακόμα μέλος της Ένωσης.

3.3. Επιμέρους ζητήματα αναφορικά με το δίκαιο ασύλου της Ευρωπαϊκής Ένωσης

3.3.1. Ζητήματα διαδικασίας

Εκκινώντας από το ζήτημα της εκτίμησης των αποδείξεων και της αξιοπιστίας του αιτούντος, στον συγκεκριμένο τομέα, το δίκαιο της Ε.Ε. ακολουθεί μια προσέγγιση που προσομοιάζει περισσότερο με αυτή των Ηπειρωτικών δικαίων και του νομικού συνταγματισμού, κατά Schumacher²⁴⁸. Συγκεκριμένα, εναπόκειται στον αιτούντα το βάρος της απόδειξης των ισχυρισμών που περιέχονται στην αίτησή του. Σε περίπτωση που δεν μπορεί να προσκομίσει τα απαραίτητα στοιχεία, μόνο τότε προβλέπεται κρίση του διοικητικού οργάνου επί της αξιοπιστίας του. Μάλιστα, η εν λόγω κρίση δεν αρκεί για την αποδοχή της αίτησης, αλλά πρέπει

²⁴⁴ Στις 20 Δεκεμβρίου 2023, επήλθε σχετική συμφωνία μεταξύ Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και Συμβουλίου. Βλ. σχετικά στην ιστοσελίδα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, ανάκτηση στις 29.09.2024 από <https://www.consilium.europa.eu/el/policies/eu-migration-policy/eu-migration-asylum-reform-pact/timeline-migration-and-asylum-pact/>.

²⁴⁵ Βλ. σχετικά στην ιστοσελίδα της Επιτροπής, ανάκτηση στις 29.09.2024 από https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/new-pact-migration-and-asylum_en.

²⁴⁶ Βλ. τις δηλώσεις της Προέδρου του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, Ρομπέρτα Μετσόλα: *Σήμερα είναι μια πραγματικά ιστορική ημέρα, καθώς καταφέραμε να υλοποιήσουμε το Σύμφωνο για τη Μετανάστευση και το Άσυλο, ίσως τη σημαντικότερη νομοθετική δέσμη αυτής της νομοθετικής περιόδου*. Ανάκτηση στις 29.09.2024 από <https://www.europarl.europa.eu/news/el/press-room/20231214IPR15929/asulo-kai-metanasteusi-sumfonia-gia-perissoteri-allileggi-epimerismo-euthunon>.

²⁴⁷ Γι' αυτό κι έχει εγείρει αντιδράσεις Μη Κυβερνητικών Οργανισμών και της Διευθύντριας της Διεθνούς Αμνηστίας στην Ε.Ε., Eva Geddie. Βλ. το ρεπορτάζ της L. O' Carroll, 2023, EU migration package risks racial profiling and discrimination, NGOs say, ανάκτηση στις 29.09.2024 από <https://www.theguardian.com/world/2023/dec/06/eu-migration-package-risks-racial-profiling-and-discrimination-ngos-say>.

²⁴⁸ Βλ. υποσημείωση 222, F. Schumacher, 2022, ο.π., σ. 169.

να συνοδεύεται και από την πραγματική προσπάθεια του αιτούντος να τεκμηριώσει την αίτησή του, ενώ οι δηλώσεις του δεν είναι αντιφατικές, θεωρούνται συνεπείς και ευλογοφανείς²⁴⁹.

Επιπλέον, αναφορικά με το ζήτημα της άσκησης προσφυγής ενάντια στην απόφαση περί της αίτησης ασύλου, σε επίπεδο Ε.Ε., οι προβλέψεις αναφορικά με τις σχετικές διαδικασίες φαίνονται- προς το παρόν- επιεικέστερες από το δίκαιο του Ηνωμένου Βασιλείου, μάλλον προσομοιάζοντας στο δίκαιο των ΗΠΑ, όπου το ανέλεγκτο είναι μάλλον η εξαίρεση παρά ο κανόνας. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με την ισχύουσα Οδ. 2013/32/Ε.Ε. αναφορικά με τις διαδικασίες ασύλου, προβλέπεται δικαίωμα άσκησης πραγματικής προσφυγής σε κάθε περίπτωση, ήτοι και όταν αφορά σε απαράδεκτη ή προδήλως αβάσιμη αίτηση²⁵⁰.

Μόνη συνέπεια του προδήλως αβάσιμου ή απαράδεκτου αποτελεί η υποχρέωση άσκησης της προσφυγής εκτός Ε.Ε., εκτός αν το επιληφθέν Δικαστήριο κρίνει διαφορετικά²⁵¹. Η συγκεκριμένη διαδικασία προβλέπεται να συνεχίσει να ισχύει, καθώς περιλαμβάνεται και στην πρόταση Κανονισμού της Επιτροπής αναφορικά με τις διαδικασίες ασύλου²⁵².

3.3.2. Το ζήτημα της ασφαλούς τρίτης χώρας

Το ζήτημα της ασφαλούς τρίτης χώρας αποτελεί τον συνδυαστικό κρίκο μεταξύ των δικαιών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του Ηνωμένου Βασιλείου, για το διάστημα κατά το οποίο το Ηνωμένο Βασίλειο ήταν ακόμη μέλος της Ε.Ε.. Καθοριστική εν προκειμένω υπήρξε η απόφαση του Δικαστηρίου της Ε.Ε. (C-411/10 και C-493/10) N.S. κατά Secretary of State for the Home Department. Συγκεκριμένα, ο N.S., Αφγανός υπήκοος, υπέβαλε αίτηση ασύλου στο Ηνωμένο Βασίλειο, ενώ προηγουμένως είχε διέλθει από την Ελλάδα χωρίς να υποβάλει όμως αίτηση.

Στο Ηνωμένο Βασίλειο η αίτησή του απορρίφθηκε ως προδήλως αβάσιμη, σύμφωνα με το τότε νομοθετικό καθεστώς²⁵³, γεγονός που του στερούσε, όπως είδαμε, το δικαίωμα να ασκήσει προσφυγή ουσίας στο Πρωτοβάθμιο Δικαστήριο (First Tier Tribunal). Η μόνη δικαστική οδός πλέον για τον N.S. ήταν αυτή της Αίτησης Αναθεώρησης, η οποία επίσης απορρίφθηκε, με το σκεπτικό ότι τεκμαίρεται αμάχητα ότι ένα Κράτος Μέλος της Ε.Ε. σέβεται το διεθνές δίκαιο περί ασύλου, την ΕΣΔΑ, καθώς και τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε.. Ο N.S. άσκησε έφεση κατά της ανωτέρω απόφασης στο Δικαστήριο Εφέσεων (Court of

²⁴⁹ Άρθρο 4 παρ. 5 Οδ. 2011/95/ΕΕ σχετικά με τις απαιτήσεις για την αναγνώριση των υπηκόων τρίτων χωρών ή των απάτριδων ως δικαιούχων διεθνούς προστασίας, για ένα ενιαίο καθεστώς για τους πρόσφυγες ή για τα άτομα που δικαιούνται επικουρική προστασία και για το περιεχόμενο της παρεχόμενης προστασίας.

²⁵⁰ Άρθρο 46 παρ. 1, Οδ. 2013/32/ΕΕ.

²⁵¹ Άρθρο 46 παρ. 6, Οδ. 2013/32/ΕΕ.

²⁵² Άρθρα 53 και 54 της από 13/7/2016 πρότασης της Επιτροπής, COM(2016) 467, καθώς και της από 17/11/2021 επικαιροποιημένης πρότασης του Συμβουλίου, αρ. 13884/2021.

²⁵³ Σήμερα θα απορριπτόταν ως απαράδεκτη (inadmissible), σύμφωνα με το άρθρο 80ΑΑ του Immigration and Asylum Act 2002.

Appeal), το οποίο υπέβαλε προδικαστικά ερωτήματα στο ΔΕΕ επί του θέματος του μαχητού ή αμάχητου τεκμηρίου περί ασφαλούς τρίτης χώρας²⁵⁴.

Το ΔΕΕ, λαμβάνοντας υπόψη τη νομολογία του ΕΔΔΑ και, ειδικότερα, την απόφαση M.S.S. κατά Βελγίου και Ελλάδας, με την οποία χαρακτηρίστηκε ως παράνομη η μεταφορά αιτούντα άσυλο στην Ελλάδα στο πλαίσιο του Κανονισμού του Δουβλίνου²⁵⁵, καθώς κρίθηκε ότι η Ελλάδα δεν είναι σε καμία περίπτωση ασφαλής τρίτη χώρα και ως εκ τούτου μπορεί να πιθανολογείται βάσιμα εξευτελιστική μεταχείριση του αιτούντα λόγω της συγκεκριμένης επιστροφής²⁵⁶. Έτσι, το ΔΕΕ αναγνώρισε ένα ρήγμα στην αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης, η οποία υπαγορεύει στα Κράτη Μέλη να μην είναι καχύποπτα απέναντι στα υπόλοιπα, ως προς το εάν τηρούν τις επιταγές του ενωσιακού- και όχι μόνο- δικαίου αναφορικά με τα δικαιώματα των προσφύγων²⁵⁷.

Έτσι, κατά το Δικαστήριο, σε περίπτωση κατά την οποία υφίσταται σοβαρός κίνδυνος συστημικών πλημμελειών όσον αφορά τη διαδικασία χορήγησης ασύλου και τις συνθήκες υποδοχής των αιτούντων άσυλο στο υπεύθυνο κράτος μέλος, συνεπαγόμενος την απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση, κατά την έννοια του άρθρου 4 του Χάρτη αλλά και του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ, των αιτούντων άσυλο που μεταφέρονται στην επικράτεια αυτού του Κράτους Μέλους, η μεταφορά αυτή αντιβαίνει στο ενωσιακό δίκαιο²⁵⁸.

Πράγματι, στο πλαίσιο του δικαίου της Ε.Ε., δεν υφίσταται αμάχητο τεκμήριο περί της ασφάλειας μιας χώρας, ακόμα και ευρωπαϊκής. Ειδικότερα, στην Οδ. 2013/32/Ε.Ε. εντοπίζεται τόσο η έννοια της ασφαλούς χώρας καταγωγής όσο και της ασφαλούς τρίτης χώρας, ήτοι της χώρας από την οποία διέρχεται ο αιτών, προκειμένου να φτάσει στο κράτος όπου τελικά υποβάλλει την αίτηση ασύλου. Παρ' ότι, σύμφωνα με τα άρθρα 36 και 37 της Οδ. 2013/32/Ε.Ε. για τις διαδικασίες ασύλου, τα Κράτη Μέλη μπορούν να καθορίζουν τα ίδια καταλόγους αναφορικά με το ποιες χώρες θεωρούν τα ίδια ασφαλείς, με μόνη ενωσιακή υποχρέωση την κοινοποίηση του καταλόγου στην Επιτροπή.

Ωστόσο, το τεκμήριο που θεσπίζει ο εν λόγω κατάλογος είναι, όπως και στην περίπτωση του Ηνωμένου Βασιλείου, μαχητό και δεν θίγει σε καμία περίπτωση την ανάγκη εξατομικευμένης κρίσης της αίτησης ασύλου και, κυρίως, εάν και κατά πόσον μια χώρα είναι ασφαλής για τον συγκεκριμένο αιτούντα. Εξάλλου, η Πρόταση Κανονισμού επί των Διαδικασιών Ασύλου αποσκοπεί να ενοποιήσει τους καταλόγους ασφαλών χωρών καταγωγής και ασφαλών τρίτων χωρών σε έναν ενιαίο ευρωπαϊκό κατάλογο, ενώ πλέον η υιοθέτηση της έννοιας των ασφαλών

²⁵⁴ ΔΕΕ, C-411/10 και C-493/10, N.S. κατά Secretary of State for the Home Department, 21/12/2011, σκ. 34- 50.

²⁵⁵ Τότε ήταν ακόμα εν ισχύ ο Κανονισμός 343/2002.

²⁵⁶ ΕΔΔΑ, απόφαση της 21ης Ιανουαρίου 2011, M. S. S. κατά Βελγίου και Ελλάδας, §§ 358, 360 και 367.

²⁵⁷ ΔΕΕ, C-411/10 και C-493/10, ο.π., σκ. 79.

²⁵⁸ ΔΕΕ, C-411/10 και C-493/10, ο.π., σκ. 86.

τρίτων χωρών δεν θα αποτελεί μια απλή δυνατότητα των κρατών μελών, η οποία απλά προβλέπεται υπό τη μορφή Οδηγίας, αλλά γνώμονα μιας κοινής διαδικασίας ασύλου, η οποία θα έχει άμεση εφαρμογή και άμεσο αποτέλεσμα σε όλα τα κράτη μέλη²⁵⁹.

Επίλογος

Στην «άλλη όψη της ελπίδας» (2017), ο σκηνοθέτης Άκι Καουρισμάκι διηγείται την ιστορία ενός Σύρου πρόσφυγα, ο οποίος κατορθώνει να φτάσει στη Φινλανδία ανακαταμένος με το εμπόρευμα ενός πλοίου, υποβάλει αίτηση ασύλου και τελικά καταλήγει να δουλεύει παράνομα σε ένα εστιατόριο και να καταδιώκεται από μια φασιστική ομάδα. Τελικά δεν καταφέρνει να ξεφύγει, αφού ο επικεφαλής αυτής της ομάδας καταφέρνει να τον πυροβολήσει στο κεφάλι. Τα τελευταία λόγια που ακούει ο Σύρος και πιστός ισλαμιστής πρόσφυγας είναι τα εξής: «καλά να πάθεις, παλιο- Εβραίε».

Με το διακριτικό χιούμορ του, ο Καουρισμάκι αφηγείται μια ιστορία με το ίδιο περιεχόμενο με την παρούσα διπλωματική. Και στις δύο ενότητες που εξετάστηκαν, παρατηρούμε μια κοινή συνισταμένη μεταξύ των μειονοτήτων- που ήδη έχουν παγιωθεί σε ένα Δυτικό έθνος κράτος- και των αιτούντων άσυλο- που χτυπούν την πόρτα ενός Δυτικού έθνους κράτους. Αμφότερες οι νομοθεσίες που αφορούν σε αυτές τις δύο κατηγορίες ανθρώπων έχουν ως βάση, μεταξύ άλλων, ένα αίσθημα αποικιοκρατικής υπεροχής και, αρκετές φορές, δομικής άγνοιας για τους «ξένους» που έτυχε να υπάρχουν εντός των «δικών μας» συνόρων.

Από τους Ρομά, οι οποίοι έτυχε να φέρουν στις πλάτες τους μια ιστορία διαρκούς μετανάστευσης, και τους Σάμι, τους ιθαγενείς που κατά βάση δεν αναγνωρίζονται ως ιθαγενείς, έως τους Αμερικάνους ιθαγενείς, παρατηρείται η τάση επιβολής μέσω της αυτούσιας μεταφύτευσης των «δικών μας» μέτρων και σταθμών. Στα ευρωπαϊκά κράτη, δεν υφίσταται καν συζήτηση για επίσημη αναγνώριση του δικαίου των Ρομά, ενώ η διαφυγή των Σάμι από τα βάνουσα καθεστώτα αφομοίωσης είναι ιδιαίτερα πρόσφατη, καθώς η εγκατάλειψη των εν λόγω πολιτικών χρονολογείται στο τελευταίο τέταρτο του 20^{ου} αιώνα. Παράλληλα, το δίκαιο των αμερικανών αυτοχθόνων σπάνια αναφέρεται στη διεθνή βιβλιογραφία, ενώ στις ΗΠΑ ως «Ινδιανικό» θεωρείται το ομοσπονδιακό δίκαιο που αφορά στους αυτόχθονες αντί για το δικό τους- βασισμένο στις δικές τους παραδόσεις- δίκαιο.

Παράλληλα, η υπεράσπιση των εθνικών- «δικών μας- συνόρων στοχεύει στην απομάκρυνση των Άλλων που εγκαταλείπουν- αναγκαστικά- τις πατρίδες τους αναζητώντας ασφάλεια εντός των Δυτικών μας κρατών. Από την ανωτέρω συγκριτική επισκόπηση των δικαίων των ΗΠΑ, του Ηνωμένου Βασιλείου και της Ευρωπαϊκής Ένωσης διαφάνηκε μια ξεκάθαρη τάση

²⁵⁹ Βλ. Αιτιολογική Σκέψη 48 της από 17/11/2021 επικαιροποιημένης πρότασης του Συμβουλίου, αρ. 13884/2021.

αυστηροποίησης της νομοθεσίας ασύλου, με τη διελκυστίνδα μεταξύ προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της «εθνικής ασφάλειας» να γέρνει ξεκάθαρα προς τη δεύτερη.

Σε αμφότερες, λοιπόν, τις εξεταζόμενες ενότητες παρατηρείται ένα χάσμα μεταξύ «ημών» και των Άλλων, το οποίο έχει ως συνέπεια την προσαρμογή του δικού μας φιλελεύθερου δικαίου στους «ξένους». Όπως χαρακτηριστικά, μάλιστα, φάνηκε στην περίπτωση των Αμερικάνων ιθαγενών, το «δίκαιο του ξένου» δεν είναι το δίκαιο των ίδιων των ξένων, το οποίο μελετάμε, μεταφράζουμε και, ως εκ τούτου, σεβόμαστε. Το «δίκαιο του ξένου» είναι το δίκαιο «μας», που προσπαθεί να ρυθμίσει τη συνύπαρξή μας με τους Άλλους, συνήθως λαμβάνοντας ως δεδομένη τη δική μας ανωτερότητα.

Ίσως τη λύση στο συγκεκριμένο χάσμα (αν μπορεί να υπάρξει τέτοια) να μπορεί να δώσει μια διαδικασία αποδοχής της αδυναμίας μεταφύτευσης και, κυρίως, μια απόπειρα επικοινωνίας και μετάφρασης. Μεταξύ, άλλωστε, των σκοπών του συγκριτικού δικαίου μπορεί να είναι η προσέγγιση των πολιτισμών με συνθήκες που ευνοούν μάλλον τον ισότιμο διάλογο, παρά την πλήρη αφομοίωση μιας σταγόνας που πέφτει στον ωκεανό του πολιτισμικά ανώτερου.

Βιβλιογραφία

G. Ablavsky, 2017, "With the Indian Tribes": Race, Citizenship, and Original Constitutional Meanings, 70 Stanford Law Review, XXX, σ. 1025- 1076.

D. Aftandilian, 2011, What Other Americans Can and Cannot Learn from Native American Environmental Ethics, Worldviews , 2011, Vol. 15 v.3, σ. 219-246.

S. Akram, 2000, Orientalism revisited in asylum and refugee claims. International Journal of Refugee Law, vol. 12(1), σ. 7-40.

M. Aliaskari, 2000, U.S. asylum law applied to battered women fleeing islamic countries. American University Journal of Gender, Social Policy & the Law, vol. 8(2), σ. 231-282.

American Immigration Council, 2024, The "Migrant Protection Protocols": an Explanation of the Remain in Mexico Program.

S. J. Anaya και R. A. Williams Jr., 2001, The Protection of Indigenous Peoples' Rights over Lands and Natural Resources under the Inter-American Human Rights System. Harvard Human Rights Journal, 14, σ. 33-86.

M. Arvin και λοιποί/ες, 2013, Decolonizing Feminism: Challenging Connections Between Settler Colonialism and Heteropatriarchy, DFeminist Formations, vol. 25, σ. 8-34.

A. Ashton-Smith, 2010, Colonized Culture: The Emergence of a Romani Postcolonialism, JPCS Vol.1.No.2, σ. 73-90.

A. Barnes, 2003, Gypsy Law: Romani Legal Traditions and Culture, Marquette Law Review, vol. 86, σ. 823-844.

V. Bevan, 1986, The development of British Immigration Law, Κεφ. 2 History, Routledge Library Editions, 1^η εκδ.

L. Birken, 1992, What is Western Civilization, The History Teacher, Vol. 25, No. 4, σ. 451-461.

T. Blackburn, 1980, December's Child, A Book of Chumash oral narratives, University of California Press.

K. H. Bobroff, 2001, Retelling Allotment: Indian Property Rights and the Myth of Common Ownership, Vanderbilt Law Review, Vol. 54 Issue 4, σ. 1557-1623.

P. Bourdieu, 1977, στο Outline of a Theory of Practice. Cambridge and New York, Cambridge University Press.

P. Bourdieu, 2000, Site effects, Weight of the World: Social Suffering in Contemporary Society, Stanford University Press.

J. Brady, 1999, "Land Is Itself a Sacred, Living Being": Native American Sacred Site Protection on Federal Public Lands Amidst the Shadows of Bear Lodge, American Indian Law Review vol. 24 v. 1, σ. 153-186.

T. Brower, 2016, Reframing Kurtz's painting: colonial legacies and minority rights in ethnically divided societies, Duke Journal of Comparative and International Law, Vol. 27:35, σ. 35-72.

R. Bunzel, 1932, Introduction to Zuni Ceremonialism, 47^η Ετήσια Έκθεση, Εταιρεία Αμερικανικής Εθνολογίας, Washington: Government Printing Office.

D. Cambou, 2020, Uncovering Injustices in the Green Transition, Arctic Review on Law and Politics , 2020, Vol. 11, σ. 310-333.

P. Chatterjee, 2021, Sweden's troubled relationship with the indigenous Sami community, ανάκτηση στις 25.08.2024 από <https://www.humanrightspulse.com/mastercontentblog/swedens-troubled-relationship-with-the-indigenous-smi-community>.

S. S. A. H. Chimirala και U. Maheshwari, 2022, Language rights of Indigenous Tribal Minorities (ITM) and their protection under the ambit of human rights law, Brazilian Journal of International Law, vol. 19(3), σ. 14-442.

W. Cronon, 1983, *Changes in the Land: Indians, Colonists and the Ecology of New England*, New York: Hill & Wang.

A. Dankertsen, 2016, *Fragments of the Future. Decolonization in Sami Everyday Life*, *Kult 14: New Narratives of the Postcolonial Arctic*, σ. 23-37.

A. Dankertsen, 2020, *Indigenising Nordic Feminism—A Sámi Decolonial Critique*, στο βιβλίο *Feminisms in the Nordic Region, Neoliberalism, Nationalism and Decolonial Critique*, όπως ανακτήθηκε στις 25.08.2024 από τον ιστότοπο https://www.researchgate.net/publication/347558394_Indigenising_Nordic_Feminism-A_Sami_Decolonial_Critique.

P. Descola, 2011, *Human Natures*, *Quaerns* 27, σ. 11-25.

J. C. Dolance II, 2013, *U.S. Asylum Law as a Path to Religious Persecution*, *Virginia Journal of International Law Association*, vol. 53, σ. 470-500.

E. Dorfman, 2014, *Testing the boundaries: does us asylum law satisfy the refugee convention*, *Wisconsin International Law Journal*, vol. 32(4), σ. 752-804.

H. E. Driver και W. C. Massey, 1957, *Transactions of the American Philosophical Society: Comparative Studies of North American Indians*.

European Network Against Racism, 2016, *Frequently Asked Questions, Who are the Roma*, ανάκτηση στις 18/08/2024, από <https://www.enar-eu.org/frequently-asked-questions-1167/>.

J. D. Forbes, 2001, *Indigenous Americans: Spirituality and Ethos*, στο συλλογικό *Religion and Ecology: Can the Climate change*, *Daedalus, Journal of the American Academy of Arts and Sciences*.

A. Geddes, 2005, *Getting the best of both worlds? Britain, the EU and Migration Policy*, *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, vol. 81(4), *Britain and Europe: Continuity and Change*, δημοσιεύτηκε από Oxford University Press, σ. 723-740.

James Frederick, 2023, *Top Mexican court to give new life to controversial Trump-era border policy*, ανάκτηση στις 28.09.2024 από <https://www.theguardian.com/world/2023/oct/11/remain-in-mexico-supreme-court-border-policy-biden>.

J. Greenberg και G. Greenberg, 2013, *Native American Narratives as Ecoethical Discourse in Land-Use Consultations*, *Wicazo Sa Review*, Vol. 28, ν. 2, σ. 30-59.

H. I. Grossman, M. F. Iyigun, 1997, *Population Increase and the End of Colonialism*, *Economica, New Series*, Vol. 64, No. 255, σ. 483-493.

- J. A. Goldston, 2002, Roma rights, roma wrongs. *Foreign Affairs*, 81(2), σ. 146-162.
- J. Goody, 2010. *Myth, ritual, and the oral*, Oral literature, Cambridge, UK: Cambridge Univ. Press.
- A. D. Habbestad, 2021, A comparative analysis of the Norwegian and Swedish states Sami politics 1980-1999 An examination of the two states view of Sami identities and how Sami politics was legitimised, *Historiska Institutionen, Πανεπιστήμιο της Ουψάλλας*.
- A. Harmon, C. O' Neill και P. Rosier, 2011, Interwoven Economic Histories: American Indians in a Capitalist America, *The Journal of American History* , Vol. 98, v.3, σ. 698-722.
- E. G. Harrison, 2018, Italy's treatment of Roma people rooted in centuries-old prejudice, ανάκτηση στις 18/08/2024 από <https://www.theguardian.com/world/2018/jun/20/italys-treatment-of-roma-people-reflects-a-centuries-old-prejudice>.
- H. Hickerson, 1967, Some Implications of the Theory of the Particularity, or "Atomism," of Northern Algonkians, *Current- Anthropology*, σ. 313-343.
- E. Hofverberg, 2021, Lappkodicillen of 1751 – the Sami Magna Carta, ανάκτηση στις 25.08.2024 από <https://blogs.loc.gov/law/2021/09/lappkodicillen-of-1751-the-sami-magna-carta/>.
- Home Office, 2023, Judicial reviews, injunctions and applications to the European Court of Human Rights: in relation to enforcement of immigration removal and deportation, Version 2.0.
- B. Hudson, 2024, Asylum Marginalisation Renewed: 'Vulnerability Backsliding' at the European Court of Human Rights, *International Journal of Law in Context* (2024), vol. 20, σ. 16-34.
- A. Huff, 2005, Indigenous land rights and the new self-determination. *Colorado Journal of International Environmental Law and Policy*, 16(2), σ. 295-332.
- Human Rights Council, 29^η συνεδρίαση, 2015, Report of the Special Rapporteur on minority issues, Rita Izsák, Comprehensive study of the human rights situation of Roma worldwide, with a particular focus on the phenomenon of anti-Gypsyism.
- International Centre of Reindeer Husbandry, Reindeer Husbandry in Norway, Districts, Siida and Siida units, ανάκτηση στις 27.08.2024 από <https://icr.arcticportal.org/norway?start=3>.
- C. Joppke, 1997, Asylum and State sovereignty: a comparison of the United States, Germany and Britain, *Comparative Political Studies*, vol. 30, σ. 259-298.

E. Josefsen, 2010, The Saami and the national parliaments: Channels for political influence, Promoting inclusive parliaments: The representation of minorities and indigenous peoples in parliament, UNDP.

M. B. Kashyap, 2019, Unsettling Immigration Laws: Settler Colonialism and the U.S. Immigration Legal System, Fordham Urban Law Journal, vol. 46, σ. 548-579.

L.C. Keith, B. P. Miller και J. S. Holmes, 2015, How draconian are the changes to us asylum law?: monthly time series analysis (1990-2010). Human Rights Quarterly, vol. 37(1), σ. 153-187.

J. Kelley-Widmer και E. McKee, 2024, Essentializing cultures in us asylum law. Brooklyn Law Review, vol. 89(2), σ. 443-493.

U. Kischel, 2019, Comparative Law, Oxford University Press.

J. B. Klakla, 2015, The attitudes towards the customary law within Roma groups in Central Europe, The Polish Journal of the Arts and Culture v. 14, σ. 83-100.

K. Labba. 2020, Sámi Law: A Methodological Approach, Arctic Review on Law and Politics, Vol. 11, σ. 215-232.

D. S. Law, 2005, Strategic Judicial Lawmaking: Ideology, Publication, and Asylum Law in the Ninth Circuit, University of Cincinnati Law Review, vol. 73, σ. 275-866.

V. M.-Lax και N. Vavoula, 2024, Vulnerability's Legal Life: An Ambivalent Force of Migration Governance, International Journal of Law in Context, vol. 20, σ. 1-15.

F. A. Lazin, 2005, The struggle for Soviet Jewry in American politics: Israel versus the American Jewish Establishment, Lexington Books, 1^η εκδ..

P. Leeson, 2012, Gypsy Law, Public Choice, Vol. 155.

V. P. Lehtola, 2015, Sámi Histories, Colonialism, and Finland, Arctic Anthropology, ol. 52, No. 2, σ. 22-36.

C. Levi Strauss, 2001 (Ανατύπωση), Φυλή και Πολιτισμός, από το σύνθετο έργο Φυλή και Ιστορία, Φυλή και Πολιτισμός, Εκδόσεις Πατάκη.

D. R. Lewis, 1995, Native Americans and the Environment: A Survey of Twentieth-Century Issues, American Indian Quarterly , Vol. 19, v. 3, σ. 423-450.

C. Lingaas, 2021, Hate Speech and Racialised Discrimination of the Norwegian Sámi: Legal Responses and Responsibility, Oslo Law Review, Volume 8, No. 2-2021, σ. 88-107.

J. Lofrin, 2003, Religion and Hopi Life , Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 2^η εκδ..

T. Markey, 2017, Westernized women?: the construction of muslim women's dissent in US. asylum law, UCLA Law Review, vol. 64(5), σ. 1304-1327.

B. Martínez-Cruz, I. Mendizabal, C. Harmant, R. de Pablo, M. Ioana, D. Angelicheva, A. Kouvats, H. Makukh, M. G. Netea, H. Pamjav, A. Zalán, I. Tournev, E. Marushiakova, V. Popov, J. Bertranpetit, L. Kalaydjieva, L. Quintana-Murci, D. Comas, 2015, Origins, admixture and founder lineages in European Roma, European Journal of Human Genetics.

E. Marushiakova και V. Popov, 2007, The Gypsy Court in Eastern Europe, Romani Studies 5, Vol. 17, σ. 67-101.

E. Marushiakova και V. Popov, 2017, Orientalism revisited in Romani studies: the case of Eastern Europe στο H Kyuchukov & W New (eds) , Languages of Resistance : Ian Hancock's Contribution to Romani Studies, Lincom Europa.

L. Mayblin, 2017, Asylum after Empire, Colonial Legacies in the Politics of Asylum Seeking, Κεφ. 2, The asylum "problem", Rowman & Littlefield Publishers / Rowman & Littlefield International, 1^η εκδ..

W. H. McNeil, 1997, What we mean by the West, Western Civ in World Politics.

S. E. Merry, 1991, Law and Colonialism, Law & Society Review , 1991, Vol. 25, No. 4, σ. 889-922.

C. Metcalf, 2003, Indigenous Rights and the Environment: Evolving International Law, Ottawa Law Review, 35:1, σ. 101-140.

T. J. Miles και C. R. Sunstein, 2008, The new legal realism. University of Chicago Law Review, vol. 75(2), σ. 831-851.

H. Minde, 2005, Assimilation of the Sami - Implementation and Consequences, Aboriginal Policy Research Consortium International (APRCi). 196.

Minority Rights Group, Sami in Finland, ανάκτηση στις 25.08.2024 από <https://minorityrights.org/communities/sami/>.

J. F. Moffitt and Santiago Sebastian, 1996, O Brave New People: The European Invention of the American Indian, University of New Mexico Press.

E. Moustaira, 2018, Explicit- Implicit legal pluralism, Comparazione e Diritto Civile, Volume in honor of Thanasis Papachristos.

National Archives, Native American Heritage, <https://www.archives.gov/research/native-americans/dawes/background.html>, ανάκτηση στις 01.09.2024.

National Archives, Dawes Act 1887, ανάκτηση στις 01.09.2024 από <https://www.archives.gov/milestone-documents/dawes-act>.

E. H. Neidhardt, 2022, Post-Brexit EU–UK cooperation on migration and asylum: How to live apart, together, Discussion Paper, European Migration and Diversity Programme.

R. K. Nelson, 1983, Make Prayers to the Raven: A Koyukon View of the Northern Forest. Chicago and London: University of Chicago Press.

P. Nemo, 2004, What is West, μτφρ Kenneth Casler, εκδ. Duquesne University Press Pittsburgh, Pennsylvania.

L. O' Carroll, 2023, EU migration package risks racial profiling and discrimination, NGOs say, ανάκτηση στις 29.09.2024 από <https://www.theguardian.com/world/2023/dec/06/eu-migration-package-risks-racial-profiling-and-discrimination-ngos-say>.

H. O'Nions, 2011, Roma expulsions and discrimination: the elephant in brussels. European Journal of Migration and Law , vol. 13(4), σ. 361-388.

R. R. Ortiga, 2004, Models for Recognizing Indigenous Land Rights in Latin America, The World Bank Environment Department, paper v. 99.

Osage Nation, The Reign of Terror. Osage Nation, ανάκτηση στις 10/2/2024 από <https://www.osagenation-nsn.gov/news-events/news/did-you-know-osage-murders#:~:text=Under%20the%20Osage%20Allotment%20Act,share%20was%20called%20a%20headright>

R. Plant, 1994, Land Rights and Minorities, Minority Rights Group International Report, British Library Cataloguing in Publication Data.

D. E. Rabbani, 2021, Redefining the Safe Third Country Exception of the Immigration and Nationality Act in the Wake of Trump, Brooklyn Law Review, vol. 86(3), σ. 1065-1096.

Ø. Ravna, 2020, Sámi law and rights in Norway – with a focus on recent developments, Routledge Handbook of Indigenous Peoples in the Arctic, εκδ. Routledge, 1^η έκδοση.

Ø. Ravna, 2021, Norwegian Courts and Sámi Law, Arctic Review on Law and Politics , 2021, Vol. 12, σ. 179-185.

E. A. Reese, 2021, The other American Law, Stanford Law Review vol. 73, σ. 555-636.

- L. G. Robertson, 2005, *Conquest by Law, How the Discovery of America Dispossessed Peoples of Their Lands*, Oxford University Press.
- E. G. Rodriguez, 2018, *The Coloniality of Migration and the "Refugee Crisis": On the Asylum-Migration Nexus, the Transatlantic White European Settler Colonialism-Migration and Racial Capitalism*, *Refuge* vol. 34, σ. 16-28.
- T. Ruskola, 2013, *Legal orientalism, China, the United States and the modern law*, Harvard University Press.
- E. W. Said, 1978, *Οριενταλισμός, Εισαγωγή, εκδόσεις Νεφέλη*, 1^η έκδοση.
- F. A. Salamone, 2010, *An anthropological perspective on asylum cases*. *US-China Law Review*, vol. 7(1), σ. 1-6.
- S. Sali, *Roma as Postcolonial subjects: Romani Orientalist Representation in Europe*, Central European University Conference "Critical Approaches to Romani Studies".
- N. Salisbury, 1996, *The History of Native Americans from before the Arrival of the Europeans and Africans until the American Civil War*, *The Cambridge Economic History of the United States*, vol. 1 : *The Colonial Era*, σ. 1-52.
- M. N. Sara, 2009, *Siida and Traditional Sámi Reindeer Herding Knowledge*, *The Northern Review* vol. 30, σ. 153-178.
- F. Schumacher, 2022, *Legal and Political Constitutionalism in German and UK Asylum Law*, *Anglo- Ger. L.J.*, vol. 165, σ. 165-190.
- L. Schuster και J. Solomos, 2001, *Asylum, Refuge and Public Policy: Current Trends and Future Dilemmas in the UK*. *Sociological Research Online*, vol. 6(1), σ. 75-82.
- S. Shamas, 2020, *Fact and Fiction: The Nation-State, Colonialism, and International Minority Law*, *The Palestine Yearbook of International Law* (2019 – 2020).
- H. Siddique, 2021, *Law Society sounds warning against judicial review bill*, ανάκτηση στις 29.09.2024 από <https://www.theguardian.com/law/2021/jul/21/law-society-sounds-warning-against-judicial-review-bill>.
- L. G. Slynn, 2004, *The Development of Human Rights in the United Kingdom*, 28 *Fordh C. G.*, σ. 477-499.
- B. Soucek, 2021, *Categorical confusion in asylum law*. *Florida Law Review*, vol. 73(3), σ. 473-521.

T. Syring, 2012, Protecting The Protectors Or Victimizing The Victims Anew? "Material Support Of Terrorism" And Exclusion From Refugee Status In U.S. And European Courts, ILSA Journal of International & Comparative Law, Vol. 18: Iss. 2, σ. 597-614.

B. Z. Tamanaha, 2009, Understanding Legal Realism, Texas Law Review, Vol. 87:731.

S. Tan, Book review, how a lawless China made modern America: an epic told in Orientalism, Harvard Law Review, Vol. 128:1677am Int'l L.J..

The Encyclopedia of Oklahoma History and Culture, Osage Murders, ανάκτηση στις 01/09/2024 από <https://www.okhistory.org/publications/enc/entry.php?entry=OS005>.

R. Thomas, 2006, Assessing the Credibility of Asylum Claims: EU and UK Approaches Examined European Journal of Migration and Law, vol. 8: Koninklijke Brill NV..

H. Toner, 2014, The Lisbon Treaty and the Future of European Immigration and Asylum Law, στο συλλογικό έργο EU Migration Law, Collected Courses of the Academy of European Law, Oxford University Press.

M. Tushnet, 2021, Critical legal studies and the rule of law, Cambridge University Press, σ. 328-339.

UNHCR, 1991, Background Note on the Safe Country Concept and Refugee Status, EC/SCP/68, ανάκτηση στις 28.09.2024 από <https://www.unhcr.org/publications/background-note-safe-country-concept-and-refugee-status>.

US Department of homeland security, Fact Sheet, DHS Agreements with Guatemala Honduras and El Salvador, ανάκτηση στις 28.09.2024 από https://www.dhs.gov/sites/default/files/publications/19_1028_opa_factsheet-northern-central-america-agreements_v2.pdf.

A. Vatta, 2017, The EU Migration Policy: between Europeanization and Re-Nationalization, στο συλλογικό Serena Baldin, Moreno Zago, Europe of Migrations: Policies, Legal Issues and Experiences, Trieste, EUT Edizioni Università di Trieste, σ. 13-31.

W. O. Weyrauch και Maureen Anne Bell, Autonomous Lawmaking: The Case of the Gypsies, The Yale Law Journal, vol. 103:323, σ. 324-397.

B. White, 2007, The Nation-State Form and the Emergence of "Minorities" in Syria, 7 Stud. Ethnicity & Nationalism.

K. Willsher, 2010, Orders to police on Roma expulsions from France leaked, ανάκτηση στις 18/08/2024 από <https://www-the-guardian-com.translate.goog/world/2010/sep/13/sarkozy-roma-expulsion-human-rights? x tr sl=en& x tr tl=el& x tr hl=el& x tr pto=sc>.

A. P. Winslow, 1996, Sacred Standards: Honoring the Establishment Clause in Protecting Native American Sacred Sites, Arizona Law Review 38, σ. 1291 επ.

I. Γ. Βαρχαλαμά, 2019, Πώς η αποικιοκρατία επηρέασε τον τρόπο που βλέπουμε το δίκαιο, διπλωματική εργασία, ΠΜΣ Ιδιωτικό διεθνές δίκαιο, δίκαιο διεθνών συναλλαγών και συγκριτικές νομικές σπουδές, ειδίκευση συγκριτικών νομικών σπουδών, με επιβλέπουσα καθηγήτρια την κ. Ελένη Μουσταΐρα.

E. Γαζή, 1999, «Οριενταλισμός». Το κείμενο ως γεγονός, Μνήμων.

Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, 2009, Έκθεση και ροτάσεις για ζητήματα σχετικά με την κατάσταση και τα δικαιώματα των Τσιγγάνων στην Ελλάδα.

B. Καλογιάννης, 2020, Ο Οριενταλισμός στο Δίκαιο και την Τέχνη: Το Παράδειγμα της Ινδίας μέσα από το έργο του E.M. Forster, Το Πέρασμα στην Ινδία, Ελληνική Δικαιοσύνη, τόμος 61, τεύχος 5^ο

E. Μουσταΐρα, 2020, Μετανάστες και Πρόσφυγες. Εθνικά δίκαια και πραγματικότητα, στο συλλογικό έργο «το αλλοδαπό στοιχείο στις εθνικές έννομες τάξεις».

E. Μουσταΐρα, 2021, Συγκριτικό Δίκαιο, 2^η έκδοση, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.

M. Ράντης, 2008, Οι μορφές οργάνωσης των Ελλήνων τσιγγάνων στο σύγχρονο ελληνικό κράτος, στο συλλογικό, Οι Ρομά στο σύγχρονο ελληνικό κράτος (επιμ. Σεβαστή Τρουμπέτα).

Γ. Σιούτη, 2022, Εγχειρίδιο Δικαίου του Περιβάλλοντος, Κεφ. 5, Η σύγκρουση του δικαιώματος του περιβάλλοντος με άλλα συνταγματικά, εκδόσεις Σάκκουλα, Δ' Έκδοση.